

FÖRLORAD VÄRDIGHET

– En studie av mödrars upplevelser av barnets
omhändertagande

Heidi Jansson

Pro gradu-avhandling

Socialt arbete

Jyväskylä universitet

Karleby universitetscenter Chydenius

Hösten 2014

ABSTRAKT

FÖRLORAD VÄRDIGHET

– En studie av mödrars upplevelser av barnets omhändertagande

Heidi Jansson

Pro gradu-avhandling

Socialt arbete

Jyväskylä universitet

Karleby universitetscenter Chydenius

Handledare: Pol Lic Katri Viitasalo, SVD Aila-Leena Matthies

Hösten 2014

Sidantal: 119 sidor + 4 bilagor

Pro gradu-avhandlingen är koncentrerad till det sociala arbetet inom barnskyddet. Fokuset i undersökningen ligger på omhändertagande av barn, och biologiska mödrars upplevelser av dessa. Undersökningen är materialbaserad och utgår ifrån fem mödrars berättelser om deras barns omhändertagande. Undersökningens syfte är att, utifrån mödrarnas upplevelser, granska moderns ställning i hjälpsystemet när barnet är omhändertaget. Det empiriska materialet samlades in genom djupintervjuer. Materialet analyserades med hjälp av kvalitativ materialbaserad innehållsanalys och narrativ analys.

Undersökningen utgör ett bidrag till sådan forskning inom det sociala arbetet som undersöker erfarenhetsbaserad kunskap. Undersökningen har en narrativ forskningsansats och ett socialkonstruktionistiskt perspektiv på kunskapskapande och berättelser. Undersökningen är förankrad i kritisk teori i socialt arbete.

Mödrarna hade upplevt många brister i anslutning till barnets omhändertagande. De hade blivit dåligt bemötta och behandlade av professionella inom det sociala arbetet. Mödrarna upplevde att de hade blivit skuldbelagda och stämplade som dåliga mödrar. Deras moderskap hade blivit nedvärderat och begränsat. Mödrarna fick lite utomstående stöd efter omhändertagandet. Mödrarna önskade ett respektfullt och likvärdigt bemötande i det sociala arbetet. De önskade att man skulle värdera deras åsikter, och de efterlyste ett helhetsperspektiv i det sociala arbetet.

Undersökningens viktigaste analysresultat är att modern till det omhändertagna barnet uppfattas som en `annan` i det sociala arbetet, att hennes moderskap blir marginaliserat, och att hon får en underordnad ställning i hjälpsystemet i förhållande till professionella inom det sociala arbete och i förhållande till fosterföräldrar. Förhållningssättet till modern och hennes underordnade ställning ser jag som ett hot mot moderns delaktighet i det sociala arbetet. I slutet av avhandlingen diskuteras betydelsen av att arbeta för omhändertagna barns mödrars, fullskaliga delaktighet i det sociala arbetet.

Nyckelord: omhändertagande, barnskydd, moderskap, erfarenhetsbaserad kunskap, narrativ forskningsansats, social konstruktionism, `annanhet, kritiskt socialt arbete, delaktighet

TIIVISTELMÄ

MENETETTY ARVOKKUUS

– Tutkimus äitien kokemuksista lastensa huostaanotosta

Heidi Jansson
Pro gradu-tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Ohjaajat: VLT Katri Viitasalo, YTT Aila-Leena Matthies
Syksy 2014
Sivumäärä: 119 sivua + liitteet 4 sivua

Tutkielma on kohdistettu lastensuojelussa tehtävään sosiaalityöhön. Tutkimus keskittyy biologisten äitien kokemuksiin lastensa huostaanotoista. Tutkimus on aineistolähtöinen ja rakentuu viiden äidin kertomuksesta lapsensa huostaanotosta. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella äidin asemaa auttamisjärjestelmässä, kun lapsi on huostaan otettu, äitien kokemuksista käsin. Empiirisen aineiston hankinnassa on käytetty syvähaastattelua. Aineiston analyysissa on otettu avuksi sekä kvalitatiivista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä että narratiivista analyysiä.

Tutkielman tutkimusote on narratiivinen ja tutkimuksen käsitys tiedontuotannosta ja kertomuksista perustuvat sosiaaliseen konstruktionismiin. Tutkimus kiinnittyy kriittisen sosiaalityön teoriaan ja kokemustiedon tutkimukseen sosiaalityössä.

Analyysitulokset osoittavat että äidit olivat kokeneet monia epäkohtia liittyen lapsensa huostaanottoon. Äidit kokivat että heitä syyllistettiin ja että heidät leimattiin huonoiksi äideiksi. Heidän äitiyttään oli aliarvostettu ja rajoitettu. Huostaanoton astuttua voimaan äidit saivat vain vähän ulkopuolista tukea. Äidit toivoivat kunnioittavaa ja tasavertaista kohtelua sosiaalityössä. He toivoivat että heidän mielipiteitään arvostettaisiin, ja he peräänkuuluttivat kokonaisvaltaista näkökulmaa sosiaalityöhön.

Tutkimuksen keskeiset analyysitulokset osoittavat että huostaanotetun lapsen äiti nähdään `toisena` sosiaalityössä, hänen äitiyttään marginalisoituu ja hän saa toisarvoisen aseman auttamisjärjestelmässä suhteessa työntekijöihin sosiaalityössä ja sijaisvanhempiin. Suhtautuminen äiteihin `toisina` sosiaalityössä ja heidän toisarvoinen asemansa auttamisjärjestelmässä uhkaavat äitien osallisuutta sosiaalityössä. Tutkimuksen lopussa käydään keskustelua äitien osallisuuden merkityksellisyydestä sosiaalityössä.

Avainsanat: huostaanotto, lastensuojelu, äitiys, kokemustiedon tutkimus, narratiivinen tutkimusote, sosiaalinen konstruktionismi, `toiseus`, kriittinen sosiaalityö, osallisuus

INNEHÅLL

1	INLEDNING	6
1.1	En berättelse blir till	6
1.2	Syfte och frågeställning	9
1.3	Disposition.....	12
2	UNDERSÖKNINGENS KONTEXT	13
2.1	På barnskyddets fält.....	13
2.2	Brist på forskning av berördas upplevelser	15
2.3	Ett bidrag till forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap.....	18
3	METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER	21
3.1	Materialbaserad	21
3.2	Narrativ forskningsansats	22
3.4	Social konstruktionism	27
4	UTFÖRANDE	30
4.1	Djupintervjun som insamlingsmetod.....	30
4.2	Kontakten till mödrarna.....	33
4.3	Samtalen med mödrarna	35
4.4	Bearbetning av undersökningsmaterialet.....	38
4.5	Materialbaserad innehållsanalys och narrativ analys som analysmetod	40
4.6	Analys av undersökningsmaterialet.....	41
5	ATT BLI NEDVÄRDERAD OCH KRÄNKT	45
5.1	Den svåra berättelsen.....	45
5.2	Tiden innan omhändertagandet	47
5.2.1	Modern berättar om hur allting började.....	47
5.2.2	Modern får fel hjälp.....	48
5.3	Omhändertagandet träder ikraft.....	55
5.3.1	Moderns reaktioner när barnet omhändertas	55
5.3.2	Modern konfronteras med skuld och skam	61
5.3.3	Moderskapet nedvärderas och begränsas	67
5.3.4	Modern vägrar stämpeln som dålig moder	73
5.4	En blick tillbaka och två framåt.....	78
5.4.1	Modern reser sig	78

5.4.2 Moderns önskemål och råd till det sociala arbetet	83
6 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION AV ANALYSRESULTATEN	88
7 UTVÄRDERING OCH REFLEKTION	92
7.1 Forskningsprocessen.....	92
7.2 Tillförlitlighet	94
7.3 Etiska frågeställningar	96
7.4 Forskarens roll, känslor och etiska reflektioner.....	98
8 UNDERSÖKNINGENS BUDSKAP TILL DET SOCIALA ARBETET	102
LITTERATUR	107
BILAGA 1 BREV TILL MÖDRARNA	114
BILAGA 2 BREV PÅ NÄTDISKUSSIONSFORUM 1	116
BILAGA 3 BREV PÅ NÄTDISKUSSIONSFORUM 2.....	117
BILAGA 4 KATEGORISERING AV KODER.....	118

1 INLEDNING

1.1 En berättelse blir till

Att skriva den här avhandlingen har varit en lång, utmanande och brokig process. Redan valet av ämne var svårt. Det enda jag visste från början var att jag ville undersöka något som hade med barnskydd och familjer att göra. Arbete med barn och familjer har alltid intresserat mig, men att jag skulle ge mig in på att undersöka ett så känsloladdat ämne som omhändertaganden, och biologiska mödrars upplevelser av dessa, förvånar mig lite ännu idag. Faktum är att jag nästan ryggade tillbaka när den idén lades fram för mig. Jag arbetade själv på barnskyddet som socialarbetare då, och min förman tyckte att det fanns ett behov av att undersöka föräldrars erfarenheter av omhändertaganden, och att det skulle ge mervärde åt arbetet på barnskyddet. Det höll jag med om, och håller fortfarande med om. Men att just jag skulle ge mig i kast med detta ämne, trodde jag inte då.

Tanken att jag skulle undersöka biologiska mödrars upplevelser av deras barns omhändertagande växte gradvis fram. I början nästan skrämde den tanken mig. Ämnet verkade för privat, för känsloladdat och för krävande. Men kanske var det just det som till slut fångade mig. Det var likväl det jag själv höll på med, i *mitt* sociala arbete på barnskyddet. Jag var ofta med om svåra, känsloladdade och krävande möten, med föräldrar som hade fått sina barn omhändertagna. Dessa möten lämnade sina spår, också hos mig. De gjorde mig förbryllad och frustrerad, och ibland också förbannad. Många gånger kände jag mig otillräcklig eller oförstående inför någon situation eller inför en annan människa.

Min känsla av otillräcklighet har följt med mig och inte lämnat mig ifred. Därför är det nog inte så konstigt att min avhandling skulle komma att handla om detta ämne trots allt. Mina egna känslor av tillkortakommande har säkerligen drivit mig. När jag till slut hade bestämt mig, handlade mitt beslut inte bara om att barnskyddet behöver en sådan här undersökning. Det handlade också någonstans om att jag själv behöver göra en sådan här undersökning.

Mitt eget behov av att göra den här undersökningen, och min rädsla inför att göra den, bottnar i att jag har upplevt att det har funnits ett avstånd, eller en klyfta, mellan föräldrarna till det omhändertagna barnet och mig, som socialarbetare. Det här avståndet har lett till att missförstånd och oförståelse har kunnat uppstå, och det har försämrat möjligheterna till ett bra samarbete. Klyftan oss emellan har inneburit att det ibland har varit svårt att hitta en ömsesidig plattform, där vi ärligt och likvärdigt skulle ha kunnat mötas och diskutera våra olika synsätt på någon situation.

Orsaken till det avstånd jag ibland har upplevt, tror jag att har att göra med de roller som jag socialarbetare och föräldern till det omhändertagna barnet, har haft. Vi har sett och förhållit oss till varandra utifrån våra roller. Avståndet har uppkommit eftersom jag, eller vi, inte har kunnat bortse från våra roller i situationen och de attribut rollerna varit förknippade med. Detta har, om så inte orsakat, åtminstone bidragit till att vi inte har kunnat skapa en nära relation och ett nära samarbete. Lars Uggerhøj (2014, 208) skriver att socialarbetare och klienter/brukare inte ifrågasätter rollerna och maktrelationerna som finns i mötet dem emellan, helt enkelt därför att de är så rotade. Tvärtom både förväntar de sig att de ska finnas där och upprätthåller dem.

Det som ändå tilltalade mig i tanken att ge mig ut och intervjua mödrar om deras upplevelser av barnens omhändertagande, var att jag då skulle ha större möjlighet att få veta hur de egentligen känner, hur de egentligen har upplevt det. Jag antog att jag i och med att jag då inte skulle vara i rollen som socialarbetare, skulle få en inblick i mödrarnas verklighet som skulle vara närmare sanningen än den som jag hade fått som socialarbetare. Kanske var mitt antagande överensstämmande med det som Uggerhøj (2014, 209) påpekar; att den makt som en myndighetsperson har, leder till att klienten godtar regler och roller som han eller hon egentligen inte accepterar, för att tillfredsställa myndighetspersonen.

Ju längre jag kom i mina funderingar om undersökningsämnet, desto mer började jag se idén som en unik chans att ta vara på. Jag skulle få en möjlighet att sätta mig ner med mödrarna och verkligen lyssna på dem som medmänniska, utan krav och utan tidspress. Min förhoppning var att jag skulle få en större förståelse för mödrar till omhändertagna barn och hur de upplevt barnets omhändertagande. Min förhoppning var också att jag

skulle kunna överbygga den klyfta jag hade upplevt att hade funnit mellan mödrar till omhändertagna barn och mig själv.

Mödrarna som har berättat sin historia för mig är *Nina, Pia, Ulla, Tanja och Maria*. Mödrarna heter i verkligheten något annat, namnen är pseudonymer. Det har varit ett privilegium att få ta del av deras berättelser. Berättelserna är rika, omvälvande skildringar av mödrarnas tankar, åsikter, värderingar, uppfattningar och känslor relaterade till barnens omhändertagande. Dessutom berör mödrarna i sina berättelser sådana sociala, kulturella och samhälleliga aspekter som inverkar på mödrarnas upplevelser och situation. Berättelserna har berört mig och gett mig många nya insikter. Jag har framförallt fått en större förståelse för mödrarnas situation och ställning när barnet är omhändertaget. Min förhoppning är att min undersökning kan föra denna förståelse vidare till någon annan.

Undersökningen utgör ett bidrag till forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap (bl.a. Beresford 2013) i och med att jag undersöker serviceanvändares personliga upplevelser. Det empiriska materialet, mödrarnas berättelser, utgör grunden för hela undersökningen, och har genom hela forskningsprocessen spelat en avgörande roll för avhandlingens fortskridning och utformning. Min syn på berättelserna, och på den kunskap som skapas genom berättelserna, är förankrad i den narrativa forskningsansatsen (bl.a. Johansson 2005; Spector-Mersel 2010) och i den socialkonstruktionistiska vetenskapsfilosofin (bl.a. Burr 2003; Heikkinen 2010). Jag ser berättelserna som socialt konstruerade, d.v.s. de har skapats i samspelet mellan mödrarna och mig.

I analysen av berättelserna har jag använt mig av materialbaserad innehållsanalys (bl.a. Tuomi och Sarajärvi 2009) och narrativ analys (bl.a. Larsson, Sjöblom och Lilja 2008; Riessman 2008). Med hjälp av den narrativa analysen har jag konstruerat en ny berättelse, *min* berättelse. För att belysa och diskutera mödrarnas upplevelser av barnets omhändertagande, och deras ställning i hjälpsystemet, berättar jag således i egenskap av forskare en ny historia. Denna historia ser jag som en sammanhängande, tolkande berättelse av mödrarnas berättelser på ett mera generellt plan. I slutet av avhandlingen diskuterar jag undersökningens centrala implikationer för det sociala arbetet med hjälp av kritisk teori i socialt arbete.

1.2 Syfte och frågeställning

Undersökningens syfte är att granska den biologiska moderns ställning i hjälpsystemet, när barnet är omhändertaget. Ändamålet är att granska sociala, kulturella och samhälleliga värderingar och förhållanden som påverkar moderns ställning i hjälpsystemet när barnet är omhändertaget, och vidare diskutera vilka implikationer dessa medför till det sociala arbetet. Undersökningens syfte har utformats ur det empiriska materialet och preciserats under forskningsprocessens gång. Behovet av att granska den biologiska moderns ställning när barnet är omhändertaget blev uppenbart i och med samtalen med mödrarna, och slutligen fastslagen i och med min analys av mödrarnas berättelser.

Genom hela arbetsprocessen med avhandlingen har jag sökt min egen infallsvinkel på ämnet. Jag ville undersöka mödrars upplevelser av barnets omhändertagande, men vad skulle jag fokusera på? Från början hade jag riktat fokus på själva omhändertagningsprocessen och hade för avsikt att undersöka mödrarnas upplevelser av den. Senare kom jag in på moderskapet som fenomen och tänkte att jag skulle fokusera på hur mödrarna upplever sitt eget moderskap när barnet är placerat utanför hemmet. För mig blev det ändå viktigare och viktigare under processens gång att inte avgränsa undersökningens frågeställning utifrån tidigare forskning eller utifrån mina egna föreställningar om symbiosen mellan omhändertagandet och den biologiska modern. I stället blev det angeläget att inte försöka styra mödrarna utifrån en förutbestämd infallsvinkel, utan verkligen låta mödrarna själva lyfta fram de aspekter de ville. Därför lade jag åt sidan alla mina infallsvinklar, och bestämde mig för att låta undersökningens fokus komma fram ur materialet, ur mödrarnas berättelser.

Mitt angreppssätt på hur jag skulle undersöka mödrars upplevelser av barnets omhändertagande är förankrat i erfarenhetsbaserad kunskapsforskning och speciellt sådan forskning som undersöker serviceanvändares erfarenhetsbaserade kunskap. Det centrala när man vill få fram erfarenhetsbaserad kunskap är att man lyfter fram primära subjektiva upplevelser, synpunkter och tankar (bl.a. Beresford 2013, Törrönen 2005, 16). Jari Törrönen (2005, 16) skriver att när en forskare vill få fram kunskap som är

erfarenhetsbaserad, så kan han och hon genom sina forskningsstrategier ifrågasätta regerande kunskaps- och värdeföreställningar. Om kunskap samlas in, analyseras och rapporteras så att informanternas röster, deras åsikter och erfarenheter, till fullo kommer fram, kan den kunskap som genereras skapa möjligheter till att förbättra deras ställning.

När jag har samtalat med mödrarna har jag velat ge dem fria händer att själva välja vad, hur och varför de berättar. Min tanke var, att det som mödrarna väljer att ta upp när de tänker på deras barns omhändertagande, har betydelse i sig. Redan valet, det vill säga vad de väljer att berätta säger någonting om deras upplevelser och vad de själva tycker är centralt och viktigt. Därför ville jag inte göra detta val åt mödrarna. Jag ville inte styra dem utifrån mina egna föreställningar om vad som kunde antas vara viktigt för dem att prata om. Jag ville framförallt inte bidra till att befästa sådana antaganden om modern till det omhändertagna barnet som jag själv hade upplevt att fanns. Om jag skulle begränsa min frågeställning till ett visst ämne, tänkte jag att jag redan där skulle göra ett antagande om mödrarnas upplevelser, eller om dem som mödrar. Därför bestämde jag att inte avgränsa min frågeställning till ett visst problemområde eller ämne. Min forskningsfråga är därför bred. Det är ingen tillfällighet utan ett begrundat val. Min forskningsfråga är:

Hur har den biologiska modern upplevt barnets eller barnens omhändertagande?

Efter att det empiriska materialet hade samlats in kompletterades min ursprungliga forskningsfråga med två biforskningsfrågor utifrån mödrarnas berättelser. Dessa två frågor är:

1. Vad berättar mödrarna om barnens omhändertagande?

Med denna fråga söker jag svar på hur mödrarna upplevt omhändertagandet genom att granska vad mödrarna berättar om, d.v.s. innehållet i berättelserna.

2. Hur berättar mödrarna om barnens omhändertagande?

Med denna fråga söker jag svar på hur mödrarna upplevt omhändertagandet genom att granska *hur* de berättar, d.v.s. sättet.

Undersökningen rör sig på två olika nivåer. Den empiriska forskningsfrågan; hur har den biologiska modern upplevt barnets eller barnens omhändertagande, placerar undersökningen på en personlig och individuell nivå eftersom den granskar mödrarnas upplevelser på ett personligt plan. Undersökningens syfte medför att undersökningen också rör sig på en mera allmän nivå. Undersökningens syfte lyfter utifrån mödrarnas upplevelser fram och diskuterar moderns ställning i hjälpsystemet på ett samhälleligt, socialt och politiskt plan. Båda nivåerna förekommer samtidigt i undersökningsrapporten, även om den första nivån får mera utrymme i analysberättelsen och den andra nivån speciellt syns i min sammanfattning av analysresultaten, och när jag diskuterar analysresultatens implikationer för det sociala arbetet.

Att jag i undersökningen enbart undersöker mödrars upplevelser av omhändertaget, och därmed utesluter fädernas perspektiv, är ett medvetet val från min sida. I offentligheten har myndigheter kritiserats för att fädernas synpunkter och perspektiv åsidosatts i ärenden som rör barn och vårdnad (Sinko och Virokannas 2009, 106). Jag ringaktar inte fädernas upplevelser utan anser att deras åsikter och upplevelser är precis lika viktiga. Man skulle kunna göra en likadan studie där man enbart undersökte fädernas upplevelser, eller barnens upplevelser. Liksom Päivi Sinko och Elina Virokannas (2009, 107) anser jag att det skulle vara svårt att i en enda undersökning ge alla inblandades unika perspektiv på fenomenet. Att jag valt att fokusera på mödrar hänger ihop med att mödrar oftare är föremål för sociala åtgärder, speciellt inom barnskyddet, och att de oftare är delaktiga i det praktiska sociala arbetet med familjer (Nousiainen 2004, 10). Kirsi Nousiainen (2004, 10) påpekar bristen av ett kvinnoperspektiv i den finländska forskningen av socialt arbete och argumenterar dessutom att en könsneutral forskning inte tar i beaktande att det oftast, och inom en del av socialarbetets område, nästan uteslutande är kvinnor som är föremål och i centrum för det sociala arbetets praktik.

1.3 Disposition

I kapitel 2 redogör jag för undersökningens sammanhang, dess kontext. Undersökningen rör sig på barnskyddets fält och utgör ett bidrag till forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap om barns omhändertaganden, I kapitel 3 diskuterar jag undersökningens utgångspunkter. Först redogör jag för undersökningens materialbaserade karaktär. Sedan diskuterar jag den narrativa forskningsansatsens och det socialkonstruktionistiska perspektivets förankring i min undersökning.

Kapitel 4 handlar om hur jag har utfört undersökningen, dess metod. I kapitlet behandlar jag först djupintervjun som insamlingsmetod och sedan berättar jag hur jag har fått kontakt med mödrarna som deltog i undersökningen. Efter det redogör jag närmare för hur jag har utfört intervjuerna, d.v.s. jag beskriver mina samtal med mödrarna. Till sist öppnar jag upp för läsaren hur jag har bearbetat och analyserat det empiriska materialet. Kapitel 5 utgör min analysberättelse. Här kommer mödrarnas berättelser fram. Kapitlet består av mina tolkningar av undersökningsmaterialet och diskussion och analys med annan forskning inom området. I kapitlet ingår många citat ur mödrarnas berättelser. Detta för att göra texten mer levande och intressant, och för att ge läsaren en möjlighet att leva sig in i mödrarnas berättelser, deras liv och situation.

I kapitel 6 sammanfattar och analyserar jag undersökningens viktigaste resultat. I kapitel 7 reflekterar jag över forskningsprocessen, undersökningens tillförlitlighet och etiska frågeställningar i anslutning till undersökningens utförande och till min egen roll som forskare. Avhandlingen avslutas i kapitel 8 med en diskussion om undersökningens centrala budskap till det sociala arbetet; betydelsen av att arbeta för den biologiska moderns fullständiga delaktighet i det sociala arbetet, när barnet är omhändertaget.

2 UNDERSÖKNINGENS KONTEXT

2.1 På barnskyddets fält

I undersökningen beskrivs omhändertagandet, och därmed också barnskyddet, utifrån personliga erfarenheter. Det är den enskilda moderns upplevelser som ligger till grund för hur barnskyddet skildras här. Men i denna skildring tangeras också barnskyddets praktiska och samhälleliga karaktär. Mödrarnas personliga erfarenheter av barnskyddet är knutna till det rent praktiska barnskyddsarbetet och till hur barnskyddet fungerar på samhällsnivå. Undersökningen tar framför allt fasta på det personliga, det unika och det mänskliga när barnskyddet diskuteras. Andra dimensioner av barnskyddet, till exempel den samhälleliga dimensionen, diskuteras utifrån ett sådant individperspektiv.

Finlands barnskyddslag gör gällande att barnskyddets syfte är att trygga barnets rätt till en trygg uppväxtmiljö, en harmonisk och mångsidig utveckling samt till särskilt skydd (BskL 417/2007, 1§). Marjatta Bardy (2009, 41) skriver att barnskyddets kärna i grunden är enkel; dess uppgift är att skydda barnets hälsa och utveckling och att avlägsna skadliga faktorer som förhindrar detta. Bardy (2009, 41) påpekar dock att barnskyddet innefattar en stor mångfald och variation. Situationerna skiljer sig mycket från varandra; ibland räcker ett temporärt stöd medan det andra gånger kan behövas ett långvarigt systematiskt stöd, som sträcker sig genom hela barndomen. Barnskyddet har en skyldighet att omhänderta barn och ordna barnets vård utom hemmet, ifall brister i omsorgen av barnet, eller andra uppväxtförhållanden, hotar att allvarligt äventyra barnets hälsa eller utveckling, eller om barnet allvarligt äventyrar sin egen hälsa eller utveckling. Omhändertagande och vård utom hemmet skall dock endast tillgripas om öppenvårdens stödåtgärder inte är lämpliga eller möjliga för en omsorg i enlighet med barnets bästa eller om de har visat sig vara otillräckliga. Dessutom skall vården utom hemmet bedömas motsvara barnets bästa (BskL 417/2007, 40§).

Omhändertaganden av barn berör i allt större utsträckning enskilda människors och familjers liv i vårt land. Barnskyddsstatistiken (Barnskydd 2012) visar att antalet omhändertaganden av barn och placeringar av barn utom hemmet har ökat kontinuerligt. Under år 2012 var sammanlagt 17830 barn och unga placerade utom hemmet. Jämfört med året innan ökade antalet placerade barn med 1,6 procent. Antalet omhändertagna barn förblev dock detsamma som året innan.

Av alla placerade barn år 2012 var totalt 10675 barn omhändertagna. Andelen barn i åldern 16-17 år som under år 2012 varit omhändertagna var 2,9 procent och andelen var betydligt högre än i de yngre åldersgrupperna. Det var fler pojkar än flickor som var placerade utom hemmet, 55 procent var pojkar och 47 procent flickor. Pojkarnas andel av de barn och unga som placerats utom hemmet har varit större än flickornas andel ända sedan 1990-talet. Av alla barn och unga som var placerade år 2012, var 35 procent i familjevård, 15 procent i professionell familjevård, 38 procent i institutionsvård och 12 procent i annan vård (Barnskydd 2012). Bakom varje siffra i barnskyddsstatistiken finns ett människoöde och en berättelse, som Tuija Eronen (2012, 26) påpekar. Hon menar också att siffrorna säger något om samhällets normativa syn på en bra barndom och familjelivet, och dess ingripande i detta.

Barnskyddet som institution berör en brokig skara människor; barn, föräldrar, syskon, släktingar, närstående, socialarbetare och annan personal. Tarja Pösö (2007, 66) menar att människors liv på ett komplicerat sätt flätas samman med samhällseliga interventioner av olika slag och med de värderingar och normer som existerar i samhället. Det finländska barnskyddet är på samma gång å ena sidan en service riktad till barn och barnfamiljer och å andra sidan ett ingripande i människors privata sfär av föräldraskap och familjerelationer (Pösö 2007, 65).

Pösö (2007, 66-67) beskriver barnskyddet som bestående av flera olika dimensioner. För det första ser hon barnskyddet som en offentlig institution som styrs av lagar och socialpolitik. För det andra är barnskyddet en funktion som vilar på såväl yrkesexpertis som allmänkunskap. För det tredje är barnskyddet enskilda individers erfarenheter av ingripande i och nedbrytning av föräldraskapet, och för det fjärde kan barnskyddet enligt Pösö också ses som ett kulturellt tema som påverkar bilden av barn och barndom. Min

undersökning undersöker den dimension av barnskyddet som ingriper i föräldraskapet, i och med att barnet omhändertagits. Barnskyddet granskas utifrån hur mödrarna själva upplevt detta ingripande.

När man granskar barnskyddet ur ett individinriktat perspektiv, och som individens unika erfarenheter, framkommer det tydligt att barnskyddet rör sig på ett område som uppfattas som privat. Föräldraskap och föräldrarelationer handlar om individuella och unika upplevelser och erfarenheter, och interventioner på detta område sätter sina spår (Pösö 2007, 69). Pösö betonar biografiska berättelsers betydelse för att man skall kunna förstå barnskyddet och barnskyddsarbete. Att förhålla sig känsligt till och att värdesätta individuella upplevelser och betydelser, är viktigt för såväl arbetare inom barnskyddet som för forskare och andra (Pösö 2007, 69). Samtidigt bör man komma ihåg att oberoende av vilket perspektiv man väljer att granska barnskyddet utifrån, så kan man endast få en begränsad bild av det. Ändå bör den information man får behandlas som viktig och värdefull (Pösö 2007, 71-72).

2.2 Brist på forskning av berördas upplevelser

Även om omhändertagandena ökar i Finland och trots att ämnet allttjämt är aktuellt och berör många människor, så har det gjorts mycket lite utvärderande vetenskaplig forskning om omhändertagande av barn och de berördas erfarenheter och upplevelser (bl.a. Eronen 2007, 28). Vad gäller forskning angående vård av barn utom hemmet så visar den granskning Eronen (2007, 30) gjort, att föräldrarnas röster och synpunkter helt saknas. Pösö menar att vi i Finland saknar en tradition och ofta också en strävan efter att granska barnskyddsarbetet och speciellt vård av barn utom hemmet. Hon frågar sig också vad det är för ett slags barnskydd vi har, som tar sig an uppgiften att skydda och säkra välfärden för barn, men som inte ens vet om den lyckas i sin uppgift (2007, 80).

Inom det sociala arbetets forskning finns det endast en stor brist på undersökningar som direkt fokuserar på moderns upplevelser av barnets omhändertagande. Däremot har moderskapet nog granskats som en dimension av individen i livsberättelse-undersökningar eller i anslutning till personliga erfarenheter av andra fenomen (bl.a. Granfelt 1998, Nousiainen 2004).

I Finland har t.ex. Riitta Granfelt (1998) i sin livsberättelse-undersökning intervjuat hemlösa kvinnor om hur det är att vara kvinna och hemlös. De flesta kvinnor i hennes undersökning hade barn som hade blivit omhändertagna. Moderskapet och mödrarnas upplevelser av detta beskrivs i Granfelts undersökning som ett sargat moderskap, ett moderskap som fallit sönder till följd av kvinnornas situation och barnets omhändertagande.

Kirsi Nousiainen och Kristiina Berg, har också forskat i moderskap, men på olika sätt. Nousiainen (2004), har undersökt hur kvinnans identitet som mor, när hon inte bor med sitt barn, byggs upp. Undersökningsmaterialet i Nousiainens studie består av mödrars egna berättelser i form av intervjuer och nedskrivna minnen och historier. Nousiainen fann att mödraidentiteten hos kvinnor som bor åtskilda från sina barn byggs upp i ett rum som är fyllt av motsägelser och konflikter. Fastän de själva har en bild av sig själva som bra mödrar, blir de ofta stämplade av sin omgivning som dåliga mammor och för att ha lämnat ifrån sig sina barn. Berg (2008) undersöker moderskapet som kulturella förväntningar. De kulturella förväntningarna som sätts på moderskap undersöks i hennes forskning via diskussioner bland professionella inom det sociala familjearbetet och i medierna. Målet med Bergs forskning har varit att utmana till reflektion av och kritiskt värdera kulturella förväntningar på moderskapet. Detta eftersom förväntningarna oundvikligen inverkar på tolkningar inom barnskyddsarbetet och även på upplevelsen av moderskap på ett personligt plan.

I Sverige har forskaren Ingrid Höjer (2007) fokuserat direkt på hur de biologiska föräldrarnas upplever det att ha sina barn placerade i familjehem. Hon undersöker också hur ett föräldraskap blir som delas med fosterföräldrar och socialtjänst. Undersökningsmaterialet samlades in genom samtal och intervjuer med föräldrar som deltagit i så kallade fokusgrupper för föräldrar med omhändertagna barn. Föräldraskapet i Höjers undersökning hade i många fall ifrågasatts och bedömts vara bristfälligt. Karin Trulsson (1998), en annan svensk forskare, har undersökt sambandet mellan moderskap och missbruk. Huvudpersonerna i hennes undersökning är mammor som lever åtskilda från sina barn. I boken beskrivs de missbrukande mödrarnas vardagsliv, livsvillkor och deras upplevelser av att leva åtskilda från sina barn. Undersökningen har en livshistorisk ansats och moderskapet granskas utifrån kvinnans totala livssituation. Trulsson ser det som viktigt

att synliggöra missbrukande kvinnor och deras relation till barn och människor i deras omgivning. Genom att låta dessa kvinnor komma till tals, menar Trulsson att kunskap kan genereras, som i sin tur kan verka frigörande.

I England har Sandra Kielty (2008) låtit 20 mödrar berätta om sina personliga erfarenheter av 'non resident motherhood', det vill säga av moderskapet när man bor åtskilt från sina barn. I undersökningen diskuteras hur mödrarnas atypiska situation utgör ett möjligt hot för kvinnans identitet, både på ett personligt och socialt plan. Studien hävdar att en bättre konstruktiv anpassning har samband med kvinnors förmåga att upprätthålla en mer positiv syn på sig själva som mödrar, även om de inte bor tillsammans med sina barn.

Forskningslitteraturen i min undersökning utgörs i stort av forskning inom det sociala arbetet som lyfter fram utsatta grupper erfarenheter, upplevelser och villkor, samt sådan forskning som berör moderskap. Kvinnoforskning och feministisk forskning fick en central roll som referenslitteratur i min undersökning i och med att jag lyfter fram kvinnors subjektiva upplevelser och granskar deras villkor och ställning när barnet är omhändertaget, och med tanke på att jag i likhet med den feministiska forskningsansatsen använt mig av vad man brukar kalla för standpoint -ansats.

En standpoint - ansats lyfter fram betydelsen av att lyssna på dem som befinner sig på "insidan", d.v.s. de som har direkt erfarenhet av det man vill undersöka. Enligt den feministiska uppfattningen är deras perspektiv mycket mera komplett än andras, eftersom de kan ge en reflektiv och mångfasetterad synpunkt – standpoint, av de omständigheter och den värld de lever i (Sosulski 2009, 227). Fokus vid en standpoint –ansats ligger på de värderingar, betydelser och tankar människan har utifrån hennes eget perspektiv. Vid forskning där man använder sig av en standpoint-ansats, blir alltså den centrala utgångspunkten, att man börjar från människans vardagliga erfarenheter, och väljer sina teoretiska begrepp utifrån dessa premisser (Granfelt 2000, 103).

Min tanke med min undersökning är att den kunskap som mödrar vars barn är eller har varit omhändertaget är avgjort viktigast om man vill uppnå en genuin förståelse för omhändertagandets betydelser och konsekvenser för modern. Deras kunskap är också ytterst värdefull i förståelsen av fenomenets andra dimensioner eller som helhet. Jag anser att betydelsen av mödrarnas upplevelser och den kunskap de har erhållit via sina

upplevelser och erfarenheter blir omistlig i det sociala arbetet. Även om den kunskap de har, som primärkälla, förblir otillgänglig i större eller mindre grad för den som är på "utsidan", som Sosulski (2009, 227) påpekar. Nedan diskuterar jag vidare min undersöknings bidrag till forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap inom det sociala arbetet.

2.3 Ett bidrag till forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap

Undersökningen utgör ett bidrag till sådan forskning inom det sociala arbetet, där man ger möjlighet och utrymme för olika slags röster, och olika slags berättelser att komma fram, t.ex. genom att lyssna på serviceanvändarnas berättelser (jfr Eronen 2012, 39). Sådan forskning strävar efter att låta sådana röster komma till tals som inte ofta gör det, och undersöker ofta också känsliga ämnen förknippade med det sociala arbetet (bl.a. Granfelt 1998, Laitinen 2004, Nousiainen 2004, Krok 2009, Eronen 2012). Min tanke med min undersökning är att mödrar till omhändertagna barn besitter unik personlig kunskap som kan vara till nytta i det sociala arbetet. Därför vill jag belysa de biologiska mödrarnas upplevelser av barnets omhändertagande; göra deras röster hörda. Jag hoppas kunna bidra till en ökad förståelse inom det sociala arbetet för hur den biologiska modern upplever barnets omhändertagande och till att förändring och utveckling skulle kunna åstadkommas.

Eftersom jag i undersökningen låter klienter eller serviceanvändare komma till tals så kan man säga att avhandlingen för fram det som Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen och Tuukka Lahti (2005) kallar för *toinen tieto* -`annan´ kunskap (min översättning). `Annan kunskap har i forskningen även kallats erfarenhetsbaserad kunskap (*kokemustieto*) (Ari Tarkiainen och Ari Nieminen 2014, 7). `Annan´ kunskap är sådan kunskap som utmanar eller ifrågasätter officiell kunskap. Den kan också komplettera officiell kunskap. Bland annat tyst kunskap (*hiljainen tieto*), som baserar sig på människors erfarenheter och färdigheter men som är svår att peka på eller förklara, och specifik kunskap (*täsmätieto*), som strävar efter att beskriva ett fenomen på så nära håll som möjligt och detaljerat, kan utgöra former av annan kunskap. (Hänninen, Karjalainen och Lahti 2005, 4-5).

Samhällsstyret verkar förlita sig på den officiella kunskapen, skriver Hänninen, Karjalainen och Lahti (2005, 3), och menar att officiell kunskap ser på och undersöker fenomen och människor i samhället på avstånd. `Annan´ kunskap, eller erfarenhetsbaserad kunskap, får man istället nära fenomenet. Anna Metteri (2012, 55) beskriver `annan´ kunskap som att den grundar sig på erfarenheter människan har och att den ger en syn på samhället och den enskilda individens situation utifrån ett medborgarperspektiv, d.v.s. från människan själv. I min undersökning är mödrar till omhändertagna barn de som för fram denna `andra´ kunskap. Metteri (2012, 54-55) menar att `annan´ kunskap har en sekundär status jämfört med offentlig kunskap och att det därför ständigt finns en risk att den blir undanskymd.

Enligt Ari Nieminen (2014, 14) har erfarenheter och erfarenhetsbaserad kunskap under de senaste åren lyfts fram på många områden i vårt samhälle. Tarkiainen och Nieminen (2014, 7) talar om en samhällelig trend där erfarenhetsbaserad kunskap fått en viktigare roll och status. Forskningen av erfarenhetsbaserad kunskap har ökat och även sådan forskning som undersöker serviceanvändarnas erfarenheter. Peter Beresford (2013, 143) menar att involverandet av serviceanvändarna i forskningen är en internationell utveckling, och att denna utveckling kan ses som en del av ett ökat intresse bland serviceanvändare överlag för att vara delaktiga och involverade i frågor som rör det egna livet och samhället.

Karakteristiskt för `annan´ kunskap är att den är detaljerad, erfarenhetsbaserad, lokalt förankrad, förundrande, avslöjande och reflekterande (Hänninen, Karjalainen och Lahti 2005, 4-5). Beresford (2013, 139) menar att det som utmärker forskning av erfarenhetsbaserad kunskap, och forskning där serviceanvändare är involverade och delaktiga, är att den lyfter fram betydelsen av den direkta personliga erfarenheten av ämnet eller fenomenet i fråga. Det är det som skiljer erfarenhetsbaserad eller annan kunskap från traditionella forskningsansatser.

Med min undersökning vill jag försöka få fram kunskap som skulle kunna vara till nytta för det sociala arbetet inom barnskyddet, för dem som arbetar inom barnskyddet men även för klienterna. I likhet med Tuija Eronen (2012, 15) strävar jag efter att få fram sådan kunskap som betyder något för klienterna. Genom att fråga mödrar om deras upplevelser

av omhändertagandet av deras barn, har jag kunnat få fram kunskap som är personlig och som direkt berör deras egna liv. Jag önskar att mödrarna skulle känna att de i och med att de kommer till tals också har en chans att påverka. Deras kunskap är viktig och det vill jag också förmedla till andra, speciellt till de som arbetar med omhändertagna barn och deras familjer.

Men hur skall man då kunna använda denna kunskap så att den skulle kunna få till stånd förändring? Eronen (2012, 16) menar att människors berättelser kan få oss att bli djupt berörda och omskakade, men att de ofta lämnar på ett personligt plan. Hon frågar sig hur man kunde undersöka klientskapet på barnskyddet, eller i det sociala arbetet överlag, så att den kunskap som produceras också skulle ha inverkan på politiska linjedragningar och på det praktiska sociala arbetet, t.ex. på barnskyddet i kommunerna. Eronen (2012, 16) föreslår att en lösning skulle kunna vara att man utvecklade sådana forskningsmetoder som systematiskt för vidare klienternas kunskap om serviceformerna till arbetarna och beslutsfattarna. I slutet av denna undersökning reflekterar jag kring tanken på att låta klienterna komma till tals och påverka utvecklingen och utformningen av det sociala arbetet. Precis som Tuija Eronen (2012, 18) anser jag att det är viktigt att låta många olika berättelser komma fram för att barnskyddet skall utvecklas i rätt riktning, också kritiska berättelser.

3 METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER

3.1 Materialbaserad

Det allra centralaste i min undersökning är mödrarnas egna berättelser; deras upplevelser, erfarenheter, tankar, åsikter och känslor. Sålunda kom det, att avhandlingen skall vara materialbaserad, att bli en viktig utgångspunkt och metodologiskt val för hela undersökningen. Eftersom det empiriska materialet hela tiden har influerat min forskningsprocess, och eftersom det har haft en så avgörande betydelse för undersökningens framskridning och utformning, så förstärktes den materialbaserade ansatsen i undersökningen ytterligare ju längre arbetet med undersökningen fortskred.

Eskola och Suoranta (1998, 83) säger att när man utför materialbaserad forskning så ligger tyngdpunkten just i det empiriska materialet. Det i sin tur medför att ens teori byggs upp med utgångspunkt i materialet, datan, och att man i sin forskning framskrider från enskilda observationer av någonting, till mera allmänna påståenden. En sådan ansats brukar man kalla för induktiv, där utgångspunkten inte är att testa någon teori eller hypotes mot materialet, utan där man på ett mångsidigt sätt granskar det empiriska materialet och låter det tala till en. Vad som är viktigt är inte heller upp till forskaren att bestämma, utan kommer fram ur materialet (Hirsjärvi, Remes och Sajavaara 2000, 155).

Att undersökningen är materialbaserad betyder att de begrepp jag använder mig av, och den tolkning och analys jag har gjort, så långt som möjligt baserar sig på de berättelser jag har fått ta del av. Jag har inte för avsikt att testa om någon hypotes eller teori stämmer överrens med vad mödrarna i den här undersökningen berättar. Snarare har jag försökt att undersöka materialet så att jag själv har försökt skapa mig uppfattningar om vad det är de säger och dra mina egna slutsatser. I analysdiskussionen av materialet har jag sedan låtit mina tolkningar diskutera med tidigare forskningsresultat.

Att utföra en hundra procentigt materialbaserad undersökning är ändå inte möjligt. Eskola och Suoranta (1998, 156) pekar på det faktum att man som forskare styrs av såväl sina

egna erfarenheter, vad man har för syfte med sin undersökning, som vad man har läst om ämnet tidigare, oberoende av hur fördomsfri eller idealistisk man än försöker hålla sin utgångspunkt. Självklart har även jag blivit påverkad av min förförståelse, vad jag har läst om forskningsämnet och av alla nya influenser som uppstått under forskningsprocessens gång.

Anita Saaranen-Karppinen och Anna Puusniekka (2009, 15) menar att det väsentliga är att man som forskare gör sig själv medveten om och vågar diskutera sina egna förförståelser. Vid materialbaserad forskning blir det därför extra viktigt att reflektera över sina egna val och handlingar under undersökningsprocessen och utvärdera undersökningens tillförlitlighet. Den som läser undersökningen skall bli varse om undersökningens utgångspunkter, och de val som forskaren gjort under forskningsprocessens gång. När jag har skrivit min undersökningsrapport har jag försökt att synliggöra mina val och handlingar och också att öppet reflektera över mina egna tankar och mitt förhållningssätt till det jag har gjort och till det jag har skrivit. Min förhoppning är att läsaren skall kunna följa mina tankespår och kunna se hur undersökningen har blivit som den blivit och varför.

3.2 Narrativ forskningsansats

Jag använder mig av berättelser för att få kunskap om hur biologiska mödrar har upplevt sitt barns omhändertagande. En narrativ forskningsansats blev därför en ganska naturlig utgångspunkt för avhandlingen. Ändå klarnade den helt först efter att jag hade utfört intervjuerna. Speciellt eftersom mödrarna i samtalen med mig berättade om sina upplevelser just i form av berättelser så blev den narrativa aspektens betydelse uppenbar.

Berättelser är ingen ny uppfinning. Att berätta är en av människans mest grundläggande former av kommunikation. Vi berättar för att dela med oss av oss själva och för att förstå, både oss själva och andra. Under historiens gång har berättandet utvecklats till att omfatta en form av kvalitativ forskning och vi talar då om narrativitet, narrativ metod och narrativ analys. Den narrativa teorin och den narrativa forskningen har en lång historia och har vuxit fram ur språk- och litteraturvetenskap, antropologi och socialkonstruktionistisk teori. Dessutom har flera andra vetenskapsfält, som historieforskning, lingvistik, psykologi och

filosofi, alla lämnat sina specifika bidrag till den narrativa forskningens framväxt (Skott 2004, 39).

Teoretiker och vetenskapsmän har beskrivit det som hände inom human- och samhällsvetenskapen under tidigt 1980-tal som ”den narrativa revolutionen” eller ”den narrativa vändningen”. Intresset för berättelserna ökade markant och tolkningen och förståelsen av narrativ kommunikation fick nya dimensioner. Carola Skott (2004, 40) beskriver denna utveckling som ”Att beskriva och förstå verkligheten omkring oss blir mera komplicerat”. Berättandet får nu mera kontextuella och kvalitativa aspekter och narrativitet och berättelser blir ett alltmer flitigt förekommande begrepp i till synes vitt skilda discipliner. Anna Johansson (2005, 17) menar att det är nu som narrativa studier eller berättelseforskningen egentligen blir ett eget tvärvetenskapligt forskningsfält.

Johansson (2005, 41) beskriver hur gränsen mellan vad som kan uppfattas som traditionell vetenskaplig kunskap och fiktion (och därmed också berättelser) under 1980-talet börjar lösas upp. Hon hänvisar till sociologerna Gibson och Somers, som hävdar att narrativitet under de senaste decennierna, upphört att betraktas som enbart en marginaliserad form av kunskap, och att kunskapens narrativa karaktär erkänns och värderas alltmer. Leena Syrjälä (2007, 229) menar att man kan tala om ett paradigmskifte, i och med att personliga och sociala betydelser fått en allt högre status. Intresset för narrativ forskning och dess ökade betydelse, har också inneburit att man i högre grad erkänner att det sociala livet i sig självt är uppbyggt och strukturerat som berättelser, och att berättande är en fundamental förutsättning för socialt liv (Johansson 2005, 83). I och med den narrativa vändningen har människors berättelser börjat användas som källmaterial, och narrativ tolkning och analys som en kvalitativ metod. Förutom att man är intresserad av vad människor berättar, vill man också se på vilket sätt de gör det. På så sätt kan man få en bättre förståelse för hur de konstruerar sin verklighet och sig själva i denna verklighet.

Även i Finland har man kunnat se en narrativ vändning, men först under 1990-talet. Heikkinen (2010, 142) skriver att man inom socialvetenskaperna senare också börjat prata om den livshistoriska vändningen. Karakteristiskt för den sociologiska

livshistorieforskningen är tanken om att berättelserna förmedlar den enskilda människans personliga erfarenheter och betydelser. Genom berättelserna blir dessa förståeliga också för andra människor. I Finland har JP Roos varit den som först lyft fram livshistorieforskningen. Senare har livshistorier använts flitigt speciellt inom sociologisk forskning och inom kvinno- och ungdomsforskning i vårt land (bl.a. Granfelt 1998; Nousiainen 2004). Numera har livshistorieansatsen eller den narrativa ansatsen en accepterad status, inom nästan alla vetenskapsdiscipliner, även i Finland (Syrjälä 2007, 232).

Beroende på vilka frågor man är intresserad av att få svar på, så kommer den narrativa studiens perspektiv, och därmed också dess metod och analys att variera. Eftersom studier av berättelser kan bedrivas, och bedrivs, från många olika utgångslägen och perspektiv, så anser Johansson (2005, 20) att det ”inte finns en enda narrativ teori och analys, utan snarare en mängd olika”. Inom olika vetenskaper får narrativ forskning därför olika syfte och inriktning (Skott 2004, 40). Samtidigt lämnar de olika vetenskapsområdena, såsom lingvistik, litteraturforskning, psykologi och filosofi, alla sina olika bidrag till den narrativa forskningen. Beroende på inom vilket vetenskapsområde man rör sig med sin forskning, så kommer man att vara intresserad av att undersöka olika saker i berättelsen.

Narrativ forskning eller berättelseforskning är alltså ett tvärvetenskapligt och tvärdisciplinärt forskningsområde. Olika teorier, både traditionella och mera allmänna kritiska teorier, är kopplade till studiet av berättelser. Detta för i sin tur med sig att fältet rymmer en hel del motsägelser och begreppsförvirring (Johansson 2005, 20). Det att fältet där narrativ forskning bedrivs är så brett, och att perspektiven och metoderna är så många, för med sig såväl positiva som negativa aspekter också för den som i praktiken utför forskningen. Som enskild forskare är man tvungen att identifiera och rama in sin egen forskningsansats mycket noggrant. Detta är en stor utmaning, men samtidigt ger det också utrymme för mycket flexibilitet och frihet. Syrjälä (2007, 240) sammanfattar det så att varje forskare kan lära sig av andra forskare och dra nytta av tidigare studier men att var och en i slutänden ändå skapar sin egen narrativa metod.

Gabriela Spector-Mersel (2010) lyfter i artikeln ”Narrative Research – Time for a Paradigm”, fram och diskuterar det problematiska med den narrative forskningens stora popularitet och mångfald idag. Hon menar att det att narrativ forskning innefattar en så stor

variation i fråga om teori, metod och disciplin, och att det ofta är mångfalden som betonas, kan leda till att något av den narrativa forskningens kärna tappas bort (2010, 205). För att hitta tillbaka till den narrativa forskningens kärna, och för att visa på att den narrativa forskningsansatsen verkligen betyder ”någonting och inte allting”, så ger sig Spector-Mersel i kast med att öppna upp och belysa det narrativa paradigmet. Genom att använda sig av, och granska det narrativa paradigmet, så strävar hon efter att beskriva den narrativa forskningsansatsens fundamentala dimensioner. Spector-Mersel menar att det narrativa paradigmet har en bred men ändå tydligt avgränsad ram, inom vilken olika dimensioner av den narrativa forskningen samverkar; ”Like every research paradigm, the narrative paradigm constitutes a broad – yet distinct – framework within which various approaches, theoretical orientations and analysis practices coexist” (2010, 206).

Spector-Mersel (2010) ger en ganska omfattande beskrivning av kärnan, eller essensen, i det narrativa paradigmet. Hon klarlägger paradigmet genom att relatera det till flera olika dimensioner, t.ex. ontologi, epistemologi och metodologi, och hon belyser paradigmets särskiljande karakteristika i förhållande till andra närliggande paradigm eller ansatser. Nedan har jag gjort min egen förkortade sammanfattning av ”kärnan” i det narrativa paradigmet, och därmed i narrativ forskning, utifrån Spector-Mersels beskrivning:

- Det narrativa paradigmet ger fog för att narrativ forskning inte skall ses som enbart en subtyp till kvalitativ forskning eller som en metod, utan som en fullvärdig ideologi som sammanfogar frågor om *hur* med frågor om *vad* i anslutning till våra premisser om den verklighet vi lever i och vår relation till den.
- Det narrativa paradigmet ser den sociala verkligheten som primärt narrativ, vi skapar vår verklighet genom berättandet. Vidare ser paradigmet den sociala verkligheten som konstruerad, flytande och mångfasetterad.
- Det narrativa paradigmet tar också i beaktande den sociala, kulturella och historiska kontext vi lever i och hävdar således att våra berättelser inte är exklusiva gestaltningar utav verkligheten. Som berättare är vi alltid bundna av den kontext i vilken berättandet äger rum.
- Data i varje narrativ studie utgörs av berättelser. Två grundläggande principer är vida accepterade för att karakterisera narrativ metodologi. För det första behandlas berättelsen som föremål för granskning. Berättelsen *är* data, inte *en väg till* data,

och därför granskas berättelsen i sig. För det andra baserar sig den narrativa analysen på en holistisk strategi, i fyra centrala avseenden; 1) den narrativa analysen anammar en multidimensionell och interdisciplinär ansats, 2) den behandlar berättelsen som en hel enhet, 3) den tar i beaktande form såväl som innehåll i berättelsen, 4) och den uppmärksammar kontexter.

- Narrativa studier har varierande syften. En del fokuserar på att skapa en djupare förståelse för något fenomen, medan andra tar sitt syfte ett steg längre, och strävar efter att få till stånd personlig, social eller politisk förändring. Många förenar dessa två, eller andra syften, på ett personligt eller socio-kulturellt plan.
- Det narrativa paradigmet slår fast att forskaren och fenomenet som studeras är oskiljaktiga. Forskaren läser och tolkar berättelserna genom sin egen personliga lins, d.v.s. sina värderingar, uppfattningar, stereotyper, intresse, tycke och personlighetsdrag. Därför är undersökningsrapporten också alltid bara en, partiell, version av verkligheten. Precis som deltagarna i undersökningen, så berättar också forskaren en berättelse.
- I narrativ forskning står deltagarna, berättarna, i centrum. Deltagarna ses som aktiva agenter som har en central roll i undersökningens utformande. I enlighet med den postmodernistiska synen, så har narrativa forskare som mål att skapa och upprätthålla en demokratisk relation till undersökningsdeltagarna och att dela kontrollen över undersökningens olika aspekter med dem.

Narrativ forskning och narrativ teori är inte enkelt att greppa. För mig har det inneburit en hel del grubblande över var min avhandling står i förhållande till den narrativa forskningsansatsen. Spector-Mersels (2010) klarläggande av det fundamentala i den narrativa forskningsansatsen har hjälpt mig att förtydliga min undersöknings förankring i den narrativa forskningsansatsen. Under forskningsprocessens gång har jag också blivit mer medveten om undersökningens fäste i socialkonstruktionismen. Nedan diskuterar jag den socialkonstruktionistiska vetenskapsfilosofin och hur den knyts samman med det narrativa sättet att närma sig i min undersökning.

3.4 Social konstruktionism

För mig har det varit viktigt att försöka starta min undersökning så att jag inte skall ”störa” mödrarna och deras berättelser med mina egna tankar, åsikter och förutfattade meningar. Jag har velat få fram deras upplevelser just så som de ter sig för dem, försökt nå det unika. Samtidigt har jag varit medveten om att jag aldrig helt kan fånga deras subjektiva upplevelser. Inte heller kan jag någonsin fullt förstå det de har varit med om. Och trots att min strävan har varit att ge största möjliga utrymme till mödrarna, med avsikten att få just deras röster hörda, så vet jag att jag också själv inverkat på berättelserna.

Jag kan inte bortse från att mina teoretiska utgångspunkter, mina förutfattade meningar och mina egna livserfarenheter har varit inblandade i berättelserna och genom hela undersökningsprocessen. Min syn på berättelserna i undersökningen är således att de uppstår i ett samspel mellan mödrarna och mig. Både den som berättat (modern) och den som lyssnat (jag), har inverkat på berättelsernas utformning, och därmed även på undersökningens resultat. Mina tankar är förankrade i ett socialkonstruktionistiskt narrativt perspektiv.

Begreppen social konstruktionism och konstruktivism används ofta synonymt eller åtminstone jämsides med varandra. Båda beskriver en vetenskapsfilosofisk syn på sanning och kunskap som influerats av postmodernistiska tankegångar. Den postmoderna kunskapssynen framhåller att det inte finns någon objektiv verklighet eller sanning, utan endast subjektiva sanningar. Socialkonstruktionismen bygger vidare på denna syn och menar att dessa sanningar, eller verkligheter, uppstår, eller snarare konstrueras, i människors medvetande och i sociala samspel mellan människor (Heikkinen 2010, 145).

Inom ett socialkonstruktionistiskt perspektiv blir berättandet och berättelserna det verktyg man använder sig av för att konstruera sin kunskap, och också sin identitet. På så sätt kan ens uppfattning om världen, och också om sig själv, ses som en fortlöpande berättelse, som kontinuerligt byggs upp och förändras. Konstruktionismens centrala idé är också att människan konstruerar sin kunskap på basen av tidigare kunskap och erfarenheter. När människan får nya erfarenheter och lär sig i samspel med andra människor förändras också hennes egen syn på saker och ting (Heikkinen 2010, 145).

Socialkonstruktionismens förankring i postmodernismen för också fram kunskapens kontextuella aspekt. Synen på kunskap är att den är bunden till tid, plats och socialt sammanhang. Människans vetande och hennes uppfattningar uppkommer alltid i något sammanhang, i den tid och i den fysiska och sociala miljön hon lever i. På så sätt har det man vet om någonting alltid uppkommit ur ett visst perspektiv (Heikkinen 2010, 146).

Det finns många olika inriktningar inom socialkonstruktionismen. Vivien Burr (2003, 2-5) presenterar Kenneth J. Gergens (1985) sammanfattning av sådana grunddrag som kan ses som gemensamma för de flesta olika tolkningar av socialkonstruktionismen. För det första är socialkonstruktionister kritiska till kunskap som är tagen för given. Våra uppfattningar om världen är socialt konstruerade och därför ser verkligheten olika ut för olika människor. För det andra ses kunskap som relationell, eftersom den är bunden till det historiska och kulturella sammanhang som vi lever i. För det tredje menar socialkonstruktionismen att kunskap uppstår i sociala processer mellan människor. När vi interagerar och kommunicerar med varandra konstrueras kunskap som i sin tur formar människans sociala verklighet och gör den meningsfull. Ett fjärde grunddrag för socialkonstruktionismen är att kunskap och sociala handlingar hör ihop. Det man ser som sant och riktigt får konsekvenser för människans handlande.

Mitt förhållningssätt till den kunskap som uppstått i denna undersökning är att den är ett resultat av samspelet mellan mig och mödrarna som deltog i undersökningen. Heikkinen (2010, 155) skriver att kunskapen i narrativ forskning ofta uppstår i dialog mellan den som forskar och informanterna. På så sätt skapar de gemensamma betydelser och en intersubjektiv förståelse för ett fenomen. Jag ser i enlighet med den narrativa forskningsansatsen och socialkonstruktionismen berättelserna i min undersökning, som kontextuellt bundna till det sociala sammanhang som mödrarna lever i. Mödrarnas upplevelser influeras av den tid, plats och kultur som de lever i. Därför kan berättelserna också vara föränderliga. I en annan tid, och på en annan plats, kanske en och samma moder skulle ha berättat en helt annan historia.

Den kunskap som uppstått ur undersökningen har också inverkat på mitt eget handlande i det fortsatta arbetet med avhandlingen. Utgående från vad som kommit fram har jag fått nya perspektiv och gjort nya val för undersökningens utformning. Därmed har jag också

tagit ställning till vilken kunskap jag för vidare och på vilket sätt, vilket i sin tur kanske kan få konsekvenser för andras handlande. I detta hänseende har jag också ett ansvar.

4 UTFÖRANDE

4.1 Djupintervjun som insamlingsmetod

I undersökningen använder jag mig av kvalitativ intervju som forskningsmetod. Den kvalitativa forskningsmetodiken använder människan som instrument för att skaffa fram information. Informanterna ses som subjekt och det de har att säga uppfattas som värdefullt i sig. Forskaren är intresserad av vad den enskilda människan har att säga om något fenomen, utifrån just den personens egna synpunkter och erfarenheter. Fallen behandlas som unika och resultaten (det som sägs) analyseras och tolkas utifrån just denna synvinkel (Hirsjärvi, Remes och Sajavaara 2000, 155).

I min gradu-undersökning har jag velat ta reda på hur enskilda människor har upplevt det att deras barn blivit omhändertaget. Jag har velat få den enskilda individens röst hörd. Avsikten har varit att få fram subjektiva upplevelser, minnen och tankar. En annan orsak till att jag har valt att göra undersökningen kvalitativt, är att ämnet är komplicerat och känslomässigt laddat. Genom att undersöka ämnet kvalitativt har jag haft möjlighet att vara i direkt språklig växelverkan med mödrarna. Detta har skapat förutsättningar för att skapa en relation till mödrarna och på så sätt öppna upp för ett tillitsfullt och gott samtal med dem. Att jag har träffat mödrarna på tu man hand och samtalat med dem på ett avslappnat sätt har i bästa fall fått den intervjuade att känna sig trygg och speciell och detta kan i sin tur ha gett mig mera omfångsrika svar.

När man använder sig av kvalitativ intervju i forskning, är man intresserad av den intervjuades egna synpunkter och uppfattningar av något fenomen. Ofta låter man också intervjun röra sig i olika riktningar och avvikelser från en eventuell intervjuguide eller frågeschema är vanliga. Om man på detta sätt låter intervjun vara öppen och flexibel kan man få kunskap om vad informanten uppfattar vara viktigt och relevant i sammanhanget. I motsats till kvantitativa intervjuer, som är fasta och strukturerade på grund av den kvantitativa studiens behov av att standardisera, så är kvalitativa intervjuer följsamma i enlighet med intervjupersonens svar eller berättelse. Vid kvalitativa intervjuer kan man därför också skifta fokus under intervjuens gång, så att intervjun anpassas efter

informantens behov, istället för forskarens, och man kan fördjupa sig i något ämne genom att ställa följdfrågor för att få mer fylliga svar (Bryman 2011, 413).

Kvalitativa intervjuer kan variera ganska mycket beroende på hur forskaren väljer att utföra dem. Alan Bryman (2011, 413) delar in kvalitativa intervjuer i två huvudtyper; ostrukturerad intervju och semistrukturerad intervju. Ostrukturerad intervju brukar också kallas för öppen intervju (Eskola och Suoranta 1998, 87). Ostrukturerade intervjuer liknar mest vanliga samtal. Man använder sig inte av ett frågeschema, istället får intervjupersonen associera fritt (Bryman 2011, 415). Forskaren och intervjupersonen har ett ämne som de diskuterar kring, men även om man har satt upp olika teman för intervjun på förhand så behöver inte alla teman genomgåas med varje intervjuperson (Eskola och Suoranta 1998, 87). Ibland ställer man bara en fråga, varefter den intervjuade fritt får svara och intervjuaren följer upp med någon tillägsfråga bara när han eller hon anser det vara relevant och nödvändigt. Vid semistrukturerade intervjuer har forskaren specifika teman som ska ingå i intervjun, men den som blir intervjuad får frihet att svara på frågorna hur och i vilken ordning hon vill. Forskaren kan också vara flexibel och ställa frågorna i enlighet med hur intervjun framskrider. I stort följer ändå intervjun den ursprungliga intervjuguiden (Bryman 2011, 415).

Enligt Bryman (2011, 415) brukar man allt oftare kalla ostrukturerade och semistrukturerade intervjuer för djupintervjuer eller kvalitativa intervjuer. Mina samtal med mödrarna kan bäst beskrivas som ostrukturerade djupintervjuer. Jag ser dem som öppna och flexibla samtal, där både jag och mödrarna har haft stor frihet att inverka på intervjuernas innehåll, form och inriktning. Jag har inte använt mig av någon intervjuguide eller frågeschema. Jag har öppnat intervjuerna med att ställa en fråga, därefter har jag lyssnat på mödrarnas svar, deras berättelse. Under berättelserna har jag inflikat med frågor i den mån det känts nödvändigt eller lämpligt.

Intervjuerna har haft en viss struktur eftersom jag förberett mig inför intervjuerna. Tuomi och Sarajärvi (2009, 76) menar att det man sedan tidigare vet om ämnet kan hjälpa forskaren att få grepp om fenomenet, men att forskarens roll vid öppna intervjuer är att hålla ihop intervjun och hålla den vid ämnet. Forskaren kan komma med inlägg om de är intuitiva eller berör egna erfarenheter, men annars bör han eller hon låta den intervjuade berätta fritt. Innan varje intervju funderade jag på förhand ut frågor jag skulle kunna ställa

till mödrarna ifall samtalet inte skulle löpa fritt. I bakhuvudet fanns naturligtvis dessa frågor, men det var sällan jag behövde ta till färdigt formulerade frågor för att samtalen skulle löpa. I kapitlet "Samtalen med mödrarna" beskriver jag närmare hur jag har utfört intervjuerna med mödrarna.

En viktig orsak till varför jag valt att använda mig av djupintervjuer, är att metoden skapar förutsättningar för att erhålla kunskap som är djupare än den kunskap som man får vid s.k. strukturerade intervjuer. Djupintervjun lämpar sig väl t.ex. när man vill undersöka fenomen som är känsliga till sin natur, saker i det förflutna eller ämnen som man vet mycket lite om. Dessutom kommer metoden väl till pass vid undersökningar av specifika ämnen som endast en viss grupp av människor har kunskap om (Siekkinen 2007, 44-45).

Djupintervjun grundar sig på växelverkan mellan människor och djupa sociala relationer. Intervjumetoden har ett terapeutiskt grepp vilket för med sig att individen, den som blir intervjuad, hela tiden har en central roll under intervjun, både vad gäller val av ämnen som tas upp under intervjun och hur de behandlas. Forskaren, den som intervjuar, är en del av den sociala växelverkan som sker under intervjun. Forskaren bör vara starkt närvarande och involverad, på ett öppet och ärligt sätt. För att en bra intervjurelation skall kunna byggas upp krävs det av forskaren att han eller hon har förmåga att känna empati och förståelse inför den som blir intervjuad, utan att fördöma (Siekkinen 2007, 44-46, 51-52).

Ett aktivt lyssnande är av yttersta vikt när man utför djupintervjuer. Med det menas att man har förmågan att hitta de innebörder eller betydelser, som intervjupersonen ger i sina svar, och utifrån dessa föra in samtalet på nya banor, som är av betydelse i sammanhanget. Ett aktivt lyssnande medför att intervjuaren blir mera öppen och sensitiv inför det som sägs och inför intervjupersonen. Han eller hon bemöter intervjupersonen på ett varmare, mera respektfullt sätt och kan ge sig hän åt den andras erfarenheter. För att bli en bra intervjuare bör man vara en bra människokännare, och det blir man genom självreflektion och genom att hitta sina egna svaga punkter. Ju mer man upptäcker sin egen mänsklighet och sina starka sidor, och använder sig av dessa, desto bättre och kreativ blir man som forskare (Siekkinen 2007, 52, 54).

4.2 Kontakten till mödrarna

Till en början försökte jag via två österbottniska kommuner få kontakt med mödrar vars barn hade blivit omhändertagna. Efter att jag fått undersökningstillståndet från kommunerna var jag i kontakt med en socialarbetare i respektive kommun per telefon. Tanken var att socialarbetaren skulle informera mödrarna om min undersökning och ge dem brevet som var riktat till dem (se bilaga 1). Därefter kunde mödrarna själva ta kontakt med mig per e-post eller per telefon. Alternativt kunde de ge sina kontaktuppgifter till socialarbetaren, som därefter skulle förmedla kontaktuppgifterna till mig. På så sätt skulle jag själv kunna ta den första kontakten till dem, vilket eventuellt skulle ha sänkt tröskeln lite för mödrarna att ställa upp på en intervju. Det här tillvägagångssättet gav ändå inget resultat. Den ena kommunen var en ganska liten kommun vilket kan ha varit en orsak till att jag inte fick tag i någon moder som ville ställa upp. När det gäller den andra kommunen hade jag svårt att få kontakt med den socialarbetare som skulle ha hand om att informera mödrarna och förmedla breven. Den socialarbetaren arbetade bara deltid och for på semester ganska fort efter att jag varit i kontakt med henne per telefon första gången. I slutänden kan jag ända inte veta vad det var som gjorde att det var svårt att få kontakt med någon moder att intervjua via kommunerna.

Den första modern som ville ställa upp på intervju fick jag tag på via ett ungdomshem, där hennes barn var placerat. Kuratorn på ungdomshemmet förmedlade breven (se bilaga 1) till mödrarna till de barn som var placerade hos dem. Den moder som ställde upp tog självmant kontakt med mig genom att skicka textmeddelande till min mobiltelefon. Därefter bestämde vi tid och plats för intervju. Tre mödrar fick jag kontakt med via två olika diskussionsforum på internet. På forumen skrev jag ett brev (se bilaga 2 och 3) där jag berättade att jag är intresserad av att intervjua mödrar vars barn har blivit omhändertagna. Mödrar som var intresserade bad jag ta kontakt med mig per e-post eller per telefon. Alla tre mödrar kontaktade mig per e-post, där de meddelade att de ville ställa upp på intervju. Efter det kom vi överrens om när och var vi kunde träffas för intervju, endera per e-post eller per telefon. Alla uppgav sin telefonnummer så att jag kunde ringa dem vid behov.

Den sista modern fick jag kontakt med via en av de andra mödrarna. Det gick till så att den modern som fungerade som ”mellanhand” hade berättat för den andra modern att hon

skulle bli intervjuad av mig och frågat om hon också var intresserad, vilket hon var. När jag träffade modern som fungerade som ”mellanhand” berättade hon att en annan mor också var intresserad och att hon kunde ställa upp på intervju samma dag om det gick bra för mig. Modern som fungerade som mellanhand hade fått lov att ge den andra moderns telefonnummer till mig varpå jag kunde ringa henne. I telefon berättade jag för den andra modern om min undersökning, för att försäkra mig om att hon visste vad min undersökning handlade om och jag frågade henne om hon fortfarande var intresserad, vilket hon försäkrade mig att hon var. Jag träffade den modern senare samma dag. Innan jag påbörjade intervjun var jag ännu extra noggrann med att informera om min undersökning och vad jag var intresserad av för att ytterligare få bekräftat att hon visste vad hon ställde upp på och att hon gjorde det av egen fri vilja.

Redan när mödrarna skickade e-post till mig kunde jag märka att det fanns ett intresse och behov hos dem att dela med sig av sina erfarenheter. Alla mödrar som jag fått kontakt med via internet-forumen skrev redan i e-post meddelandet om sina upplevelser av omhändertagandet samt om hur deras situation såg ut just nu. När vi sedan träffades för att göra intervjun visste jag redan en hel del om mödrarnas erfarenheter, vilket också, åtminstone till en del, underlättade inledningen till samtalet med mödrarna. Att få kontakt med mödrar vars barn har blivit omhändertagna, via diskussionsforum på internet, visade sig vara ett bra sätt i min undersökning. På så sätt kunde mödrarna genast själva ta ställning till om de ville ställa upp eller inte. De kunde också, om de så ville, ställa frågor om undersökningen på forumet till mig, utan att avslöja vem de var. På så sätt kunde de få svar på eventuella funderingar de hade, innan de bestämde sig för om de ville vara med eller inte.

Två av mödrarna var svenskspråkiga och tre finskspråkiga. Samtliga intervjuer genomfördes och transkriberades på moderns modersmål. Under bearbetning och analys av materialet har jag använt svenska som språk. Analysberättelsen är skriven på svenska men citaten är alltid skrivna på originalspråket. I analysberättelse-texten har jag försökt sammanfatta det viktigaste i vad som sägs i de finskspråkiga citaten, så att innehållet och innebörden inte går förlorad för den som inte kan finska.

Att starta processen med att försöka få kontakt med mödrarna och påbörja intervjuerna var svårt för mig. I det här skedet av arbetet med min gradu-avhandling var många

metodologiska frågor om undersökningen fortfarande oklara. Jag visste vad undersökningens huvudsakliga frågeställning var, d.v.s. mödrars upplevelser av sitt barns omhändertagande, och att jag ville göra djupintervjuer för att få svar på den frågan. Men exakt hur jag skulle gå tillväga, d.v.s. min metod för intervjuernas genomförande, hade jag inte heller bestämt mig för. Till en början gjorde detta att jag tvekade inför försöket att få kontakt med mödrarna och påbörja intervjuerna. Jag kände mig osäker på hur intervjuerna skulle gå. Så småningom kom jag fram till att jag ville låta intervjuerna vara så öppna som möjligt och att jag ville att mödrarna själva skulle få utforma intervjuernas gång och innehållet i dem. Det blev viktigt för mig att ta mig an en intervju åt gången och att låta varje intervju vara och bli sin egen. Väsentligt var att varje moder skulle få lyfta fram det som de ansåg vara viktigt. Därför valde jag att inte ha några färdiga intervjufrågor. Istället bestämde jag mig för att lita på att varje enskilt möte med varje enskild moder, genom växelverkan, ett ömsesidigt intresse och ett empatiskt förhållningssätt från min sida, kommer att utformas så att undersökningens frågeställning blir besvarad.

Hur jag ville göra intervjuerna har varit en fortgående process hos mig själv under arbetet med att samla in undersökningsmaterialet. Det betyder att jag också har påverkats av föregående intervju och tiden där emellan inför och under nästa intervju. Mellan intervjuerna har jag inte kunnat nollställa mig själv, utan hur jag har tänkt och gjort under följande intervju, har påverkats av de föregående intervjuerna. Att intervjuerna påverkats av varandra, och av den tid som gått däremellan, i och med nya tankemönster, funderingar och känslor hos mig själv, har jag varit medveten om hela tiden. Samtidigt har jag ändå försökt lägga dessa åt sidan inför följande intervju och möta mödrarna på ett så öppet och förutsättningslöst sätt som möjligt varje gång. Jag har strävat efter att vara öppen inför det unika i varje möte och i varje moder och låta varje enskilt samtal formas utifrån dess egna premisser.

4.3 Samtalen med mödrarna

Den första intervjun gjorde jag redan i maj 2010. Den andra intervjun gjorde jag i april 2012 och de tre sista gjorde jag i oktober 2012. Efter att jag gjort den första intervjun födde jag vårt första barn och blev själv mamma, och därför blev det ett långt avbrott innan jag

utförde de övriga intervjuerna. Efter att jag utfört alla intervjuerna fick vi vårt andra barn och det fortsatta arbetet med undersökningen fick vänta en tid igen.

Den kortaste intervjun varade en och en halv timme och den längsta över två och en halv timme. Det var svårt att avsluta intervjuerna. Jag märkte att mödrarna hade ett stort behov av att berätta och dela med sig av sina erfarenheter. Därför blev samtalen ganska långa. Jag ville låta mödrarna avgöra när de hade berättat färdigt och jag ville också ge tid till reflektion efter själva intervjuerna. I själva verket kan jag ändå inte säga var själva intervjun tog slut och var det så kallade efter-samtalet och reflektionen började. När vi närmade oss slutet vävdes allt detta in i varandra. Detta var något jag blev överraskad av, jag hade inte förväntat mig att intervjuerna skulle bli så utdragna på slutet. Ibland satt vi bara tysta en lång stund men det kändes ändå inte som att vi var riktigt färdiga. Det verkade som att både jag och mödrarna hade ett behov av att ge oss själva ordentligt med tid före vi var redo att avsluta. Innan jag gick frågade jag också om de ville fortsätta samtalen en annan gång. Det var ingen som upplevde att de behövde träffas en andra gång. En moder ville fundera på saken och skulle i så fall ta kontakt på nytt per e-post. Det gjorde hon ändå inte. Jag gav också alla mödrar möjligheten att per e-post ytterligare berätta om sina erfarenheter efter själva intervjun, ifall de i efterhand skulle komma på saker de ännu ville berätta om. Två mödrar hade jag ännu efter intervjuerna kontakt med via e-post men det var ingen som ville tillägga någonting ytterligare till sin berättelse.

Alla intervjuer förutom en gjordes hemma hos mödrarna. Att träffa mödrarna i deras eget hem kändes naturligt och avslappnat. Nousiainen (2004, 40) påpekar att det är viktigt att man som forskare bara besöker någons hem om den som skall bli intervjuad själv vill det. Man får aldrig tränga sig på någons privata sfär. Alla mödrar som jag träffade i deras eget hem föreslog själva att vi kunde träffas där. En moder träffade jag på hennes arbetsplats. Hon hade ändå ordnat så att vi kunde prata helt ostört och hon verkade själv lugn och tillfreds. Därför blev mötet och samtalet med henne också avslappnat.

Innan själva samtalet med mödrarna började, d.v.s. innan de började berätta om sina upplevelser, berättade jag för dem om ändamålet med min undersökning och vad jag är intresserad av; d.v.s. hur de har upplevt barnets eller barnens omhändertagande. Jag berättade också vad jag kommer att använda deras berättelse till och att jag om de vill kan skicka avhandlingen till dem när den blir klar. Jag berättade att de kan vara helt anonyma i

och med att jag ändrar all information som kan vara avslöjande och att jag inte använder någons berättelse i sin helhet. Jag försäkrade dem också om att de kan avbryta intervjun när som helst ifall det känns som att de inte vill fortsätta och att de inte behöver svara på eventuella frågor jag ställer ifall de inte vill. Jag sade också att de inte behöver tänka på vad de tror att jag skulle vara intresserad av att höra utan att de fritt får välja vad de vill berätta om och hur.

Alla mödrar som jag intervjuade verkade ivriga att påbörja berättandet om sina erfarenheter. En moder började berätta redan innan jag hunnit sätta på bandspelaren och innan jag hunnit inleda mera allmänt om undersökningens syfte o.s.v. Här återkom jag till det en liten stund senare. En annan moder tog fasta på att jag i min inledning nämnde att samtalet kan väcka känslor och började sin berättelse därifrån med att hon saknar barnen. Även här lät jag henne först tala färdigt om det och återkom senare till att berätta allmänt om undersökningen. Jag kände att det skulle ha varit respektlöst och oempatiskt att avbryta dem när de hade börjat berätta. Därför valde jag att först i ett senare skede av samtalet återkomma till det jag hade tänkt berätta om själva undersökningen i början.

Även om berättandet om omhändertagandet väckte många känslor hos mödrarna och att det stundtals verkade känslomässigt tungt för mödrarna att berätta om sina upplevelser, så ansåg mödrarna att det var en värdefull möjlighet att få berätta om sina upplevelser. De ansåg att det var viktigt att föräldrar till omhändertagna barn och klienter inom barnskyddet får sina röster hörda. Även deltagarna i Tarja Vierulas (2013) undersökning ansåg att det var ett betydelsefullt tillfälle att genom undersökningen föra fram barnskyddsklienternas åsikter och perspektiv.

I och med att alla mödrar verkade ivriga att börja berätta så kom intervjuerna snabbt igång och redan från början flöt samtalen bra. Jag kände att jag snabbt skapade en kontakt med alla mödrarna och att dialogen och växelverkan fungerade bra med samtliga mödrar. Jag upplevde att alla mödrar berättade ledigt och att orden så att säga flödade. Mödrarna kunde berätta långa sekvenser utan avbrott. Min röst hörs oftast bara när jag inflikar med ett ja, mmm, niin, precis eller just. Överhuvudtaget behövde jag inte ställa många frågor i någon av intervjuerna.

Den första intervjun var lite annorlunda än de övriga på det sättet att jag där ställde flera följdfrågor eller själv fortsatte samtalet med någon fråga, när det blev en lite längre paus. I de senare intervjuerna har jag mera låtit mödrarna fortsätta samtalet, även om det uppstått en längre paus. Jag har då tolkat pausen mera som att modern har behövt hämta andan och samla sig innan hon fortsätter. Under den första intervjun tror jag att jag fortfarande kände mig lite orolig över hur samtalet kommer att förlöpa och att jag inte riktigt vågade lita på att en naturlig och kontinuerlig diskussion skulle utvecklas utan direkta frågor från min sida. I efterhand kan jag se att jag aldrig hade behövt vara orolig för att diskussionen inte skulle löpa på under intervjuerna. Men å andra sidan tror jag att det att jag förberedde mig inför varje intervju, ifall det skulle bli så att samtalet inte löper, gjorde att jag kände mig mera säker i mig själv, och att det i sin tur gjorde att också den som blev intervjuad kände sig mera trygg och ledig när hon berättade.

4.4 Bearbetning av undersökningsmaterialet

Insamlingen av undersökningsmaterialet och arbetet med att transkribera och läsa berättelserna har skett i omgångar, ibland med långa pauser emellan. Typiskt för min forskningsprocess är att insamlingen av materialet, tolkning, analys och skrivande, har vävts in i varandra (jfr Laitinen 2004, 85). Samtidigt har jag också, under hela forskningsprocessens gång, reflekterat mycket över själva undersökningsfenomenet, mödrarna och deras situation och också över hur jag själv har handlat och tänkt, i det här skedet som forskare men också som socialarbetare. Därför kan jag inte heller påstå att min bearbetning av mödrarnas berättelser är gjord utan förförståelse, värderingar och inledande tolkningar. Laitinen (2004, 86) beskriver hur detta gav henne betänkligheter med tanke på frågor som hade att göra med etik och metod i hennes undersökning. Jag ser också att det kan ha varit ett problem i den mån att jag har försökt analysera varje berättelse baserat på materialet. Samtidigt anser jag att mina tankar och reflektioner hör ihop med min analys av berättelserna som helhet. De har varit en del av själva processen och arbetet med avhandlingen hela tiden. Också det att jag försökt synliggöra och diskutera mina uppfattningar med mig själv, hoppas jag har kunnat hjälpa mig att så att säga släppa dem när jag utfört analysen av varje berättelse enskilt.

Mitt undersökningsmaterial består av fem djupintervjuer som fick formen av berättelser. När jag hade utfört alla intervjuer transkriberade jag dem på dator. Jag strävade efter att skriva ner dem så noggrant som möjligt. Därför skrev jag ordagrant ner det som sades och jag skrev också ner utfyllnadsord och uttryck som t.ex. det där, så att, liksom, niin kuin, tuota. I texten märkte jag också ut pauser med punkter, kortare pauser med två punkter och längre pauser med tre punkter. Jag skrev också ner känslouttryck så som skratt, gråt och suckar inom parentes i texten. Ord eller meningar som mödrarna sade med styrka eller på något sätt poängterade skrev jag ner med stora bokstäver eller med fet stil. Min avsikt med att inkludera utfyllnadsord, pauser och känslouttryck var att få fram en så genuin bild som möjligt av mödrarnas berättelser. När jag skrev ner intervjuerna visste jag att mycket av det som mödrarna upplevt under själva intervjutillfället, och som jag också hade upplevt under intervjuerna, kommer att gå förlorat. Genom att skriva ner också det som hände utanför själva orden, t.ex. om mamman grät, skrattade eller lät arg, eller om hon stapplade efter orden eller pausade länge, ville jag försöka bevara någonting av den upplevelse och den sinnestämning som rådde under intervjuerna.

Sättet som jag skrev ner berättelserna på hjälpte mig också att tolka mödrarnas berättelser och att hitta betydelser, innebörd och mening i det som mödrarna sade. Förhoppningsvis kan det också bidra till att läsaren upplever att hon eller han kan leva sig in i det som mödrarna har upplevt och att läsaren kan hitta de betydelser som mödrarna tillskriver sina upplevelser. Under intervjuerna med mödrarna förekom det också mycket allmänt prat som jag inte skrev ner ordagrant. Det kunde t.ex. handla om att mödrarna frågade mig om min utbildning eller vad jag har arbetat med, eller att mödrarna berättar om händelser som deras bekanta varit med om men som mödrarna inte själva relaterade till. Sådant här allmänt prat skrev jag under transkriberingen ner på så sätt att jag skrev vad modern pratade om, t.ex. att hon frågar om mina arbetserfarenheter, men jag skrev inte ner allt som sades. I och med att jag skrev ner vad hon berättade om visste jag ändå under analysprocessen vad som berördes under någon viss del av intervjun. På så sätt förlorade jag inte helhetskänslan eller sammanhanget under analysen. Allt prat som berörde hur mödrarna hade upplevt någonting; deras åsikter, synpunkter, erfarenheter, känslor, funderingar och tankar, var jag mycket noggrann med att skriva ner ordagrant. Sammanlagt blev den transkriberade texten av intervjuerna 90 sidor med radavstånd 1.5 och fontstorlek 12.

4.5 Materialbaserad innehållsanalys och narrativ analys som analysmetod

I analysen av berättelserna har jag använt mig av materialbaserad innehållsanalys och narrativ analys. Min slutgiltiga analysmetod kom fram när jag började bearbetningen av intervjuerna. Eftersom jag i avhandlingen är intresserad av att få svar på både *vad* mödrarna berättar om (innehållet) och *hur* de berättar (t.ex. struktur, meningsskapande, växelverkan), så passar innehållsanalysen och den narrativa analysen väl in i min undersökning.

När man använder sig av materialbaserad innehållsanalys så strävar man efter att skapa en teoretisk helhet utifrån undersökningsmaterialet. Analysenheterna är inte bestämda på förhand utan de väljs ut ur materialet i enlighet med undersökningens syfte och forskningsfråga. Det man tidigare vet om det man undersöker och teorier om fenomenet borde inte påverka analysutförandet och analysresultaten (Tuomi och Sarajärvi 2009, 95). Innehållsanalysen i undersökningen har varit viktig eftersom jag genom den har bekantat mig med undersökningsmaterialet och behandlat det så att jag kom att ”känna” materialet utan och innan. För att svara på min forskningsfråga och för att uppnå avhandlingens syfte var denna analysmetod ändå inte tillräcklig. Jag behövde fördjupa min analys och därmed kom den narrativa analysen in i bilden.

När man utför narrativ analys så är man inte bara intresserad av innehållet i berättelserna, utan också av berättarens intentioner och språk – varför vissa saker berättas och hur de berättas. Man kan berätta om sina upplevelser på många olika sätt. Hur berättaren väljer att göra det säger något om hans eller hennes intentioner och om meningar och betydelser som han eller hon vill förmedla. Därför är det viktigt att undersöka också hur talaren berättar (Riessman 2008, 17). Den narrativa analysen kräver omsorgsfullhet och stor uppmärksamhet från forskarens sida. Det är en detaljerad analysmetod där man ser på olika nyanser av språket, hur svaren organiseras och där man också uppmärksammar forskarens och subjektets relation och det sociala och historiska sammanhangets betydelse (Riessman 2008, 76).

En annan viktig orsak till varför jag behövde den narrativa analysen har att göra med min tolkning av materialet och hur jag har dragit mina slutsatser utifrån det. Vid narrativ analys

bortser man inte från berättelseformen i berättelserna. Det här gör det möjligt för oss att visa förutom vad i intervjun vi utnyttjar för våra slutsatser, också vad det är vi använder oss av i berättarens "språkliga dräkt", när vi drar våra slutsatser. Dessutom tar den narrativa analysen i beaktande hur interaktionen mellan berättaren och lyssnaren påverkar vad som sägs. T.ex. är det viktigt att se på hur intervjuarens frågor tolkas av den som blir intervjuad och hur frågorna påverkar och styr intervjupersonen (Hydén 2008, 121).

4.6 Analys av undersökningsmaterialet

Efter att jag hade transkriberat intervjuerna påbörjade jag det konkreta analyserandet av berättelserna med att läsa igenom intervju-texterna i sin helhet. På samma gång som jag läste gjorde jag anteckningar och streckade under sådana aspekter av vad mödrarna sade som kändes väsentliga med tanke på undersökningens frågeställning. I min undersökning har jag valt att inte använda mig av något datorprogram i analysen av undersökningsmaterialet. Istället har jag arbetat "för hand" med materialet och gjort anteckningar, listor, skrivit frågor och gjort upp korta dispositioner för varje moders berättelse. På liknande sätt har Kristiina Berg (2008) gjort i sin avhandling, där hon undersöker moderskapet som kulturella förväntningar. Berg (2008, 60-61) menar att en sådan "hantverksmässig" analysmetod ger utrymme för flexibilitet och kreativitet, vilket vid sidan av ett systematiskt förfarande skapar förutsättningar för en lyckad analys. Speciellt med tanke på att jag, liksom Berg, har velat göra en materialbaserad analys, där analysen fortskrider på basis av undersökningsmaterialet och på dess villkor, passade en sådan analysmetod bra i min undersökning.

Efter att jag läst igenom allt material gick jag igenom texten och mina anteckningar på nytt. Jag kunde nu börja urskilja olika mönster eller teman i berättelserna, även om de inte ännu var ordnade på ett logiskt eller överskådligt sätt. Eskola och Suoranta (1998, 150-151) menar också att man redan vid första läsningen kan upptäcka mönster i materialet men att de är osystematiska och inte heller fungerar som en disposition för hela undersökningsmaterialet. Vidare menar de att man bör undvika att dra slutsatser eller tolka materialet i detta skede. Istället bör man fortsätta med analysen steg för steg och lita på att

man hittar undersökningens struktur och disposition när man går vidare med analysprocessen.

Nästa steg för mig var att mera systematiskt gå igenom texten och spjälka upp den i delar så att det skulle bli lättare att analysera och tolka den. Detta brukar kallas för kodning av materialet, men oberoende av vad man kallar det så handlar det enligt Eskola och Suoranta (1998, 154) om, att man spjälkar upp undersökningsmaterialet i mera lätthanterliga beståndsdelar och kodar, benämner, dessa enligt hur forskaren har tolkat textstycken i materialet. De koder som jag använde mig av lät jag uppstå ur själva materialet. Materialbaserad- eller databaserad analys kännetecknas just av att man strävar efter att låta materialet tala till en, så att mönster, teman eller kategorier uppkommer ur själva materialet (Eskola och Suoranta 1998, 156). Tuomi och Sarajärvi (2009, 100) påpekar dock att det kan låta lite mystiskt att teman bara kommer fram ur materialet, med det menas egentligen att forskaren hittar dem utifrån sin egen förståelse av materialet.

Efter att jag hade kodat berättelserna så kändes materialet splittrat och jag måste komma på ett sätt att samla ihop det, för att göra det mer hanterligt, och för att kunna gå vidare med analys och tolkning. För att få ordning på alla aspekter som kommit fram ur texten skrev jag därför först ner alla koder som jag hade fått fram för varje enskild berättelse. Utgående från de koder jag hade hittat började jag koppla ihop mina koder till större helheter. Jag grupperade alltså sådana koder som innehållsmässigt, d.v.s. vad modern pratade om, liknade varandra. T.ex. grupperade jag alla sådana koder som innehöll någonting om samarbete i en grupp och alla koder som innehöll någonting om känslor i en annan grupp. I bilaga 5 ger jag en översikt av de kategorier jag fick fram och vilka koder respektive kategori utgörs av.

Med hjälp av materialbaserad innehållsanalys har jag alltså kodat och kategoriserat materialet. De olika kategorierna kom i detta skede att utgöra undersökningens teman. Nu gick jag vidare med att noggrannare undersöka dessa teman. I detta skede av analysprocessen övergick jag från innehållsanalys till analysens följande fas, den narrativa analysen. Med hjälp av den narrativa analysen började jag titta närmare på vad varje moder berättade i anslutning till ett visst tema, och jag jämförde mödrarnas erfarenheter och upplevelser kring ett visst tema med varandra, för att se om det förekom likheter eller skillnader.

Catherine Kohler Riessman (2008, 76) påpekar att narrativ analys är omsorgsfull, detaljerad och långsam. Vid narrativ analys måste man fästa uppmärksamhet på nyanser i berättarens språk och hur svaren är organiserade. Dessutom måste man beakta relationen mellan forskaren och subjektet och det sociala och historiska sammanhanget. När jag analyserade berättelserna var intresserad inte bara av *vad* mödrarna berättade om i anslutning till ett visst tema, utan jag fokuserade också på *hur* de berättade. Jag granskade bland annat hur de började sin berättelse och hur berättelsen förlöpte. Jag lade också märke till på vilket sätt de berättade om olika teman. Jag granskade också moderns förhållningssätt till det hon berättade, t.ex. vilka attityder och värderingar man kunde urskilja och en hurdan roll modern intog när hon berättade. Dessutom strävade jag efter att beakta växelverkan mellan mig och modern i berättelserna genom att t.ex. se på hur vi reagerar på vad den andra säger och hur modern reagerar på sin egen berättelse.

Arbetet med att analysera berättelserna narrativt var en krävande och utdragen process. Under den narrativa analysfasen, där jag ömsom analyserade och ömsom skrev rapporten, funderade jag mycket över hur jag skulle presentera mina analysresultat. Jag ville inte förlora helhetskänslan i mödrarnas berättelser och därför höll jag mig inte heller strikt till de teman jag hade fått fram genom innehållsanalysen. Eftersom jag var intresserad av att skriva en analysrapport som skulle ta i beaktande helheten i mödrarnas berättelser, och som dessutom skulle belysa berättelsernas struktur och uppbyggnad, d.v.s. hur berättelserna framskrider och byggs upp, så blev det nödvändigt att omstrukturera de teman som uppstått ur materialet på så sätt att jag kunde hitta en helhet som skulle vara belysande för hela materialet. Lösningen för mig blev att presentera min analys som en berättelse som framskrider i tidsordning. Denna berättelse kom ändå ganska långt att följa de teman som uppkommit genom innehållsanalysen, men eftersom den berättas som en i tid framåtskridande historia så strävar jag efter att inkludera sådana aspekter i mödrarnas berättelser som är centrala för att nå en mera mångdimensionell förståelse av deras upplevelser.

Larsson, Sjöblom och Lilja (2008, 204) menar att forskaren som använder sig av narrativ analys konstruerar en ny historia. I denna nya historia, eller berättelse, kan forskaren sedan utveckla de teman som kommit fram under intervjun, eller sammanfoga utsagorna i det empiriska materialet till en mera sammanhängande berättelse. Larsson, Sjöblom och Lilja

(2008, 205) hänvisar till Elliott (2005, 12-13) när de benämner forskarens konstruerade berättelse som ”den andra ordningens narrativa berättelse” (”second order narratives”). Den första ordningens berättelse (”first order narratives”) är den berättelse individen berättar om sig själv och sina upplevelser. Den andra ordningens berättelse, forskarens berättelse, representerar en sammanhängande metanarrativ konstruktion. I denna konstruktion skapar forskaren en mer generell berättelse om något fenomen.

Under processen med att analysera undersökningsmaterialet har jag haft som mål att låta mödrarnas upplevelser av sitt barns omhändertagande komma fram så som de har trott sig för dem. Jag har strävat efter att komma åt mödrarnas erfarenhetsvärld och jag har velat visa respekt inför deras upplevelser och deras verklighet. Jag hoppas ha kunnat tolka mödrarnas berättelser så att de känner sig förstådda och så att läsaren kan närma sig en förståelse av deras upplevelser. Väsentligt är att deras röster skall kunna bli hörda genom min konstruerade berättelse. Ett sätt som jag har försökt göra detta på är att jag låtit mödrarnas röster komma fram i många citat i min analysberättelse.

5 ATT BLI NEDVÄRDERAD OCH KRÄNKT

5.1 Den svåra berättelsen

”Tietenkin sitä kysyy että minkä takia minun pitää näin vaikea tarina kertoa mutta.”

(Tanja, s.13)

Mödrarnas berättelser om sina upplevelser av barnens omhändertagande är svåra berättelser. Tanja frågar sig varför just hon skall behöva berätta en så svår historia. Det är inget hon hade önskat att hon skulle behöva göra.

Berättelserna är självfallet olika, inte bara vad gäller innehåll, utan också det sätt som mödrarna berättar sin berättelse. En del berättade en ganska klar och sammanhängande berättelse, medan andra berättade en mera fragmentarisk historia. Även om mödrarna har berättat om bara en del av sitt liv, och fragmentariskt, så ser jag ändå alla som just berättelser. Jag har tolkat det så att mödrarna har velat berätta om sina liv för mig, berätta sin livshistoria, även om den bara innefattar en del av moderns liv. Riitta Granfelt (1998, 42) menar att en berättelse om en människas liv inte behöver innefatta en kronologisk livshistoria från barndom till vuxendom, utan en livsberättelse kan också vara fragmentarisk, liksom livet i sig.

När mödrarna berättar om sina upplevelser gör de det först och främst som mödrar. Att jag genom hela avhandlingen också benämner deltagarna som mödrar, och inte som t.ex. kvinnor, är ett beslut som jag har tagit just på grund av att mödrarna i sina berättelser ser sig i första hand som mödrar. Mina tolkningar av deras berättelser gör jag utifrån moderns perspektiv eller utifrån moderskapet. Rubrikerna för mina analyskapitel visar också på mödraperspektivets betydelse i avhandlingen. De ämnen som behandlas handlar om modern eller moderskapet i förhållande till dem.

I analysen strävar jag efter att, i enlighet med mina forskningsfrågor, lyfta fram och diskutera både *vad* mödrarna berättar om i anslutning till omhändertagandet, och *hur* de berättar. Jag granskar också vilken ställning det omhändertagna barnets moder får i hjälpsystemet. Jag försöker lyfta fram sådana aspekter av mödrarnas upplevelser, som jag har tolkat att mödrarna själva anser vara viktiga. Samtidigt försöker jag belysa för läsaren hur jag har kommit fram till vad som är viktigt, och hur jag har kommit fram till mina slutsatser, genom att visa på vad i berättelsen och vad i berättarens sätt att berätta jag har tagit fasta på.

Min analys av mödrarnas berättelser är upplagd som en ny berättelse. Min analysberättelse ser jag som en sammanhängande konstruktion av mödrarnas berättelser på ett mera generellt plan (Larsson, Sjöblom och Lilja 2008, 204). I analysen väver jag samman och diskuterar mödrarnas upplevelser med mina egna tolkningar och med forskningslitteraturen. Genom att låta empiri, tolkning och referenslitteratur växelverka, strävar jag till att diskutera mödrarnas upplevelser och deras ställning i hjälpsystemet inte bara på ett personligt plan, utan också på ett samhälleligt, socialt och politiskt plan.

Analysberättelsen utgörs av centrala teman eller helheter som jag har utformat ur det empiriska materialet. Dessa teman binds i berättelsen samman genom en intrig som framskrider i tidsordning. Analysberättelsen är alltså progressiv, i tid framåtskridande. Jag har delat in analysen i tre huvudkapitel. Det första huvudkapitlet handlar om mödrarnas upplevelser tiden innan omhändertagandet. Det andra huvudkapitlet handlar om när omhändertagandet träder i kraft och vad som händer då. Det tredje huvudkapitlet handlar om mödrarnas upplevelser när det redan gått en tid sedan omhändertagandet, eller när barnen är hemma, och om mödrarnas reflektioner när hon blickar både bakåt på vad som varit och framåt.

5.2 Tiden innan omhändertagandet

5.2.1 Modern berättar om hur allting började

Tanja: Mutta mistä minä aloitan nyt sitten?

Heidi: Niin no, ihan siis mistä itse haluat. Että tuota niin niin. Sinä kerroit että siitä on nyt, kuinka monta vuotta kun..?

Tanja: Neljä vuotta.

Heidi: Neljä vuotta. Juu..

Tanja: Uuh.. Minä voin kertoa siitä kun tämä lastensuojeluasiakkuus alkoi.

Heidi: Juu.

(Tanja, s.2)

Utdraget ur mitt samtal med Tanja ovan får belysa att det inte alltid var så lätt för mödrarna, eller för mig, att veta i vilken ände vi skulle börja. Jag försöker ge henne möjligheten att börja var hon vill medan hon försöker få ett svar av mig var hon skall börja. Innan samtalssnutten ovan har jag berättat om vad jag undersöker, vi har pratat allmänt om min utbildning och arbetserfarenhet, om obehöriga socialarbetare och om var jag bor och stället Tanja bor på, om vädret och trafiken. Sådant allmänt prat, nonsensprat, spelade ändå en viktig roll. Med hjälp av detta nonsensprat bekantade vi oss med varandra, försökte komma underfund med vem den andra är och hitta våra roller. Vi skapade någon slags kontakt, som öppnade upp för att våga ge oss in på att samtala kring det jag hade kommit dit för; hur Tanja hade upplevt barnens omhändertagande.

De flesta mödrar började liksom Tanja sin berättelse med att berätta om hur allting började. De berättade om händelser, omständigheter och människor, som på ett eller annat sätt hade haft sin del i det att familjen hade kommit i kontakt med barnskyddet. Vidare beskrev de händelseförloppet från den initiala kontakten med barnskyddet, till det att barnet eller barnen hade omhändertagits. Berättelserna var i början detaljerade beskrivningar av situationer och händelser som till sist hade lett till att ett omhändertagande hade gjorts. Mycket sällan sade mödrarna någonting om direkta orsaker till omhändertagandet. Om de gjorde det, så var det när de berättade om vilka orsaker socialarbetarna hade lagt fram som grunder till varför ett omhändertagande bör göras. Sådana orsaker hade varit t.ex. en oro

för barnen i dagis, moderns trötthet och moderns psykiska välmående. Mödrarnas sätt att berätta om omhändertagandeprocessen belyser det som Tarja Heino (2009, 65) påpekar; att det mycket sällan finns bara en orsak till ett barns omhändertagande. Det är ofta fråga om en komplicerad situation som måste ses i sin helhet och där utvecklingsförloppet är mångfacetterat och komplext.

Alla mödrar i min undersökning berättade mycket om bakgrunden, tiden före omhändertagandet, vad de hade varit med om och hur de hade upplevt saker och ting. Att mödrarna berättade om bakgrunden till omhändertagandet, istället för att prata om orsaker, tror jag att delvis också berodde på att det i min undersökning bara var en moder som ansåg att omhändertagandet var befogat när det gjordes. Alla de andra mödrarna upplevde att omhändertagandet av deras barn var fel och att det hade gjorts på fel grunder. Jag kände att det var viktigt för mödrarna att de fick berätta om dessa saker, att de fick ge sin egen syn på vad som hade hänt. När det gäller de mammor som ansåg att omhändertagandet av deras barn var fel, så upplevde jag under samtalen med dem att de ville att jag skulle förstå den oförrätt och orättvisa de hade erfarit.

5.2.2 Modern får fel hjälp

Bakgrunden till hur familjerna hade fått kontakt med barnskyddet och hur det hade gått till då omhändertagandet gjordes, och varför, varierade jättemycket. Gemensamt för alla var att mödrarna i något skede själva hade sökt hjälp hos endera social- eller hälsovården. Fyra av mödrarna hade sökt hjälp från någon annan instans än barnskyddet, t.ex. från familjerådgivningen, men kontakten hade sedan lett till att den instansen tagit kontakt med barnskyddet. När mödrarna begärde hjälp från myndigheterna så upplevde de att de fick fel slags hjälp. Detta gällde inte bara barnskyddet utan också andra hjälpinstanser. Den felaktiga hjälpen erbjöds dem, eller påtvingades dem, först i början när mödrarna själva sökte hjälp för något, och sedan senare när de redan var ”inne i systemet”.

Pia är mamma till tre små barn. Barnen är vid intervjutillfället omhändertagna och placerade i fosterfamilj. Pia kom i kontakt med barnskyddet i samband med en period i

hennes liv då hon var trött i och med att hon ammade och sov dåligt på nätterna. På dagarna skulle hon sköta barnen och hushållet. Pia var trött, hon mårde inte så bra, och hon kände att hon behövde hjälp. Eftersom hennes nära inte kunde hjälpa i tillräckligt hög grad behövde hon utomstående hjälp. Pia sökte därför själv hjälp hos familjevårdare på inrådan från barnrådgivningen. Utav Pias berättelse vad som hände sedan framgår att hon upplever att hon blev missförstådd, och att hon fick fel slags hjälp:

”Och ett tag när vi behövde få hjälp här. Jag ringde ju till familjevårdaren på barnrådgivningens förslag, när jag ammade. Det här var hur vi fick kontakt med socialen då överhuvudtaget. Så det var så att jag ammade och hade sovit jättedåligt i tre nätter. Och min man jobbade och mamma jobbade. Jag ringde nog och frågade om de kan sköta i typ två dagar så jag får sova på dagen också en tid. Så jag ringde och frågade om de har sömnpiller som man kan ta när man ammar. Nu börjar det bli som lite kris och jag har massvis med tvätt som jag måste tvätta.”

(Pia, s.2)

Pia tar kontakt med familjevårdare i hopp om att de ska kunna hjälpa henne med barnpassning och tvätt. Men familjevårdaren säger att man inte kan få hjälp ”så där bara”:

”Men det som jag skulle säga här att. Jo efter ett tag så när jag hade ringt om hjälp då, för jag skulle ha velat ha hjälp en två dagar. Så sa de att man kan inte bara hjälpa så där bara, utan det måste vara något allvarligare. Och så sa de att de skulle komma på besök. Och så diskutera den där (familjevårdaren) med mig och var ganska normal till att börja med tyckte jag. Och sen så sa dom att man kan göra en barnskyddsanmälan. Och att då kan man som få gratis hemhjälp. Så sa jag men att, inte är det ju som fel på våra barn här inte!”

(Pia, s.3)

Familjevårdarens förslag om att man kan kontakta barnskyddet, och göra en barnskyddsanmälan för att få gratis hemhjälp, låter befängt i Pias öron. När Pia till sist fick hemhjälp hade hon inte behov av den längre. Hon säger att om hon bara hade fått lite hjälp, och rätt hjälp vid rätt tidpunkt från början, så skulle kanske barnen aldrig ha blivit omhändertagna:

Heidi: Jå. Att det blev ett väldigt rabalder.

Pia: Ja.

Heidi: Att du skulle ha behövt lite hjälp bara.

Pia: Jå. Alltså jag tror faktiskt ärligt att skulle vi ha fått den där tvätten och haft någon som skulle ha lagat mat åt oss där i början när jag ammade om nätterna och hade svårt att sova och så här så. Men att det skulle ju ha kunnat vara min man eller mamma också som skulle ha ställt upp i två dagar. Men de hade så fullt upp på jobbet. Så att det blev lite kris där. Men att just att man säger så här att man kan inte ge nån hjälp om inte vi gör en barnskyddsanmälan!

(Pia, s.3)

När Pia berättar att hon inte kunde få hjälp utan att barnskyddet blev inblandat uppstår frågan; vad är egentligen barnskyddets uppgift och när skall barnskyddet gripa in? Marjatta Bardy (2009, 11) skriver att barnskyddet oundvikligen är diversifierat och mångdimensionerat; dess uppgift sträcker sig från att befrämja uppväxtvillkoren till omhändertagande. Däremellan ryms många olika former av åtgärder. Barnskyddet erbjuder alltså stöd både i förebyggande syfte och när barnet eller familjen behöver särskilt stöd, också brådskande sådant. Den nya barnskyddslagen (BskL 417/2007, § 3) lyfter ändå fram kommunernas ansvar att utöver barnskydd ordna förebyggande barnskydd då barnet eller familjen inte är klient inom barnskyddet. Förebyggande stödåtgärder skall ges till exempel inom undervisning, dagvård och vid rådgivningsbyråerna för mödravård och barnvård. Vidare säger lagen att myndigheter som arbetar med barn och familjer skall stödja föräldrarna i deras uppgift som fostrare och sträva efter att erbjuda familjen nödvändig hjälp tillräckligt tidigt. Vid behov skall man hänvisa barnet och familjen till barnskyddet (BskL 417/2007, § 2).

Utifrån vad Pia berättar så förefaller det orimligt att hemhjälp eller annan motsvarande hjälp inte kunde ordnas utan barnskyddets inblandning i det här skedet. Pia upplevde att man från barnskyddets sida började söka efter problem hos henne och hennes man, och att familjevårdaren och socialarbetarna började hitta på saker som man senare använde som grunder till ett omhändertagande. De här grunderna beskriver Pia som banala småsaker, som att barnen hade fläckar på kläderna i dagis och att de inte hade gardiner uppsatta i vardagsrummet hemma. Enligt Pia är de här sakerna helt naturliga saker i en småbarnsfamilj men i barnskyddets ögon blir de till stora problem.

Tanja Vierula (2013, 286-287) har undersökt dokumentationens oavsiktliga konsekvenser inom barnskyddet. Även i Vierulas undersökning så förundrades föräldrarna över hur man inom barnskyddet förstörde upp saker när man dokumenterade dem. Enligt föräldrarna var de nedskrivna sakerna helt normala saker som hörde till vardagen hemma. Inom barnskyddets kontext hade ändå t.ex. sådana saker som att hemmet var lite ostädat och att barnen var förkylda eller trötta, blivit feltolkade och grunder till oro och som något avvikande mot vad som kan uppfattas som normalt.

Tanjas barn var vid tiden för omhändertagandet i dagisåldern. Barnen placerades först på barnskyddsanstalt och sedan i fosterfamilj. Barnen är idag 4 år äldre, omhändertagandet har upphört och båda barnen bor hemma. Liksom Pia begärde Tanja en tid efter det andra barnets födelse om sömnmedicin för att hon skulle kunna sova bra. Läkaren remitterade vidare till psykolog som i sin tur gjorde en barnskyddsanmälan när Tanja inte kom för att träffa henne. Tanja ansåg sig inte ha något behov av att träffa psykolog och hon hade inget körkort. När barnskyddet blev inkopplat började många saker hända, familjevårdare kom hem till dem, barnen blev satta i dagvård och Tanja får allt mindre att säga till om. Tanja upplever att familjen hela tiden utsätts för misstankar och press:

”Ja kaikesta ilmoitettiin sosiaalityöntekijälle. Tehtiin me mitä vain. Ja me oltiin niin ärtyneitä tästä hyväksikäyttöepäilystä. Ett kerran minun piti kyllä sanoa päiväkodissa, niin minä annoin tunteet käydä sillä lailla että minä.. Että tuommoisia epäilyjä meistä viattomista ihmisistä! Koska se koski niin syvästi. Että meistä voisi edes semmoista epäillä. Mikä ei tulisi edes mieleenkään (itkee). Se oli hirvittävä loukkaus.”

(Tanja, s.3)

Tanja säger att allt de gjorde rapporterades till socialarbetaren. Dagvårdpersonalen beskyllde dem för sexuella övergrepp, vilket sårade henne djupt. Det att man ens kunde tro något sådant om dem, som de aldrig ens skulle komma att tänka på, upplevde hon som en stor kränkning.

Både Pias och Tanjas berättelser visar på att de har upplevt barnskyddets inblandning som påfrestande. De har inte upplevt att de har blivit hjälpta av det stöd som har satts in, utan de anser att hjälpen har varit felaktig. Istället för att få stöd så känner de att de har blivit kontrollerade och pressade från myndigheternas sida. I Mojca Ureks (2005, 459) fallstudie beskrev modern vars barn hade blivit omhändertaget ”spionerandet” från myndigheterna sida som en känsla av att sitta på rättegång (”being on trial”), vilket också är beskrivande för deltagarna i min undersökning. De har blivit synade och utfrågade och istället för att få avlastning så har deras stress ökat i och med barnskyddets insatser.

Ullas dotter blev omhändertagen när hon var nio år gammal efter en lång och brokig väg från vårdinstans till vårdinstans. Ulla har febrilt försökt få hjälp till sin dotter som lider av ätstörningar, men rätt hjälp verkar vara oerhört svårt att hitta. Dottern har slussats mellan barnrådgivningen, familjerådgivningen, skolhälsovården och barn- och ungdomspsykiatrin. När Ulla berättar om den här tiden så märker man i hennes berättande hur hon som mor har åkt en känslomässig berg-och-dalbana, där hon slitits mellan hopp och förtvivlan, och hur frustrerande hon upplever det att man inte har tagit hennes barns problem på allvar och att dottern inte kan få hjälp för sin ätstörning:

”Ja jos hän väkisin yritti syödä jotain niin yhtenä kolauksena sinne pesualtaaseen. Niin tällaiset jutut olivat siinä taustalla että hänet otettiin sitten (hoitolaitokseen) psykiatriselle tutkimusjaksolle. Se kesti kaksi kuukautta ja me oltiin hirveän onnellisia molemmat siitä syystä että hän pääsi sinne tutkimusjaksolle. Koska minä olin niin sinisilmäinen että minä, niin minä oletin, että no nyt lääkärit näkee miten iso ongelma tämä tälle lapselle on. Kun minä melkein joka ikiselle lääkärille aina flunssien ja kaikkien yhteydessä puhuin tästä syömättömyydestä. Mutta jotenkin tuntui ettei siihen suhtauduttu vakavasti. Että se oli se tavallinen asenne vaan että voi voi kun ne lapset osaavat oikutella syömisestä. Että se on semmoinen jakso että kyllä se ohi menee. Ja tuota, me molemmat toivottiin ihan oikeasti (lapsen) kanssa että hän saa apua, ja hän itse toivoi sitä.”

(Ulla, s.5)

Ullas erfarenheter av hur dottern har slussats omkring utan att få riktig och rätt hjälp har gjort att Ulla har börjat tvivla på att det i Finland överhuvudtaget går att få hjälp för ätstörningar. Efter en psykiatrisk undersökningsperiod väntar familjen på en avdelningsplats på sjukhus men får höra att väntetiden är ett år. Ulla tror att dottern skall få

vara hemma under tiden, men eftersom läkare skriver en brådskande remiss så tas istället kontakt till barnskyddet. Av Ullas berättelse framgår att barnskyddet i hennes dotters ärende får en märklig funktion, barnskyddet blir psykiatrins hantlangare. När den psykiatriska serviceinstansen inte kan hitta någon vårdplats till Ullas dotter blir ärendet ett barnskyddsärende. Det förefaller som att psykiatrin dumpar över problemet på barnskyddet som nu får som sin uppgift att hitta en vårdplats till Ullas dotter. Barnskyddet gör i vanlig ordning sin bedömning av dotterns situation. Några grunder till ett omhändertagande hittar man inte. Ändå kommer Ullas dotter att bli omhändertagen. Ullas dotters omhändertagande är mycket speciellt såtillvida att barnskyddet inte hittar grunder till ett omhändertagande men gör det ändå. Ulla beskriver händelsen på följande sätt:

”No sitten minulle kerrottiin yhdessä tapaamisessa että juu ei hätää, nyt on löydetty vapaa paikka (lapselle). Ja ummet ja lammet selitetään miten kiva laitos se on. Ja minä yritin tentata että mikä siellä niin kauhean kivaa on. Sitten yhdessä sivulauseessa sanottiin että sinne vaaditaan kyllä huostaanotto, sisäänpääsemiseksi! Mutta se esitettiin niin kuin että se on ihan sivuseikka. Tämmöinen muodollisuus vain. Ettei siitä tarvitse välittää yhtään mitään.”

(Ulla, s.7)

Ulla får under ett möte höra att barnskyddet har hittat en vårdplats till hennes dotter och hur bra och trevlig platsen är. Men vårdinstansen kräver att barnet skall vara omhändertaget för att ta emot det. Det berättas för Ulla som en bisak, som att hon inte behöver bry sig om det desto mera. Socialarbetarna säger att de inget kan göra, den brådskande remissen som den psykiatriska läkaren har skrivit, förbinder dem till att hitta en vårdplats och vårdplatsen står fast vid kravet om omhändertagande. Ulla står inför en odräglig situation. Endera går hon med på omhändertagandet eller så omhändertas hennes dotter med tvång.

Ullas berättelse om hennes långa väg för att hitta rätt hjälp till sin dotter visar att den finländska social- och hälsovårdsservicen inte möter patientens eller klientens behov. Hanna Gråsten- Salonen (2008, 199) skriver att Finland i princip har en lagstiftning som stöder barns rättigheter till social- och hälsovård, men att den i praktiken fungerar dåligt eftersom barn och unga inte får den service de skulle behöva för att må bra. Lagstiftningen

finns, men barnen får ändå inte den hjälp de har rätt till. Gråsten-Salonen (2008, 203) hänvisar till det faktum att FN:s kommitté för barns rättigheter redan under 10 års tid har oroat sig för att de finländska barnen inte har lika tillgång till service och lika kvalitet på servicen, oberoende av var man bor. Oroväckande är, enligt Gråsten-Salonen, att kommittén gång på gång varit tvungen att påpeka om samma brister, vad gäller förverkligandet av barnens rättigheter till social- och hälsovård i vårt land.

Att Ullas dotter inte kan få en vårdplats utan att bli omhändertagen, visar på allvarliga brister i det finländska hjälpsystemet. Bristen på vårdplatser och långa väntetider till t.ex. psykiatrisk avdelning kan få orimliga konsekvenser för den enskilda människan. Även om vårdplatsen i övrigt hade visat sig tillgodose Ullas dotters vårdbehov och dottern skulle ha fått hjälp, så förefaller ett krav på omhändertagande för att ta emot barnet, och barnskyddets val att tillmötesgå detta krav, orimligt när inga andra grunder till ett omhändertagande har lagts fram. Precis som för Pia, så framgår det också i Ullas berättelse att mödrarna hade önskat att de skulle ha fått rätt hjälp från början. De blev erbjudna fel hjälp, vilket ledde till att familjens situation komplicerades.

Fyra av mödrarna i min undersökning ansåg att barnskyddet hade reagerat alldeles för kraftigt när klientskapet påbörjades. Mödrarna var kritiska till hur socialarbetarna hade bedömt deras situation och hur de hade tolkat händelser eller vad andra människor hade sagt om dem. När mödrarna hade bett om hjälp hade de blivit missförstådda och misstrodda. De hade fått fel slags hjälp och de hade blivit rädda inför tanken att de någon gång skulle hamna i en situation där de skulle bli tvungna att söka hjälp på nytt. Sinko och Virokannas (2009, 105) skriver att barnskyddets inblandning ofta ses som konfliktfyllt eller motsägelsefullt av föräldrar till omhändertagna barn. Föräldrar önskar att barnskyddet skall ingripa och hjälpa men samtidigt är föräldrar rädda för barnskyddet. Eftersom barnskyddet innefattar såväl kontroll och makt att omhänderta barn som en stödjande och hjälpande funktion, så har föräldrar också motsägelsefulla känslor gentemot barnskyddet. Beroende på situation och omständigheter varierar föräldrarnas känslor från en känsla av att bli hjälpt till bitterhet och hat.

5.3 Omhändertagandet träder ikraft

5.3.1 Moderns reaktioner när barnet omhändertas

Förfarandet vid barnens omhändertagande, och sättet som modern hade fått vetskap om omhändertagandet på, varierade givetvis i och med att varje berättelse och fall är unikt. För de allra flesta åtföljdes omhändertagandet och skilsmässan från barnen, av någon form av krisreaktion hos mödrarna. Att barnets omhändertagande och placering utom hemmet kan liknas vid en kris, styrks av tidigare forskning om föräldrars upplevelser när barnet omhändertas (bl.a. Granfelt 1998; Trulsson 1998; Nousiainen 2004; Sinko och Virokannas 2009).

Sinko och Virokannas (2009, 111) fann i deras undersökning att mödrarnas hela livssituation försämrades i och med barnets omhändertagande. När barnet blev borttaget och modern lämnades ensam utan stöd, ökade deras rusmedelsanvändning, det blev ett sätt för dem att fly undan ångesten som separationen från barnen förde med sig. I Trulssons (1998, 187) studie beskrivs mödrarnas reaktioner vid omhändertagandet och den ökade rusmedelsanvändning som ett sätt att ”döva sina känslor med missbruk” och som en skjuts ännu längre in i missbruket. Även i Granfelts (1998, 124-125) undersökning medförde barnets placering utom hemmet att en del av mödrarnas rusmedelsanvändning eskalerade. Granfelt (1998, 123-126,) lyfter också fram att barnets omhändertagande kan innebära att modern känner sig övergiven. Sorgen, besvikelsen och bitterheten kan kännas överväldigande och omöjlig att dela, speciellt om modern dessutom känner skuld och skam.

Ingen av mödrarna i min undersökning hade någon rusmedelsproblematik. De hade inte försökt döva sina känslor med att dricka eller använda droger. Åtminstone kom inte något sådant fram i berättelserna. Däremot framgår att omhändertagandet medförde en livskris på så sätt att hela livet på ett eller annat sätt ställdes på ände. Barnets flytt hemifrån var en omvälvande förändring, separationen från barnen innebar en helt ny livssituation som modern nu tvingades konfrontera.

Flera av mödrarna i min undersökning beskrev känslor av chock när barnet blev omhändertaget. Mödrarnas känslor av chock hängde ihop med att omhändertagandet var oväntat, det var inte något de hade kunnat förvänta sig:

”Jag blev ju så chockad. Ja jag kan inte berätta hur det kändes. Det var, det var det värsta jag har varit med om. Dom känslorna som kom ur mig liksom. Inte var det ju så ja ville döda någon inte men. Jag var, jag var som nästan i chock. Jag kunde inte för mitt liv tro något sådant här.”

(Pia, s.5)

Pia beskriver situationen som ofattbar. Pias barn hämtades från dagis utan att Pia eller barnens pappa informerades innan. Pia hade aldrig kunnat tro att socialen bara skulle ta barnen från dagis. Hon säger att hon själv hade kommit på fötter och skötte sitt arbete. Dessutom hade hon frågat socialarbetarna om deras avsikter och hade fått till svar att ett omhändertagande inte alls var aktuellt:

”För jag hade frågat dem förut också. Att liksom allt det här ni pratar om, och att, att vad är liksom målet med det här? Att de verkade ju inte försöka stöda oss i föräldrarollen direkt. Så de klagade på samspelet och så här då den här (familjevårdaren) och (djup suck) ja-a. Jag frågade att är det som meningen att ni arbetar för att hitta så mycket fel så ni kan ta barnen av oss? – Nej, inte alls. Inte är det alls aktuellt nu inte. Så jag mer eller mindre trodde på det där då.”

(Pia, s.5)

När Pia fortsätter sin berättelse märker man att hennes känsla av att man dragit mattan under fötterna på henne, har gjort att hon förlorat förtroendet för socialarbetarna som handhaft hennes familjs ärende, och i viss mån också till barnskyddet i sin helhet. Hon litar inte på socialen:

”Inte kan jag nu säga att jag har dåligt förtroende för alla i socialen, men här i (kommunen) är det nog lite, jaa (suckar)vad ska man säga.”

(Pia, s.7)

Även i Tanjas fall föregås omhändertagandet av en tid då hon känner sig förtroendefull och glad över att man från barnskyddets och dagvårdens sida vill samarbeta med familjen. I samband med en palaver med socialarbetare en kort tid innan omhändertagandet har de tagit avsked med barnskyddsarbetarna som hon säger *”luottavaisin mielin”*. Tanja tycker att hon kan lita på socialarbetarna. Tanja och hennes man kallas sedan till ett nytt möte, där

de informeras om att barnen omhändertagits från dagis samma dag och placerats. Tanja reagerar med chock, hon säger att nästan kastade upp:

*”Se oli niin hirveä sokki minulle että minä meinasin oksentaa (itkee)”
(Tanja, s.3)*

Av Pias och Tanjas berättelser framgår att de känner sig lurade, nästan bedragna. De har trots att situationen är stabil och att ett omhändertagande inte alls är aktuellt. Därför medför omhändertagandet att de reagerar med chock och att de förlorar förtroendet för socialarbetarna. Barnets omhändertagande är i sig en mycket tung upplevelse, en krissituation i vilken modern behöver hjälp och stöd. Om modern har förlorat förtroendet för socialarbetaren skapar det inga goda förutsättningar för att barnskyddet skall kunna stöda modern efter omhändertagandet och upprätthålla en god relation och ett gott samarbete till det omhändertagna barnets moder.

Marias dotters omhändertagande och placering skedde också oväntat och snabbt. När Maria fick höra att dottern hade blivit hämtad från skolan på dagen trodde hon inte sina öron, utan skrattade bort saken som om hon hade hört ett dåligt skämt. Det var mamman till en av dotterns klasskompisar som berättade om saken för Maria. Först på kvällen informerades Maria av socialarbetare, men hon fick ingen förklaring till varför dottern placerats. Innehållet i den barskyddsanmälan som låg till grund för omhändertagandet, fick hon del av först långt senare när ärendet var uppe i förvaltningsdomstolen. Det enda socialarbetarna sade när dottern placerades var att hon hade förts i säkerhet. Inte heller fick hon veta vart dottern hade förts. Först en vecka efter det brådskande omhändertagandet tog man från ungdomshemmet kontakt med Maria och berättade att hennes dotter är där.

Maria reagerade med bestörtning och ilska när hennes barn omhändertogs. Maria upplever att barnskyddsmyndigheterna har begått allvarliga fel i hennes dotters ärende och att de har kränkt hennes rättigheter på flera olika plan. När Maria berättar om vad hon har varit med om så märker man i hennes sätt att tala att hon är arg, besviken och bitter på socialmyndigheterna. Hon säger att man har spridit lögn om henne och försökt skapa en bild av henne som ett monster. Maria berättar i hårda ordalag om myndigheternas agerande i hennes ärende. Maria säger att hon ändå inte låtit sig nedslås utan att hon kämpar för sina

rättigheter och även för andras. Hon känner till lagstiftningen och är aktiv på internetforum där man samlar information om myndighetsbrott och starkt driver som sakfråga att barnskyddsmyndigheterna måste följa lagstiftningen. Maria säger att det att hon känner till sina rättigheter och kämpar för dem tror hon att är bakgrunden till varför myndigheterna har målat upp en hotbild kring henne:

”Että minusta luodaan uhka- ja vaarakuva johtuu siitä että minä tunnen lainsäädännön. Ja minä tiedän kuinka se on käytännön tasolla.”

(Maria, s.3)

Ulla visste på förhand om att hennes barn kommer att omhändertas och placeras. Men omhändertagandet och det att barnet skulle flytta bort hemifrån skrämde ändå Ulla. Av Ullas berättelse framgår att hon var rädd och orolig för dotterns del, hur dottern skulle klara av placeringen:

Ulla: Niin ne määräsi että (päivämäärä) pitää (lapsen) olla siellä. Mutta minä sanoin että se on (lapsen) syntymäpäivä, täytti yhdeksän vuotta. –No jos me sitten joustettaisiin. Että sitten seuraavana päivänä. No minä olin (lasta) tsempannut että juu että, että minä saan tulla käymään siellä kerran viikossa. Ja sossut pitivät huolta, kun he tiesivät miten minä pelkäsin. En minä tiennyt huostaanotoista mitään! En minä tuntenut ketään ihmistä kenenkä lapsi olisi ollut huostaan otettu!

Heidi: Mm.

Ulla: Mutta minulla oli paha kaiku korvissa siitä.

Heidi: Niin.

Ulla: Ja minä pelkäsin kaikennäköisiä uhkakuvia. Ja minä kysyin sitten sossuilta että entä jos (lapsi) ei sinne sopeudu? Jos minä näen että viikkoja vain niin kuin lapsi on hirveän ahdistunut, ja että sillä on paha olla. Niin sossut sanoivat että kirjoita se mustaa valkoiselle. Että he, että he lupaavat että he purkavat huostaanottoa. Että jos se näyttäytyy että se ei ole (lapsen) paikka.

Heidi: Joo.

Ulla: No se oli varmaan sitten semmoinen. Että viimeinen, että sitten minä niin kuin rohkenin. Vaikka, vaikka kyllä minä varmaan olisin sen allekirjoittanut muutenkin. Koska sitten niin kuin muuten. Pakkahuostaanotto kuulosti vielä hirveämmälle minun korvissa.

(Ulla, s.11)

Omhändertagandet skrämde Ulla. Hon säger att hon visste ju ingenting om det och hon kände ingen vars barn hade blivit omhändertaget. Känslan av oro och rädslan inför det

faktum att hennes dotter skulle placeras utom hemmet lindrades ändå när socialarbetarna lovade att de avbryter omhändertagandet, om det visar sig att placeringen inte är rätt. Det löftet fick Ulla att gå med på omhändertagandet, att skriva under pappret. Även om Ulla motsatte sig vårdplatsens policy om att barnet skall vara omhändertaget innan de kan ta emot det, så gjorde det orimliga i situationen att hon inte motsatte sig omhändertagandet. Hon säger att ett tvångsomhändertagande skrämde henne ännu mer.

Om allt hade gått bra i denna berättelse så hade Ullas dotter fått rätt hjälp och vård på den plats hon placerades på. Så gick det ändå inte. Vårdplatsen kunde inte tillgodose dotterns vårdbehov och samarbetet fungerade inte. Ännu en gång fick dottern fel hjälp. Efter några månader avbröts omhändertagandet och dottern kom hem. Nu följde en tid när de var utan hjälp och stöd helt och hållet. Dotterns vårdinstans inom psykiatri ville inte ge familjen stöd eftersom de ansåg att Ullas dotter hade en bra vårdplats, d.v.s. placeringsplatsen. När modern inte godkände vårdplatsen och vården där avbröts, ville de inte längre ta emot familjen. Inte heller på något annat ställe ville man hjälpa dem:

”Hetä kun puhutaan huostaanotosta. Niin omalla terveysasemalla, koulussa, joka paikassa säikähdetään suurin piirtein. Ei, kaikki halusi pestä kätensä meistä juu.--- Että me oltiin koko sen kesän sitten, niin me oltiin kaksin ilman mitään hoitoa ja tukea.”

Ulla, s. 19)

Ulla beskriver detta som att myndigheterna försökte rentvå sig från dem. Att hennes barn hade varit omhändertaget skrämde hjälpinstanserna. Ingen ville ta sig an dem.

I Anna Metteris (2012, 235) undersökning om orimliga situationer i anslutning till socialskyddet, framgår att ett centralt särdrag vid just situationer som upplevts som orimliga är att människan har blivit lämnad utan hjälp och vård när hon t.ex. på grund av sin sjukdom inte har kunnat ta hand om sig själv. Att man blir utan hjälp eller socialskydd, eller att man faller ur systemet, kan enligt Metteri (2012, 216) delvis förklaras med att olika organisationer och professionella inte samarbetar och att de arbetar för differentierat. Socialskyddet och välfärdstjänsterna för inte samman sin expertis och information vilket leder till att klienten tvingas gå från lucka till lucka eller slussas vidare från en instans till

nästa. Särskilt med tanke på att klienterna ibland är barn, som Ullas dotter, så är detta förödande.

Nina var den enda av mödrarna i undersökningen som kände en lättnad när barnet omhändertogs. Känslan av lättnad hängde ihop med att sonens situation innan placeringen var utom kontroll på grund av hans eget beteende. Situationen krävde en brytpunkt. Nina berättar om det på följande sätt:

”Och det som hände, under den där perioden. Så det var också någonting som var alldeles fruktansvärt att uppleva. Men det att vi fick honom placerad på något ställe, fast det där omhändertagandet låter liksom hemskt. Så var det en lättnad för mig. För jag visste var han var sen efter det”

(Nina, s.5)

I början hände det saker på det första stället pojken var placerad på som Nina inte tyckte var bra. Hon upplevde att ungdomshemmet inte hade tillräcklig kontroll. Då var hon orolig över att sonens situation inte förbättrades. Senare flyttades sonen till ett annat ungdomshem som Nina har tyckt att ha varit lämpligare för sin son. Hon berättar att hon nu plötsligt kunde sova igen:

Nina: Att jag använde ju faktiskt sömnmediciner den sommaren. Förra sommaren och ganska långt på hösten. Att sen när han blev förflyttad till (ungdomshemmet) så kunde jag plötsligt sova igen. Så att.

Heidi: Mm. Just det.

Nina: Jå.

Heidi: Så i och med att det sen gick bättre för honom, så förbättrades din egen situation.

Nina: Jepp. Jå. Jå.

(Nina, s.13)

När Nina berättar om sin son och om vad hon har varit med om så framkommer det tydligt att hon under tiden när det var jobbigt och hon var mycket orolig för sin son och hennes egen situation och liv så kretsade livet helt kring sonens situation. Nu när situationen är lugnare har hennes eget välmående också blivit bättre.

När ett omhändertagande görs är det en extrem form av ingripande i familjens liv och väcker många känslor. Detta kom tydligt fram i min undersökning. Samtliga mödrar som jag intervjuade lyfte fram starka känslor i förhållande till hur de hade upplevt det att barnet hade blivit omhändertagande och placerat utom hemmet. Förutom att mödrarna beskrev sina känslor med ord, så uttrycktes det också i sättet som mödrarna berättade på. Som lyssnare kunde jag känna igen känslor som t.ex. ilska, frustration, sorg och besvikelse i mödrarnas röster och kroppsspråk. En del av mödrarna gav större utlopp för sina känslor än andra. Alla visade ändå genom sitt berättande att omhändertagandet hade påverkat dem känslomässigt på ett eller annat sätt, oftast på ett starkt negativt sätt.

5.3.2 Modern konfronteras med skuld och skam

Karin Trulsson (1998, 170) skriver att mödrarna i hennes undersökning, genom sina berättelser, gav uttryck för att omhändertagandet och skilsmässan från barnen innebar en avgörande brytpunkt i deras liv. Jag har också i min undersökning tolkat att mödrarnas upplevelser av omhändertagandet av barnen och separationen från barnen vittnar om att mödrarna står inför en brytpunkt, en helt ny livssituation. Modern tvingas nu konfrontera denna nya livssituation, och sin plats i den. Modern är nu en mor vars barn är omhändertaget, hon lever åtskilt från sitt barn. Eftersom omhändertaganden av barn och synen på modern eller moderskapet är starkt förknippade med värderingar som finns i samhället tvingas modern också på ett eller annat sätt konfrontera dessa värderingar. I min undersökning syns mödrarnas konfrontationer med sådana värderingar när de berättar om andras skuldbeläggande och stämplande av dem, och när de berättar om sina egna känslor av skuld och skam.

Alla mödrar som jag intervjuade lyfte fram känslor och upplevelser som kan förknippas med skuld och skam. Även i tidigare undersökningar (bl.a. Granfelt 1998; Nousiainen 2004) har skuld och skam visat sig vara centrala känslor hos kvinnor som bor åtskilt från sina barn. Skuld och skam beskrivs som centrala moralkänslor. Enligt Nousiainen (2004, 154-155) är många moralfrågor knutna till att vara moder och kvinna. Därför anser hon att det är förståeligt att dessa känslor lyfts fram av mödrar som inte bor med sina barn.

I min undersökning kommer skuld känslan fram både så att mödrarna skuldbelägger sig själva och så att andra skuldbelägger dem. Mycket vanligare var ändå att mödrarna blev skuldbelagda av andra. Det var bara Nina som direkt berättade om sin egen känsla av skuld i den här undersökningen:

”Jag sätter nu inte skulden liksom på någon men att det där. Men att det där, nog har jag mig själv liksom att titta i spegeln, att jag inte förstod liksom då att jag kanske borde ha varit mera där för honom.”

(Nina, s.7)

Ninas tanke visar på att hon känner skuld över att hon kanske inte varit tillräckligt där för sin son efter skilsmässan med barnets far och under sonens uppväxt. Hon tänker att det har haft sin del i att sonen har mått dåligt. I Nousiainens (2004, 159) undersökning framgick det också att mödrarna kände skuld över sina handlingar, vad de gjort och inte gjort, just i förhållande till barnets välmående. Mödrarna hade också tolkat barnets handlingar som sitt eget misslyckande.

En skillnad mellan känslorna skuld och skam är att skuld är en känsla som man kan göra sig av med genom gottgörelse eller botgörelse (Nousiainen 2004, 161). Nina beskriver hur hennes skuld känslor har lett till att hon nu försöker gottgöra sina tidigare val:

Nina: Jo just de här skuld känslorna, att nu är jag här för honom och vill liksom engagera mig för honom, så nu är han så stor redan att han har sina egna grejer. Att jag blir egentligen lite sotis också om det är så att han, att han ska umgås mer med sina vänner än med mig när han är här på besök. Men jag har nu förstått det att han är nu i den åldern liksom, att vänner betyder jättemycket för honom (skrattar).

Heidi: Jå.

Nina: Jag kanske har en sån här, jag vill kompensera det som då var när han var yngre liksom. När jag inte fanns där för honom så.

(Nina, s.18)

Nousiainen (2004, 158) skriver att det är svårt att bli av med sina skuld känslor. Det kan vara lättare om man har kunnat försäkra sig själv om att man har gjort rätt val med tanke på sig själv och barnet. Nina vet att ett omhändertagande var rätt beslut från hennes och barnets fars sida, även om hennes son kraftigt motsatte sig det. De gjorde det eftersom de var så oroliga för honom:

”Så det gick, det var en tråkig väg både för honom och för oss. Men att vi hade inget alternativ för att vi var så oroliga för honom.”

(Nina, s.4)

Skuld och skam är båda moraliska känslor som har mycket gemensamt och som ofta förekommer parallellt. Skam är ändå en djupare känsla än skuld. Skammen kan bryta ner en individs självkänsla och värdighet och man kan inte bli av med skammen genom att gottgöra sina handlingar så som man kan med sina skuldkänslor (Nousiainen 2004, 158). Skam är en kulturellt och moraliskt betingad känsla. Den uppstår i social växelverkan med andra människor och i hur vi uppfattar och accepterar de moralkoder som samhället vidhåller (Nousiainen 2004, 162). Skam uppstår alltså inte ur tomma intet, utan är ett resultat av hur vi ser på oss själva och hur andra ser på oss, utifrån de moraliska normer och värderingar som finns i den kultur och det samhälle vi lever i.

Av mödrarnas berättelser framgår att de är medvetna om de samhällliga värderingar som är knutna till omhändertagande och till föräldra- och moderskap. Mödrarnas känslor av skam kommer fram framför allt i anslutning till hur andra ser på dem och deras situation, eller hur de tror att andra ser på dem. Tanja beskriver detta när hon berättar om hur det kändes när familjearbetarna kom på hembesök:

”Minä olin kotona (...) Ja tuota niin mieskin on työttömänä niin, että kyllä minä nämä lapset hoidan. Ettei tarvitse meille ketään tulla. Ja se ahdisti minua niin hirveästi. Se oli niin hirveä häpeä että kun perhetyöntekijät olivat minun huusholliini tulleet! Lapsiperhe, ja minä että jos joku näkee sen niin minähän kuolen ihan että meillä käy semmoisia. Se oli hirvittävä häpeä minulle!”

(Tanja, s.2)

Även Nina pekar på hur man i samhället ser på föräldrar vars barn har blivit omhändertagna. Hon menar att man inte ser individuella orsaker och situationer, utan drar alla över en kam och så får man stå där med skammen:

”Och om man tänker efter då liksom att vad är det för, på vilka grunder har det där barnet omhändertagits. Det är också en sådan där sak som, jag tycker inte att man tar individuellt det där liksom. Utan jag tycker att allt liksom, du vet det är omhändertaget och så blir man stämplad och, och så får man sitta i skamvrån. Lite sådan här känsla har jag.”

(Nina, s.1)

Nina hade själv bett om att få sin son placerad när de som föräldrar var oroliga över hans beteende i tonåren. Hon berättar att det ändå tog en lång tid innan hon berättade för arbetskamrater och vänner att pojken hade blivit omhändertagen. Hon var rädd för att de skulle se ner på henne och därför skämdes hon inför sin situation.

Skuld och skam är kulturellt och socialt skapade känslor. Därför kan man också motsätta sig dem genom att bekämpa och opponera sig mot sådana samhällsliga diskurser och moraliska normer som påverkat dem (Nousiainen 2004, 164). Att inte godta känslor av skam och skuld när barnet är omhändertaget betyder att modern måste sätta sig upp mot kulturella gränsdragningar förknippade med föräldraskap eller moderskap. I min undersökning kommer mödrarnas motsättande av skuld och skamkänslor fram t.ex. när de kritiserar andra människors skuldsättning av dem och när de vägrar att låta sig brytas ner fastän de känner att de blir hårt motarbetade. En känsla av skam kan också försvinna om man märker att människor i ens omgivning inte alls skuldsätter eller ser ner på en fastän man själv förväntat sig det. Tanja beskriver hur hennes känsla av skam så småningom försvann när människor istället för att beskylla henne visade henne deras stöd:

”Kun tuntemuksista puhutaan niin. Kirkkoon kun mentiin niin minua hävetti kauheasti että kuka tuttu sieltä nurkan takaa tulee (ei saa selvää, itkee). Kun ei tiedä mitä ihmiset ajattelevat. Mutta se koko ajan hävisi pois se tuntemus. Että kun ihmiset ovat meidän tukena.”

(Tanja)

Mödrarnas egna känslor av skuld och skam lindrades när de märkte att människor i deras omgivning, släktingar, vänner och bekanta, inte skuldbelade dem eller såg ner på dem fastän deras barn hade omhändertagits. Det var en stor lättnad och glädje för dem att de istället fick uppmuntran och stöd och att människor brydde sig om dem.

I min undersökning var det mycket vanligare att andra lade skuld på mödrarna än att de själva gjorde det. Alla mödrar utom Nina ansåg att omhändertagandet var ett fel beslut från barnskyddets sida, de kände sig inte skyldiga till att ha orsakat barnets omhändertagande. De upplevde att grunderna för omhändertagandet var felaktiga och bristfälliga och att de som föräldrar inte blev betrodda. Skuldbeläggandet av mödrarna gjordes inte av deras nära, av deras vänner eller av deras bekanta. Skuldbeläggarna var myndighetspersoner och

tjänstemän. De var socialarbetare, läkare, familjevårdare, daghems- och rådgivningspersonal samt personal på barnskyddsanstalter. Mödrarna hade inte bara blivit skuldbelagda av myndigheterna. De hade också blivit illa bemötta, nedvärderade och direkt kränkta.

Tanja beskriver myndigheternas behandlande av dem som att hon och hennes man blev tjänstemännens och vårdpersonalens hackkycklingar:

”Ja minua on syytetty niin monesta asiasta. Että sitten lapset, sitten ne todisti päiväkodissa että kun lapsilla on kirpputorivaatteita ja kerrospukeutumista että. Että se ei ole oikein että kun pitäisi olla aina vain Kuoma-kengät jalassa eikä saa ottaa mitään halvempia kenkiä. Ja sitten lapset on pukeutunut liian prinsessamaisiin vaatteisiin. Ja meitä pilkattiin joka asiasta”

(Tanja, s.3)

Tanja säger att de har blivit beskyllda för så många saker. Daghemmet har bland annat klagat på att barnens kläder är köpta på lopptorg och att de är för prinsess-aktiga. Hon upplevde det som mycket sårande att hon och hennes man blev beskyllda från olika håll. När de försökte försvara sig från beskyllningarna blev de inte trodda. Olika incidenter som föräldrarna kunde ge helt naturliga förklaringar till tolkades fel av socialarbetarna. Föräldrarnas klagor hade ingen betydelse. Inte heller polisrapporten som bevisade att barnen inte utsatts för övergrepp friade dem från misstankarna:

Tanja: Ja sitä että kun sitä hyväksikäyttöä tuotiin jatkuvasti esille vaikka se on todettu että sitä ei ole tehty. Niin perhekotiinkin annettiin sellaista tietoa että ne on tutkimuksissa ollut. Ja tuota niin, ja sosiaalityöntekijä kirjoitti vieläkin että tuota - mutta sitä ei ole poiskaan suljettu. Vaikka poliisissa tuli ihan selvä tieto että. Se loukkaa hirveästi.

Heidi: Joo.

Tanja: Että se jää leijumaan ilmaan.

Heidi: Niin. Vaikka se oli käsitelty asia.

Tanja: Niin. Se oli loppuunkäsitelty. Se oli selvä näyttö. Niin se minua loukkaa.

(Tanja, s.10)

Tanja berättar att misstankarna om övergrepp hängde kvar i socialarbetarnas attityder gentemot dem som föräldrar och också i skriftliga dokument, fastän saken var slutbehandlad. Tarja Vierula (2013, 292) skriver att klienthandlingarna upprätthåller en

bild av klienten som är selektiv och utgår från institutionella behov. Bilden eller berättelsen av klienten inom barnskyddet är ofta negativ och klienten själv har ingen möjlighet att påverka vilken identitet som skapas av henne i dessa dokument. Vierula menar också att klientens möjligheter att skapa en ny bild eller berättelse av sig själv är begränsade, eftersom klientens historia i dokumenten för alltid är utmålade på ett visst sätt.

Mojca Urek (2005) beskriver i sin fallstudie hur man i det sociala arbetet kan konstruera en moraliskt olämplig moder. I Ureks studie använde sig socialarbetare och andra professionella i hjälparbete av sin auktoritära ställning när de så att säga skapade den olämpliga moderns karaktär. Modern tillskrevs moraliska karakteristika som passade in i den förutbestämda bild som socialarbetaren hade av henne. Dessa karakteristika eller tillkortakommanden kom sedan att användas för att berättiga åtgärder som man hade vidtagit. Moderns egna åsikter tystades ner och hennes version av det som hade inträffat fick aldrig någon legitim status. Moderns synpunkter tog man fasta på bara när de kunde användas för att bekräfta andras synpunkter, de officiella rösterna. Ofta hade man då feltolkat moderns åsikter eller beskrivningar av olika händelser för att de skulle passa in i bilden av den olämpliga modern.

Tanja är frustrerad och sårad över att barnskyddet gör sina egna tolkningar och inte lyssnar på dem som föräldrar. Att försöka bevisa för dem att deras misstankar och beskyllningar inte har någon grund verkar lönlöst. Av Pias berättelse framgår att också hon upplever det som lönlöst att försöka försvara sig mot beskyllningarna från socialmyndigheternas sida:

”Och när vi far på socialmöten och träffar de här människorna. Jag brukar sitta och vara lugn och sansad. Nå någon gång har jag frågat någonting, men jag har förstått att man kommer ingen vart med de här människorna. Så det är ingen idé att försöka övertyga dem om någonting annat än vad de tror på. Att när de säger att vi inte har gett mat åt barnen, så säger jag att vi har gett mat åt barnen. Så säger de att jag inte har insikt. Och inte vet jag vad man då ska svara. Men att då kommer ju det där att jag är psykiskt sjuk. Nå, då säger jag att det är ju vad ni tycker, att ni borde ju ta i beaktande läkarintyg, men inte går det.”

(Pia, s.9)

Man kan märka en känsla av vanmakt i Pias berättande. Hon är maktlös i situationen, hon känner att det inte är någon idé att försöka ändra socialarbetarnas åsikter. Därför har hon

blivit mer och mer tyst under mötena på socialbyrån. Katri Viitasalo (2013, 368) skriver att människors tystnad hör ihop med att de inte blir hörda eller att deras åsikter och expertis förnekas. I min undersökning tolkar jag mödrarnas tystnad, eller tigande, under t.ex. möten med socialarbetare som maktlöshet eller som uppgivenhet i och med att de blir nedtystade och nedvärderade. Deras åsikter blir inte hörda och deras kunskap får en ringa betydelse.

Tanjas och Pias erfarenheter gör det tydligt att de känner sig nedvärderade och kränkta. De blir beskyllda och kritiserade och när de försöker försvara sig så blir de inte betrodda. Deras status som föräldrar ifrågasätts. Nousiainen (2004, 164) skriver att ett hårt kritiserande och skuldbeläggande stigmatiserar mödrarna, stämplar dem som dåliga mödrar.

5.3.3 Moderskapet nedvärderas och begränsas

Ovan beskrev jag hur mödrarna när deras barn omhändertogs tvingades konfrontera både sina egna skuld- och skamkänslor, och skuld och skam som andra hade öst över dem. Att mödrarna blev skuldbelagda innebar samtidigt att deras ställning som mödrar ifrågasattes. Mödrarna hade inte längre samma status som de hade innan omhändertagandet. Omhändertagandet, och därmed samhällets förändrade syn på dem som mödrar, fick konsekvenser för deras moderskap. Deras moderskap blev nedvärderat och begränsat.

Mödrarnas upplevelser av att ha blivit nedvärderad som mor kommer fram framför allt i relation till socialarbetarna som har hand om familjens ärende och i relation till fosterföräldrar och vårdpersonal på de anstalter där barnen var eller hade varit placerade.

Pia och Maria är de mödrar som är mest kritiska till hur socialarbetarna har behandlat och bemött dem som mödrar. Pia anser att samarbetet med socialarbetarna fungerar dåligt. Pia återkommer gång på gång i sin berättelse till hur hon som mor har blivit illa behandlad och bemött av socialarbetarna. Hon känner att de motarbetar henne och att de ser henne som en dålig mor som inte duger:

”(Socialarbetaren) har sagt att jag inte duger som förälder. Varken nu eller framöver. Det är ju också lite skrämmande.”

(Pia, s.2)

Pias respons ”det är ju också lite skrämmande” på att en av socialarbetarna har sagt att hon inte duger som förälder, och dessutom har slagit fast att det gäller för alltid, kan kanske ses som en ganska mild reaktion på ett så starkt uttalande. Av Pias berättelse överlag tolkar jag det så att hon inte riktigt tar socialarbetarens uttalanden på fullaste allvar längre. Hon anser inte att socialarbetaren är professionellt kunnig. Men även om Pia anser att socialarbetaren inte är kompetent för sin uppgift, så är uttalandet om att Pia inte duger som mamma ändå skrämmande för Pia, i och med den makt som socialarbetaren har. Socialarbetarnas utlåtanden om henne och hennes man har fått stor betydelse, medan Pias egen uppfattning, och hennes närståendes och läkares uppfattning, om huruvida hon duger som förälder eller inte, har fått en mindervärdig roll i t.ex. domstolsförhandlingar.

Pias känsla av att bli nedvärderad i sin modersroll och av att ha en sämre status kommer fram också i förhållande till hur socialarbetarna ser henne och hennes situation i jämförelse med fosterfamiljen. Hon upplever att hon har en mindervärdig status gentemot fostermamman. Av följande utdrag ur Pias berättelse framgår att Pia känner sig motarbetad av socialarbetarna som tycktes arbeta mera för fosterfamiljens intressen än för henne och hennes familj:

Pia: Nu när de säger att det är så viktigt att barnen ska knyta an till fosterföräldrarna, och därför ska vi inte få träffa dem. Så känns det just att de motarbetar det här att lagen, enligt lag så heter det att man ska jobba för att få barnen hem.

Heidi: Jå.

Pia: Och där tycker jag som att det är konstigt. Att varför jobbar de på att de ska knyta an till fosterfamiljen, när det egentligen borde vara tvärtom.

(Pia, s.1)

”Egentligen borde det vara tvärtom”, säger Pia. Enligt lagen borde socialarbetarna arbeta för att barnen skall kunna återförenas med sina biologiska föräldrar. Ändå upplever Pia att socialarbetarna arbetar mera för att barnen skall knyta an till fosterföräldrarna och Pia och hennes man får träffa dem allt mindre. Deras rättigheter som föräldrar äventyras och deras föräldraskap blir nedvärderat gentemot fosterföräldrarnas.

Pia lyfter i sin berättelse också fram och belyser begränsningarna i sitt moderskap i och med att barnen är omhändertagna och bor hos fosterfamiljen. Dessa begränsningar kommer

fram framför allt när Pia berättar om sin sorg och saknad av barnen och sin oro över hur barnen har det i fosterfamiljen. Pia beskriver inte bara sin egen saknad. Som mor föreställer hon sig hur hennes barn känner sig när de inte får vara tillsammans med henne och hennes man. Hon tycker det är tungt att veta att barnen saknar dem också och att hon inte har möjlighet att påverka det:

”Ja man saknar ju nog barnen, och vi vet att barnen saknar oss. Varenda gång, -Mamma jag vill vara här hela tiden. Och hoppas att vi ska kunna liksom behålla dem. Och inte det här. Men det är ju det här att inte kan vi ju bara behålla dem. Utan de har gjort ett beslut, socialen då.”

(Pia, s.1)

Hur moderskapet har blivit begränsat belyses i de nya villkor som nu är kopplade till Pias nya situation som biologisk mor till ett omhändertaget barn. I och med omhändertagandet har Pia t.ex. förlorat sin självklara rätt till att få vara med sitt barn när hon vill, och hon kan inte längre göra egna beslut gällande barnen. Dessa nya villkor gör att Pia beskriver sin nya situation som hopplös:

”Och man har känt sig så hopplös liksom. Situationen är ju hopplös. Vi kan ju inte fara, vi får ju inte träffa våra barn heller. Vi får inte ens fara till dagis tror jag. Jag vet inte, jag har inte frågat. Men jag har förstått att det är ganska oklokt att fara dit.”

(Pia, s.7)

Känslor av sorg och saknad var något som alla mödrar berättade om. Sorgen och saknaden var starkt förknippade med deras roll som mödrar. Mödrarnas starka band till sina barn kom tydligt fram när de berättade om sorgen över att barnet hade placerats utanför hemmet och när de beskrev saknaden av barnen. Också Tanja beskriver saknaden och det hemska med att inte få träffa barnen när man vill:

Tanja: Minä muistan vielä sen illan kun lapset oli viety sinne (sijaispaikkaan). Sitten ei kuultukaan soittoa iltaisin (itkee). Me emme saaneet soittaa sitten eikä lapset saanut soittaa.

Heidi: Mm. Ja ne olivat pieniä silloin vielä.

Tanja: Ne olivat pieniä. -- Sitten se oli hirveän raskasta kun tiesi että ne on siellä ja yhtäkkiä äiti ei soitakaan sinne.

Heidi: Mm

Tanja: Siinä oli kuuden viikon aika ettei. Miksi sitä nyt kutsutaan? Semmoinen että lapset eivät saa nähdä vanhempia eivätkä vanhemmat lapsia.

(Tanja, s.4)

Pia och Tanja berättar om hur hemskt de har upplevt det att de inte har fått träffa barnen när de vill, inte ens ringa dem. De beskriver detta utifrån barnens synvinkel, barnen hoppas att föräldrarna skall kunna behålla dem och barnen väntar sig att mamma skall ringa till dem. Mödrarna känner att de sviker sina barn, men de har inga möjligheter att göra något åt saken. Mödrarna har inte möjlighet att vara mödrar till sina barn så som de skulle vilja. Därför uppfattar jag att deras moderskap blir begränsat.

Både Tanja och Pia upplever att socialarbetarna och fosterföräldrarna bildare en enad front emot dem. I Pias fall är det ändå mera socialarbetarna som genom sitt sätt att behandla och bemöta Pia, får henne att känna sig nedvärderad i sitt moderskap och som genom sina beslut begränsar Pias utövande av sitt moderskap. I Tanjas fall är det tvärtom. Av Tanjas berättelse framgår att hon upplever att det är mest fosterfamiljen som beskyller dem för att vara dåliga föräldrar och som genom deras handlande försöker begränsa Tanjas och hennes mans kontakt med barnen. Tanja säger att de hela tiden nedvärderas som föräldrar från fosterfamiljens sida. I följande utdrag ur vårt samtal berättar Tanja om hur fosterpappan hade hånat henne och hennes mans personligheter under en palaver. Socialarbetarna hade inte heller ingripit vilket Tanja upplevde som kränkande:

Tanja: Sijaisperheen isä sanoi näin, että kun sinä hymyilet niin kummasti. Että minä voisin vaikka lyödä. Siis tarkoitti sitä että hän voisi lyödä minua. Ja (Tanjan aviomiestä) se arvosteli, että kun sinä olet semmoinen ujo. Että sinä et ole oikein semmoinen. Ja kauheasti ne meitä syytti siinä. Ja sosiaalityöntekijät eivät puhaltaneet pilliä poikki! Vaan ne antoivat painaa meitä. Ja se sanoi tukihenkilö sitten että pankkaa nyt, puhaltakaa pilliä poikki! Ja sijaisisä sanoi näin, että SINÄKÖ tässä määrää. Ja sitä että se ei kirjoitettu paperille minnekään se, että sijaisisä sanoi että hän voisi vaikka lyödä.

Heidi: Niin.

Tanja: Jos MINÄ olisin sanonut että voisin vaikka lyödä, niin minä en olisi saanut vuoteen käydä lapsia katsomassa ollenkaan! He saivat (ei saa selvää) ne sijaisperheen vanhemmat. Sosiaalityöntekijät kaikki hyväksyivät. Se sattui.
(Tanja, s.6)

Tanja säger att om hon hade sagt att hon skulle kunna slå fosterpappan, på samma sätt som fosterpappan sade att han skulle kunna slå henne, så hade hon inte fått träffa barnet på ett år. Att fosterfamiljen upprepade gånger fick håna och nedvärdera dem som föräldrar utan

att socialarbetarna satte stopp för det, belyser hur Tanja och hennes man fick en mindervärdig ställning i förhållande till fosterföräldrarna.

Av Tanjas berättelse framgår också att hon har upplevt det som att hon och hennes man har tvingats underordna sig fosterföräldrarna. De har varit beroende av fosterföräldrarna för att få träffa sina barn och därför har de inte opponerat sig eller försvarat sig när de blivit utsatta för beskyllningar eller kränkningar. Att Tanja tvingades acceptera en underordnande ställning i förhållande till fosterföräldrarna var förödmjukande för henne. Speciellt förödmjukande var det att ta på sig denna roll inför barnen. Detta kommer i hennes berättelse fram när hon beskriver en situation då Tanja och hennes man är och hälsar på hos fosterfamiljen och ska gå ut på stan med döttrarna. Fostermamman tillrättavisar Tanjas dotter på ett kränkande sätt inför Tanja och hennes man:

”Sitten perhekodin äiti kerran nöyryytti (lasta) meidän silmiemme edessä. (Lapsi) lähti innolla perhekodista, että me lähdetään kaupungille. (Lapsi) juoksi siinä meidän kanssa että mennään äiti, lähdetään kaupungille. (Lapsi) ei muistanut sanoa sijaiskodin äidille heippa. Niin sijaiskodin äiti tuli rappusille, huusi (Lapsi)! Mitä sinulta jäi tekemättä? No, (Lapsi) sanoi kaukaa siitä että heippa. Se monta kertaa sanoi että, -Tule tänne! Vihoviimein jouduin ottamaan (Lapsi) hartioista ja viedä ystävällisesti tuota niin (Lapsi) sinne rappusille ja (Lapsi) sanoi siinä että hei. Mutta se oli meidän edessä nöyryyttävää (ei saa selvää, itkee).”

(Tanja, s.5)

Trulsson (1998, 245) beskriver hur mödrar som lever åtskilt från sina barn befinner sig i ett utsatt läge eftersom de blir beroende av andra för att få träffa sina barn; de tvingas till att ”underordna sig andras villkor”. Fostermammas maktposition, som ovanstående citat visar på, i förhållande till Tanjas position, medför att Tanja tvingas ”spela med” och få sitt barn att lyda fostermamman, fastän hon ansåg att fostermammas handlande i situationen var fel och kränkande. Fostermamman är arg på barnet som inte kommer ända fram till henne och säger hejdå. I situationen blir Tanjas moderskap begränsat eftersom hon inte har tillräcklig makt att ifrågasätta eller ändra på fostermammas krav. Istället måste hon föra fram sitt barn till fostermamman mot både barnets och sin egen vilja. Hon är bunden av de ojämlika positioner eller den ojämlika status som hon kontra fostermamman har.

Granfelt (1998, 119) skriver att modern som tvingats lämna ifrån sig sitt barn, åtminstone delvis, måste lösa sin relation med ”barnets andra moder”. Om barnet är placerat i

familjevård kan det lätt uppstå en slags konkurrenssituation mellan den biologiska modern och modern i familjehemmet. Detta kan medföra att den biologiska moderns upplevelser av misslyckande och otillräcklighet ytterligare förstärks.

I min undersökning var det Pia och Tanja som hade haft sina barn placerade i fosterfamilj. Både Pias och Tanjas relationer till fostermamman var konfliktfylld. Tanja berättar att hon inte gärna kallar fostermamman eller familjehemmets mamma för mamma. Det här kommer fram när Tanja berättar om hur fostermamman hade skrivit ett nedvärderande utlåtande om Tanja och hennes man, där de klandrade dem för att inte vara lämpliga som föräldrar:

Tanja: Se satutti minua hirveästi kun (sosiaalityöntekijä) pyysi sijaiskodin äidiltä lausunnon meistä. Niin hänkin oli kirjoittanut sinne sijaiskodin äiti. Vaikka en käytä mielellään sanaa äiti (itkee).

Heidi: Niin, niin.

Tanja: Että meidän vanhemmuus rajoittuu siihen että me käytetään lapsia hampurilaisilla (itkee). Se arvosteli sitä että emme olisi saaneet käydä hampurilaisilla. Se satutti hirveästi. Me ei oltaisi saatu käydä hampurilaisilla. Että me ollaan niin huonoja vanhempia että.

(Tanja, s.5)

Det sätt som Tanja har blivit behandlad och bemött på av fostermamman har sårat Tanja djupt. Att hon i något skede skulle ha kunnat få en bra och ömsesidig relation till fostermamman, ifall barnens omhändertagande och placering hade fortsatt, förefaller därför osannolikt.

Ullas, Ninas och Marias barn var, eller hade varit placerade på anstalt. Även om deras upplevelser av samarbetet med placeringsställena varierade så hade alla i något skede upplevt att deras moderskap nedvärderades. Ulla beskriver hur man på flera olika sätt hade nedvärderat henne och hennes åsikter på stället där hennes dotter var placerad:

”Että minuahan loukkasi se että miten hirveän epäystävällisiä ja ynseitä minulle oltiin. Että tuota kun minä esimerkiksi sille osastonjohtajalle sanoin että minä haluan sitten olla mukana kaikissa mahdollisissa palavereissa mitä teillä ikinä on niin kuin tarjota ja muuta. Niin hän vain nappasi niskoja, että niin kaikki vanhemmat alussa väittävät. --- Ja tuota, sitten kun minulla oli semmoisia tärkeitä asioita kun minulla oli, kerran viikossa piti tavata tätä osastonjohtajaa ja omahoitajaa. Niin tuota minulla oli paperi. Minä sanoin

palaverin alussa että minä olen ylöskirjoittanut nyt näitä asioita, että mitä minä toivon otettavan käsiteltäväksi täällä. Ja sekin oli minun mielestä kauhean loukkaavaa, että ne paasasivat niitä omia ulkoa opeteltuja litanioita. Niin suurimman osan siitä palaveriajasta. Että korkeintaan viisi tai kymmenen minuuttia jäi aikaa käsitellä niitä MINULLE tärkeitä asioita. Ja minä en saanut keskeyttää heitä. Heillä on niin kuin tietyt että nämä pitää nyt käsitellä, nämä asiat. Se oli niin joutavaa sellaista. Että näin meillä menetellään. Näin me perustelemme tämän ja (huokaus). --- Ja ne oli hirveän loukkaantuneita minulle sitten siitä että. Että kun MINÄ olen arvostellut sitä että (Lapsi) ei saa tavata lääkäreitä. Mutta eipähän saanut! Ja se tapaaminen onnistui vasta sillä tavalla. Kun ei siis, MINUN vaatimuksilla ei ollut mitään merkitystä siellä! Minä olin huostaanottovanhempi, jolla oli hirveä leima otsassa. Ja minuun suhtauduttiin niin kuin minä olisin vuosia pahoinpidellyt minun lasta tai jotain.”

(Ulla, s.14)

Av utdraget ur Ullas berättelse framgår att hon som mor försöker hjälpa sitt barn men på vårdplatsen lyssnar personalen inte på henne. Ulla sammanfattar sina upplevelser av att ha blivit nedvärderad som moder med att säga att hennes krav inte hade någon som helst betydelse. Hennes barn var omhändertaget och det innebar att hon hade en stämpel i pannan. Man förhöll sig till henne som om hon i årtal skulle ha misshandlat sitt barn.

Ullas sammanfattning av sin egen långa berättelsesekvens sammanfattar på ett rakt och oförskönat sätt mödrarnas upplevelser och känslor av att ha blivit nedvärderade och begränsade i sitt moderskap. Plötsligt hade deras ställning som mödrar förändrats. De hade fått en mindre status. I och med omhändertagandet blev mödrarnas moderskap begränsat på så sätt att de inte hade tillgång till sina barn som tidigare, de fick inte träffa barnen när de ville och inte ringa dem. Deras moderskap begränsades också på så sätt att de inte hade möjlighet att besluta om saker som berörde barnen. Ofta hade deras åsikter inte tagits i beaktande eller så hade de blivit förringade.

5.3.4 Modern vägrar stämpeln som dålig moder

Alla mödrar som deltog i min undersökning hade på ett eller annat sätt blivit ifrågasatta i sin roll som moder. De hade blivit nedvärderade som mödrar genom andra människors sätt att förhålla sig till dem och bemöta dem. Mödrarna upplevde att de blev stämplade som dåliga mödrar.

Mödrarna som deltog i min undersökning vägrade alla att ta till sig stämpeln som dålig moder. Pia, Tanja, och Maria hade alla motsatt sig barnets omhändertagande. Också Ulla ansåg att omhändertagandet var felaktigt men hon hade gett sitt samtycke eftersom hon i situationen inte hade haft något annat val. De var alla av den åsikten att omhändertagandet och den situation som de befann sig i efter barnets placering, inte hade uppkommit eftersom de var dåliga mödrar. Deras syn på deras barns omhändertaganden var att de var ett resultat av brister i hjälpsystemet och myndighetspersoners felaktiga bedömningar, handlingar och beslut. Nina hade inte motsatt sig barnets omhändertagande, utan ansåg att det var ett nödvändigt ingripande. Hon var inte av den åsikten att hon inte hade någon skuld till barnets omhändertagande, men hon ansåg inte heller att det var ett resultat av att hon hade varit en dålig mor. Även om hon sade sig ha sin del i det att sonens situation blev så dålig att ett omhändertagande var nödvändigt, så tog hon inte på sig hela skulden och inte heller stämpeln som dålig moder.

I Sandra Kiertys (2008) undersökning var det typiskt att just sådana mödrar, som ofrivilligt befann sig i den situationen att barnens boende var hos barnens far, rapporterade att situationen inte hade uppstått eftersom de var dåliga mödrar. I sina berättelser protesterade de mot sin situation, som de ansåg var skadlig både för dem själva och för barnen. Även mödrarna i min undersökning hade protesterat mot deras och barnens situation efter omhändertagandet. De ansåg att barnens situation hade blivit sämre i och med att de hade placerats utanför hemmet. I min undersökning använde sig mödrarna på sätt och vis av berättandet till att ännu en gång protestera mot barnets omhändertagande och placering, även om barnen redan hade återvänt hem.

I likhet med Kierty (2008) så fann också jag att en central angelägenhet i mödrarnas berättelse var att försvara sig mot stämpeln som dålig eller olämplig moder. Mödrarnas försvarande av sitt moderskap fick stort utrymme i berättelserna. Formerna för deras försvarande av deras moderskap eller deras vägran av ”dålig moder” stämpeln var många och varierande, men det fanns också likheter.

Relationen till barnen utgjorde exempelvis ett forum i mödrarnas berättelser, där de vägrade se sig som dåliga mödrar och där de lyfter fram positiva aspekter som istället understryker att de är bra mödrar till sina barn. Kärleken till barnen, att de älskar barnen och att barnen älskar dem, var en sådan sak som mödrarna lyfte fram när de argumenterade för att de är en bra mor till barnen och inte en sådan mor som t.ex. socialarbetare hade utmålat dem till. Också det att mödrarna hade en nära och bra relation till barnen, även fast det är omhändertaget och placerat utom hemmet, var en sådan aspekt som flera mödrar berättade om.

Att mödrarna vägrade att acceptera den stämpel som de tilldelats hängde ihop med att mödrarna själva uppfattade att stämpeln "dålig moder" innebar att de riskerade att klassificeras som människor med någon form av social problematik, t.ex. som alkoholister, missbrukare, våldsamma eller som mentalt sjuka. Mödrarna i min undersökning hade inte den sortens problematik och av deras berättande att döma så tolkade jag det som att de hade ett behov av att framföra detta. De påpekade att de inte är någon "typisk" förälder till omhändertagna barn. På så sätt visade de att de var medvetna om vilken bild man i samhället har av den "typiska" föräldern vars barn är omhändertaget, och de vägrade att låta sig placeras in i denna bild. T.ex. Pia visar på detta i följande citat:

"Och inte är vi våldsamma och inte knarkare. Och vi är nykterister och inga tobak förekommer. Och det har jag liksom trott att det är sådana de tar barnen av. Som misshandlar barnen. Men man råkar ut för det och man märker att jaha jag sov dåligt där ett tag och började må riktigt dåligt psykiskt. Så då smäller någon till. Och då kan jag säga, då började de där hoten. Men då började jag komma på fötter och skötte arbetet helt likadant som nu. Då blev det att då tog de barnen från dagis."

(Pia, s.5)

Pias ord: "och det har jag liksom trott att det är sådana de tar barnen av" belyser att det finns en kulturell uppfattning om hur föräldrar eller mödrar till omhändertagna barn är. Mödrarna är i och med sin nya situation tvungna att sätta sig själv i förhållande till denna kulturella uppfattning och om de inte tycker att de passar in i den, protesterar mot den. Mödrarna måste bevisa att de inte är "sådana".

Trulsson (1998, 183) skriver att mödrar som blivit behäftade med ett stigma hanterar situationen på olika sätt. En del går till motvärn, protesterar, medan andra intar en mera avvaktande och tillbakahållen försvarsposition. I min undersökning har alla mödrar protesterat mot stämpeln som dålig moder på ett eller annat sätt. Maria, Tanja och Ulla är de mödrar som starkast gått till motvärn mot denna stämpel i min undersökning. Maria ser jag som den som hårdast kritiserade och protesterade mot sin situation och hur hon hade blivit behandlad. Också hennes sätt att berätta var ”hårt” i den mening att hon starkt kritiserade bland annat socialarbetarnas handlande och deras kompetens och också deras motiv till sina handlingar och beslut. Dessutom ifrågasatte hon samhällets roll och funktion som beskyddare och hjälpare och pekade på många brister i välfärdssamhället Finland där den enskilda människan hamnar i kläm. Väyrynen (2006, 92) såg i sin fallstudie moderns ”hårdhet” som en motreaktion eller motvärn mot samhället; det samhälle som i moderns ögon hade tagit ifrån henne hennes moderskap. I min undersökning tolkar jag Marias ”hårdhet” som ett motvärn mot ett samhälle som enligt henne själv inte klarar av att ta hand om sina medborgare och som kränker sina medborgares rättigheter.

Den mest tillbakahållna försvarspositionen i min undersökning hade Nina. Hon hade själv begärt om omhändertagandet och kände också i viss mån skuld över att barnet måste omhändertas. Av hennes berättelse framgår att det kanske också gjorde att hon inte hade så stor rätt att opponera sig mot sådant som hon ansåg var fel i barnets ärende eller att hon inte ställde krav på ungdomshemmet där hennes son var placerad. Men en större orsak till det utgjorde ändå det faktum att man förhållit sig till henne på ett nedvärderande sätt på det första stället där hennes son var placerad. Det är en tolkning utifrån vad Nina berättade om sina upplevelser därifrån. Det att hon inte togs på allvar medförde att hon inte senare ställde några krav, hon orkade inte vara besvärlig:

Heidi: Nå hur tycker du att det här samarbetet med personalen där, hur funkar det?

Nina: Jo, alltså jag är ju i kontakt med kuratorn liksom. Inte, inte skulle jag säga liksom, ööh, inte har jag liksom någonting dåligt att säga för inte. Inte hade, jag kan inte ställa liksom några krav liksom eller någonting sådant där. Att hans välbefinnande tänker jag ju liksom på. Jag lyssnar ju mera på honom än vad jag lyssnar på personalen. Det måste jag ju faktiskt säga.

Heidi: Mm.

Nina: Men jag önskar ju liksom att om dom har någonting att säga, så också säger dom det. Om det finns liksom orsak att man måste prata med föräldrarna hemma, om det har gått dåligt. Men att jag har ju upplevt att det har gått relativt bra. Och om det har varit någonting så, så har vi diskuterat det med kuratorn.

Heidi: Just det. Tycker du då liksom att du, att du har blivit, att dom har lyssnat på dig? Och att du har fått komma med egna åsikter och synpunkter och förslag?

Nina: (paus) Nej, jag har inte gjort det.

Heidi: Så det är..

Nina: Kanske.. Jag har inte liksom gjort det för att, ööh, det där föregående stället där (Barnet) var. Så tyckte jag liksom inte att, att liksom att. Om jag var upprörd eller om jag var ledsen över någonting, som man är, så sa jag väl inte på det sättet att tårarna rann liksom när jag sa det utan jag konstatera liksom saker och ting och jag tyckte inte att det blev något bättre.

Nina: Och kanske det där att man. Man orkar inte gräla, man orkar inte vara besvärlig. Så får man inte satt några krav mera liksom.

(Nina, s.11)

Ulla visar i sin berättelse på att man i offentligheten ger en snäv bild av omhändertaganden och hur det omhändertagna barnets moder är. Ulla säger att sådana omhändertaganden som gjordes i hennes dotters fall pratar man inte om och det kränker hennes föräldraskap. Hon blir stämplad som en dålig moder eftersom den allmänna uppfattningen är att barn som är omhändertagna har dåliga föräldrar:

Ulla: Ja kyllähän se tavallaan on hirveän iso loukkaus omaa vanhemmuuttakin kohtaan. Koska eihän julkisuudessa puhuta näistä. Että nehän, nehän ovat huonoja vanhempia joilta otetaan lapset pois. Ja jotka eivät saa tavata lapsiaan.

Heidi: Mm.

Ulla: Että kyllä minun itsetunto kestää sen. Minä tiedän minkälainen äiti minä olen ollut. Mutta jotenkin niin kuin. Se on niin hirveän epäoikeudenmukaista. Ja sitten on niin paljon semmoisia ihmisiä, jotka eivät jaksa silläkään tavalla niin kuin minä, sitä. Ja se on muuten totta varmaan mitä se osastonjohtaja silloin tiuski minulle siellä laitoksessa silloin. Että niinhän ne kaikki vanhemmat alussa sanovat. Että minä niin kuin näen senkin, että vaikka olisi kuinka laillisin perustein tehty huostaanotto. Mutta vanhemmat jotka niin kuin yrittävät sitten tehdä yhteistyötä tuommoisen laitoksen kanssa. Ja tavata lasta ja kaikki tällä tavalla. Niin ne nujerretaan

henkisesti siellä! Eivät he niin kuin jaksaa ja kestä sitä. Ja sitten vielä jos, kun minä olen sillä tavalla empaattinen. Että minä kyllä niin kuin ymmärrän, että jos on esimerkiksi alkoholistivanhempi. Niin sehän on hirvittävä tieto niin kuin kestää, että itse on laiminlyönyt oman lapsensa hoidon. Sitten yrittää ryhdistäytyä ja pitää yhteyttä ja käydä tuommoisia perhetyöntekijöitä tapaamassa ja muuta. Niin miten se syyllistäminen sitten vielä mikä sieltä tulee. Ja se semmoinen alaspäin painaminen.

(Ulla, s.22)

Utdraget ur Ullas berättelse är belysande på flera sätt därför att hon inte bara tar avstånd från stämpeln som dålig moder, utan hon pekar dessutom på hur svårt det kan vara att orka försvara sig och sitt moderskap och att orka vara en bra moder om man blir skuldbelagd, nedvärderad och stämplad. Ulla hade orkat, men hon anser att det är orättvist och kränkande. Ulla är säker i sin modersroll och har en stark självkänsla. Liksom alla de andra mödrarna i min undersökning uppfattade jag henne som en stark moder och människa, som har orkat kämpa mot de oförrätter som hon har blivit utsatt för.

5.4 En blick tillbaka och två framåt

5.4.1 Modern reser sig

Barnens omhändertagande var en tung och svår upplevelse för alla mödrar som deltog i undersökningen. Även för Nina som hade samtyckt till att barnet placeras utanför hemmet, och också känt en lättnad över detta, så var hela processen och erfarenheten i sig både fysiskt och känslomässigt tung. Också de mammor som hade fått hem barnen tillbaka beskrev sina upplevelser som känslomässigt tunga. När jag lyssnade på mödrarna blev även jag emotionellt påverkad. Det var rörande att höra dem berätta. Många gånger häpnades jag över vad de hade varit tvungna att stå ut med. Jag blev ödmjuk inför deras upplevelser. Därför kom jag också gång på gång att fundera över hur de hade klarat av allting. Hur skulle man klara av att inte få ha sitt barn hos sig? Om man dessutom skulle bli beskylld, nedvärderad och fördömd, hur skulle man orka?

I sina berättelser tangerade mödrarna ganska sällan varifrån de hade fått hjälp, stöd, ork och kraft. Jag var förundrad över hur de hade orkat och därför frågade jag också mödrarna

om detta om de inte själva berättade om det. Många blev lite överrumplade av frågan, det verkade som att de inte riktigt hade funderat över det. Ulla beskriver detta när hon svarar på min fråga om hur hon har orkat, hon säger att hon inte riktigt vet:

”En tiedä. Se kun sinä kysyit että miten minä olen jaksanut niin. En minä tiedä. Minä mietin sitäkin että miksi minä niin kuin, ehkä tämäkin on sitä että minä niin kuin sitten vastasin tuohon että voin olla haastateltavana. Että minä jotenkin puhun vieläkin ulos itsestäni näitä asioita.”

(Ulla, s.23)

Ulla funderar att ett sätt för henne att bearbeta det hon har varit med om kanske är att hon pratar ut om det. Hon säger också att tiden, det att det har gått en ganska lång tid redan hjälper nu, men fortfarande är hon lite på sin vakt:

”Mutta oli se. Aika kultaa haavat sitten ja minä parannankin vähitellen. Että onhan tästä nyt aikaa jo. (Lapsi) oli silloin yhdeksän, nyt hän on viisitoista. Että onhan tästä aikaa jo kuutisen vuotta. Mutta jotenkin, jotenkin minusta tuntuu vieläkin silleen, että minä huokaisen helpotuksesta vasta kun. Yksi hirveän tärkeä etappi on että kun (Lapsi) saa tuon peruskoulun käytyä. Ja sitten lopullisesti kun (Lapsi) täyttää kahdeksantoista. En minä nyt usko että mitään. Ei halua uskoa, mutta kaikki on mahdollista silloin kun luottamus on mennyt jo jollakin alueella. Jotenkin sitä vain niin kuin ajattelee että joku semmoinen taustalla on. Että kyllä minä hirveän hyvin ymmärrän niitä vanhempia jotka esimerkiksi tuollakin palstalla kirjoittelevat, ja minkä vainon kohteena se palsta on. Se on ihan mieletön (nauraa).”

(Ulla, s.23)

Ulla berättar att hennes erfarenheter har gjort att hon förlorat en stor del av sitt förtroende för samhället och myndigheterna. Därför vågar hon inte andas ut av lättnad ännu, fastän barnet har varit hemma redan en lång tid. Hennes egna upplevelser gör också att hon kan förstå föräldrar som skriver på nätforum, och att de skriver ganska trakasserande. Senare funderar hon också att ett nätforum för en del kan vara ett slags andningshål, där de kan skriva av sig sina upplevelser och känslor, och dela dem med andra som har liknande erfarenheter. Liksom för henne själv, kan kanske det att man muntligt eller skriftligt berättar om vad man har varit med om, göra det lättare att bearbeta händelserna.

Det att Ulla inte riktigt visste vad det var som hade hjälpt henne och varför hon hade orkat tolkade jag också på basen av vad hon berättade som så att hon hade tagit det för givet att hon skulle orka. För henne fanns det inget annat alternativ:

”Ja sitten tuota. Ehkä minun, minun ihan perusperiaatteita on semmoinen että pakkohan tässä on selvitä. Vaikeatahan se on jotenkin niin kuin että.”

(Ulla, s.20)

Ulla säger att det nog är en grundprincip hos henne, att hon måste orka fastän det är svårt. Också i de andra mödrarnas berättelser kommer det tydligt fram att man har tagit det som självklart att man skall orka, för barnens skull. Kärleken till barnen gjorde det på sätt och vis även enkelt att stå ut med sådant som annars skulle ha känts förnedrande. Tanja beskriver hur hon och hennes man under familjerehabiliteringsperioden måste bevisa att de duger som föräldrar:

”Kyllä joku varmaan ajatteleekin että minkä nöyryytyksen. Että vanhemmuuskin pitää näyttää että onko vanhemmaksi vai ei. Mutta mitä ei lastensa eteen tekisi.”

(Tanja, s.9)

Tanja funderar att någon säkert tycker att det skulle vara förnedrande att behöva påvisa att man är en bra förälder. Ändå hade hon inte själv gjort det, eftersom hon gjorde det för sina barns skull.

Kärleken till barnen, tron på och hoppet om att de kommer hem och det att man får träffa barnen, var sådana saker som hjälpte mödrarna att fortsätta kämpa och orka. Pias ord visar på detta när hon berättar om vad som gett henne kraft:

Heidi: Jag tänkte fråga när du säger att, eller jag märker ju att du, att du upplever att ni har blivit motarbetade. Och att ni inte har fått stöd från socialen och så här att. Att vad skulle du säga att har varit, har varit orsaken till att du ändå har orkat kämpa?

Pia: Nå, hoppet om att barnen ska komma hem

Heidi: Jå

Pia: Nå det att jag ändå får träffa barnen några gånger i månaden, så det lättar upp humöret väldigt. Man har någonting att se fram emot. Och barnen också, de skulle ju vilja hela tiden bo hos oss men att.

Heidi: Mm. Så det är det som ger dig krafter ändå.

Pia: Mm. Att man ser fram emot barnen och så här. Sen vet jag ju att (barnens pappa) är en bra pappa också.

(Pia, s.9)

Pia lyfter fram att hon vet att barnens pappa är en bra pappa. I flera av berättelserna kommer det fram att det att man själv vet att man inte har gjort något fel så hjälper en att orka: Tanja säger att kraften först och främst har kommit utav att hon själv trott på att barnen kommer att komma hem. Styrkan har också kommit utav det att de vet att de inte har gjort något sådant som skulle ha föranlett behovet av ett omhändertagande:

Heidi: Sanoitkin siitä, kun minä olen teiltä äideiltä kysynyt että mistä se voima on tullut. Ja mistä se tuki ja apu on tullut.

Tanja: No se on tullut ensinnäkin, usko siitä että lapset tulee kotiin.

Heidi: Mm.

Tanja: Ja se että me ei olla tehty mitään semmoista, että lapset olisi pitänyt viedä huostaan.

(Tanja, s.13)

Det var svårt för mödrarna att peka på någon enskild sak som hade hjälpt dem att orka. Istället lyfte de ofta fram flera faktorer som på ett eller annat sätt hade sin del i det att de hade orkat kämpa. Tanja berättar vidare att även hennes Gudstro och det att vänner och bekanta inte vände dem ryggen har varit viktiga faktorer som hjälpt henne:

Tanja: En minä itse, vaan Jumala on pitänyt huolta. Ja ystävät ja tukiverkosto. Meillä on paljon ihmisiä jotka soittavat meille ja kysyy että mitä teille kuuluu. Jos ihmiset olisivat kääntäneet meille selkensä, mitä minä justiin tässä ajattelin, niin sitten olisi kyllä ollut kyseenalaista, että miten sitä olisi jaksettu.

Heidi: Joo.

Tanja: Mutta niin Raamatussakin lukee (ei saa selvää) vaikka niitä on niitä vaikeita päiviä, niin aina me noustiin siitä (itkee).

Heidi: Niin, niin. Ajattelen että siellä sinun sisimmässä on varmaan joku voima kuitenkin joka on, lisäksi nostanut ja kantanut.

Tanja: Kyllä se on. Ja rakkaus lapsiin, että he tulevat kotiin. Että se on vääräys (itkee), vääräys koettu.

Heidi: Joo

Tanja: Vaikka se joskus tuntui että aina vain tuli takapakkia. Aina vain että onko Jumalakaan kuunnellut. Joskus tuli sellaisia epätoivoisia hetkiä, mutta aina niistä noustiin vain.

(Tanja, s.13)

I mödrarnas berättelser framgick det tydligt att man hade fått mest stöd ork och kraft av vänner och andra människor, också obekanta. Människor hade sällan skuldbelagt dem eller på annat sätt nedvärderat dem på grund av att barnen hade blivit omhändertagna. För flera

av mödrarna var det viktigt att människor i deras omgivning trodde på dem och att de inte såg ner på dem. Mödrarna värdesatte stort det stöd som andra människor visade dem.

Mödrarna i min undersökning hade fått ganska lite utomstående hjälp och stöd. Också tidigare undersökningar visar på att biologiska mammor efter omhändertagandet blir utan hjälp och stöd från samhället (bl.a Granfelt 1998; Sinko och Virokannas 2009). I min undersökning hade en del mammor blivit erbjudna någon form av stöd men det var sällan direkt ämnat för föräldrarna. Om det stöd man hade fått hade mödrarnas varierande åsikter. Till exempel Nina hade haft möjlighet att diskutera med den psykolog som fanns till för barnen under sonens sjukhusvistelse:

Heidi: Och jag tänkte såhär i, efteråt då att, tycker du att du fått någon utomstående hjälp eller stöd från några myndigheter eller några.

Nina: Nää.

Heidi: Ingenstans.

Nina: Nää, men som jag sa så jag förstår inte själv heller att kräva det utan bearbetar alltid själv liksom sorger eller problem. Jag har alltid gjort det liksom. --- Där var det ju faktiskt en psykolog under den där sjukhusvistelsen. --- Och där var det sen då möjlighet att diskutera med en sån här psykolog. Och jag gjorde det faktiskt några gånger.

Heidi: Jå.

Nina: Och det där. Redan hennes ord liksom hjälpte mig jättemassor. Jag behövde liksom inte en sådan här, det behövdes inte göras liksom något program liksom för mig. Sedan var det (vårdinstansen), så pojken var ju där och diskutera med en sådan här terapeut. Samtidigt i samma veva med det så var jag också och diskutera med, diskutera där med en sådan där, var det nu familjerådgivare eller vad hon hette. Jag kommer inte ihåg, inte riktigt vad hon var. Men det var nu en slags psykolog det också.

Heidi: Jå.

Nina: Och henne var det meningen att jag skulle fortsätta med, men att det där. Och diskutera efter det att han flyttade dit till (nuvarande stället.) Men man blir ju liksom, jag har inte haft något behov liksom att prata.

(Nina, s.20–21)

Nina berättar att samtalet med psykologen hjälpte henne, men hon berättar också att hon sedan kände att hon inte hade behov av sådant stöd längre efter att sonen blivit placerad på det ställe där han var också vid intervjutillfället. Nina upplevde att hon fick mest stöd av sina nära vänner och av kollegor på hennes arbetsplats.

Det som i min undersökning verkade vara avgörande för om man upplevde att man hade blivit hjälpt av sådant stöd som samhällseliga instanser erbjöd, var hur man hade blivit

bemött. Tanja beskriver detta när hon berättar om deras vistelse under familjerehabiliteringsperioden. Även om Tanja var säker i sin egen föräldraroll och hade gått med på familjerehabilitering bara därför att hon visste att det krävdes för att barnen skulle få komma hem, upplevde hon vistelsen där som enbart positiv:

”Meitä pidettiin kuin kuninkaallisia. Siellä oli niin ihana henkilökunta että. Meitä arvostettiin. --- Siellä oli uskovaisia työntekijöitä, niin kuin mekin ollaan, ja aivan ihana se henkilökunta. Ammattitaitoinen henkilökunta. Meitä tarkkailtiin ja seurattiin, mikä vähän alkuun jännitti, mutta se hävisikin se jännitys pois. --- Se oli niin ihana olla siellä. Meille ei ole jäänyt minkäänlaista kauhua siitä paikasta.”

(Tanja, s.7)

Tanja säger att de bemöttes och behandlades med respekt och att de blev värdesatta som föräldrar. Människorna i personalen var professionella och härliga och troende liksom de själva. Stället lämnade inga negativ känslor hos Tanja.

5.4.2 Moderns önskemål och råd till det sociala arbetet

När mödrarna berättade om hur de hade upplevt barnens omhändertagande för mig, så gjorde de det ofta på ett kritiskt sätt. I sina berättelser är de framförallt kritiska till hur deras barns ärende har skötts av myndigheterna, och hur de som mödrar har behandlats av professionella hjälpare inom barnskyddet och inom andra hjälporganisationer. I viss mån skildrar berättelserna även mödrarnas misstro mot samhället i stort. I anslutning till kritiken som mödrarna lägger fram, så kommer de även fram med önskemål och råd till det sociala arbetet, och speciellt då till socialarbetarna inom barnskyddet. Under intervjuerna kom önskemålen ofta fram i slutet av samtalen, när mödrarna verkade reflektera över vad de hade sagt i sin berättelse. I slutet av samtalen gjorde de flesta av mödrarna någon slags sammanfattning av sina upplevelser. Då reflekterade de också över vad som borde ha gjorts annorlunda för att de skulle ha kunnat berätta en annorlunda historia än den som de nyss hade berättat för mig. Om en del saker hade gjorts annorlunda kanske modern hade sluppit att berätta sin historia om barnets omhändertagande överhuvudtaget för mig.

Jag ser det som mycket viktigt att mödrarnas kritik, önskemål och råd till det sociala arbetet kommer fram. Det är de som besitter förstahandskunskapen om hur det är för modern när barnet omhändertas och placeras utanför hemmet. Därför är just deras tankar

och åsikter om vad som borde göras för att förbättra omhändertagna barns mödrars villkor fundamentalt viktiga.

Mödrarna som deltog i min undersökning önskade främst av allt att man skulle ha lyssnat på dem mera. Alla mödrar poängterade på ett eller annat sätt att myndighetspersoner borde lyssna mera på dem:

”Men som sagt. Jag tycker att socialarbetarna ska lyssna mera på föräldrarna. Speciellt om föräldrarna själva har bett om hjälp.”

(Pia, s.13)

Med ”att lyssna mera” så menade mödrarna inte bara att man borde ge dem möjlighet, d.v.s. plats och tid, att göra sig hörda. Jag tolkade mödrarnas önskemål om att bli hörda så att de, för att de skulle känna att man verkligen lyssnade på dem, ville att man skulle ta deras åsikter på allvar. Mödrarna önskade att man skulle tro på dem när de berättar något och att man inte skulle förhålla sig misstänksamt till det de säger. De önskade att socialarbetare och andra professionella hjälpare skulle vara intresserade av vad de har att säga på riktigt. Att man skulle ägna sig åt genuint, äkta lyssnande, där mödrarnas åsikter skulle ha ett jämlikt värde i förhållande till andras.

Av mödrarnas berättelser framgick också att de önskade att socialarbetare och andra experter inte skulle göra egna antaganden eller feltolkningar av händelser och situationer. De önskade att man skulle lyssna på dem och deras förklaringar för att feltolkningar skulle kunna undvikas. De ville inte heller att man skulle förstora upp saker, ”göra en höna av en fjäder”, som Pia uttryckte det.

Fyra av fem mödrar beskrev i sina berättelser händelser och situationer där socialarbetare eller andra professionella hjälpare hade feltolkat händelser eller vad modern hade sagt. Deras ord hade på sätt och vis blivit förvrängda och socialarbetare eller experter hade gjort egna antaganden och tolkningar som inte stämde överrens med, och många gånger var långt ifrån, mödrarnas version eller verklighetsbild. Ulla beskriver hur familjearbetarna som skulle bedöma hennes föräldraskap gjorde sina egna tolkningar när de videofilmade Ulla och hennes dotters interaktion. Familjearbetarna bedömde utifrån sina egna tolkningar att omhändertagandet inte borde avbrytas. Ulla stod på sig och krävde att familjearbetarna

skulle berätta vad i interaktionen de hade tagit fasta på och hur de hade tolkat. Dessa argument hade familjearbetarna inte delgivit socialarbetarna:

Ulla: Ne (sosiaalityöntekijät) sanoivat, että ei voi olla totta. Että ne (perhetyöntekijät) eivät kertoneet näitä. Että mihin nämä perustui.

Heidi: Niin.

Ulla: Minulle niitä selitettiin. Nyt en sitä viidettä muista, mutta että ihan tätä samaa tasoa.

Heidi: Joo.

Ulla: Siis minä olin ihan järkyttynyt silläkin tavalla, että onko nämä laitokset niin kieroja. Että jos joillakin vanhemmillä ei ole niin tiivistä ja hyvää suhdetta sosiaalityöntekijöihin niin kuin meillä oli. Niin eiväthän sossut saa kuulla niitä tällaisia perusteita.

Heidi: Niin ei.

Ulla: Niin.

Heidi: Niin. Että sieltä saattaa tulla vain joku lausunto, ja sosiaalityöntekijän pitää uskoa sitä mitä siellä on.

Ulla: Mm. Ja miten sossut voivat sitten tehdä niin kuin jotain lausunnonvastaisesti.

Heidi: Niin.

Ulla: Joo.

Heidi: No, kuuluhan se tietysti meillekin tutkia vähän. Että mitä ne oikein sitten tarkoittavat ne semmoiset, että just jotkut lausunnot. Että mitä ne pitävät sisällään. Kyllähän se kuuluu mutta.

Ulla: Mutta ehtiikö?

Heidi: Niin.

Ulla: Ehtiikö näin perusteellisesti? Tässä Eerikan tapauksessahan tuli ilmi just se, että miten hirveän ylityöllistettyjä sosiaalityöntekijät ovat.

(Ulla, s.16–17)

Ulla hade en bra relation till de socialarbetare som skötte hennes dotters ärende. Socialarbetarna verkade förstå att familjearbetarnas bedömning innehöll feltolkningar. Om inte Ulla hade berättat om detta så hade kanske socialarbetarna aldrig fått del av bedömningens grunder. Och om socialarbetarna hade följt familjearbetarnas råd så hade Ulla inte fått hem sin dotter. Det är skrämmande att tänka på hur stor makt enskilda personers tolkningar kan ha. Om dessa tolkningar är felaktiga utsätts klienten och familjen för orimligheter eller oförrätter som kan ha negativa följder för dem resten av deras liv. Mödrarnas krav på att socialarbetare och professionella hjälpare skall göra sina

bedömningar utifrån fakta, och inte göra egna antaganden eller tolkningar utan att ta i beaktande klientens syn på saken, är berättigad. Ulla tar upp det faktum att socialarbetare ofta är överbelastade med arbete och att de kanske därför inte hinner kolla upp bedömningar. Socialarbetares arbetsbörda är ett problem som kräver förändring. Arbetsbördan skall inte få vara en orsak till att enskilda människors framtid och rätt till bra service äventyras.

Mödrarna hade upplevt att socialarbetare och andra experter fokuserade allt för mycket på negativa saker. Man hade sällan haft något positivt att säga om dem som mödrar eller om deras situation. Flera av mödrarna hade också upplevt att man till och med hade sökt efter fel hos dem, och hittade man inga fel så hittade man på dem. I t.ex. Pias fall hade man sedan använt dessa påstådda fel som grunder till omhändertagandet. Mödrarna önskade att man skulle ha haft någonting positivt att säga om dem. Att de blev utsatta för så mycket kritik och negativa beskyllningar gjorde att de kände sig nedvärderade och kränkta. Det sårade dem. Mödrarna ville att man skulle se också bra saker hos dem och i familjen. Som Tanja uttrycker det så önskade de att man skulle se och ta fasta på familjens resurser och styrkor:

”Sosiaalityöntekijä näkee vain huonot puolet. Ei tuo esille niitä hyviä puolia ollenkaan. Se on minusta, semmoisen ohjeen antaisin, että jos sinäkin, pitää nähdä ne hyvät, perheen voimavarat ja kaikki semmoiset hyvät asiat. Eikä vain niitä huonoja.”

(Tanja, s.14)

Mödrarna uttryckte i sina berättelser att de efterlyste ett helhetsperspektiv hos socialarbetare, så att familjens eller klientens helhetssituation, med deras styrkor och svagheter, skulle komma fram.

Ett önskemål som mödrarna, speciellt Pia, Tanja och Maria, genom sina berättelser ofta återkom till när de berättade om sina upplevelser har att göra med bemötande och samarbete. Mödrarna hade ofta under omhändertagandeprocessen, innan omhändertagandet och efteråt, upplevt att de blev dåligt bemötta och att samarbetet med socialarbetarna fungerade dåligt. Mödrarna önskade att de skulle bli bemötta med respekt och att deras åsikter skulle värderas. Pia säger att hon önskar en konversation och ett samarbete med socialarbetarna där de inte som föräldrar skuldbeläggs och hackas på:

Pia: Så jag skulle vilja ha en konversation som inte bara går ut på att de hackar på oss. Då är det inte för barnens bästa utan..

Heidi: Nej..

Pia: Utan att man skulle kunna diskutera hur vi ska göra i framtiden. För att barnen skall börja må bättre och för att barnen skall få komma hem.

(Pia, s.13)

Ur utdraget av vårt samtal och längre fram i samtalet framkommer att Pia också önskar att de skulle kunna diskutera barnens framtid som likvärdiga parter där föräldrarnas åsikter skulle ha en jämbördig status i förhållande till socialarbetare och fosterföräldrar. Mödrarnas önskemål om gott samarbete, respektfullt bemötande och likvärdig status i förhållande till andra, förefaller som självklara mål inom det sociala arbetet. Utav mödrarnas upplevelser blir det tydligt att målen inte uppfylls.

Ninas berättelse är inte lika kritisk som de övriga mödrarnas berättelser. Nina var också den enda av mödrarna som själv ansåg att ett omhändertagande var nödvändigt och som inte hade motsatt sig barnets placering. Att alla de övriga mödrarna, Pia, Ulla, Tanja och Maria, berättade till sin natur så kritiska berättelser ser jag som en följd av att de hade fått utstå så mycket nedvärderande behandling, och att så många fel hade begåtts i deras barns ärenden. De upplevde felaktigheterna och oförrätterna som kränkande och sårande i sig, men speciellt eftersom ingen i efterhand, när felaktigheterna blev uppenbara, erkände för dem att de hade gjort fel. Ingen hade bett dem om ursäkt. För mödrarna hade det varit av stor betydelse om någon skulle ha erkänt för dem att fel hade begåtts. För Ulla hade det varit viktigt att man skulle ha erkänt för henne att omhändertagandet av hennes dotter var felaktigt, i och med att barnskyddet inte hittade några brister i hemförhållandena. Ulla säger att hon hoppas att man ens skulle prata om sådana här typer av omhändertaganden i offentligheten. För henne skulle det vara viktigt mentalt:

”Toivon että kuulisin julkisuudessa vielä näistä hoidollisista huostaanotoista. Se olisi ehkä, vaikka en minä mitään korvauksia ikinä ole saanut enkä tule koskaan todennäköisesti saamaankaan, mutta se olisi minun mielestä jo semmoinen hirveän tärkeä asia henkisesti. Että se myönnettäisiin, että tällaisia on tehty.”

(Ulla, s.24)

6 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION AV ANALYSRESULTATEN

Det kanske mest utmärkande i mödrarnas berättelser i den här undersökningen, är att de nästan genomgående har en kritisk ton. Det här tycker jag utmärker min undersökning från andra liknande undersökningar. Innehållet i mödrarnas berättelser, *vad* de berättade om, handlar i stor grad om mödrarnas kritik till hur barnets omhändertagande hade gjorts, och att det överhuvudtaget hade gjorts, samt till hur de som mödrar hade blivit bemötta och behandlade. Mödrarna hade visserligen upplevt även bra saker i förhållande till barnets omhändertagande. I min undersökning kom mödrarnas kritik och negativa upplevelser ändå fram i mycket högre grad än deras positiva upplevelser.

Sättet som mödrarna berättar om sina upplevelser på, d.v.s. *hur* de berättar, uttrycker en slags protest eller opponering från mödrarnas sida. Jag uppfattar det som att mödrarna genom sitt berättande protesterade mot att omhändertagandet överhuvudtaget hade ägt rum, och mot sådant som de hade upplevt som dåligt i anslutning till barnets omhändertagande. Speciellt hur de som mödrar hade bemötts och behandlats protesterade de i sina berättelser mot. Mödrarnas offensiva, starkt känslomässiga och ibland nästan aggressiva sätt att berätta, tolkade jag som att de ville föra fram den oförrätt de ansåg att de ha de blivit utsatta för.

Ett ofta återkommande ämne i mödrarnas berättelser var deras moderskap. Moderskapet hos deltagarna i min undersökning hade i och med barnets omhändertagning och placering utom hemmet blivit ett marginaliserat moderskap. Begreppet marginaliserat moderskap (se Anna Kulmala och Anni Vanhala 2004) beskriver enligt mig bra moderskapet hos de mödrar som deltog i min undersökning och vars barn fortfarande är omhändertagna. Deras moderskap är annorlunda i och med att de bor åtskilt från sina barn och inte kan förverkliga sitt moderskap så som de skulle önska eller så som samhället förväntar sig av dem. Även i det fall där föräldrarna själva samtyckt till omhändertagandet, så var det inte vad de hade önskat sig att skulle hända deras familj från början.

Begreppet marginellt moderskap är beskrivande på så sätt att det berättar att det rör sig om ett sätt att förverkliga sitt moderskap som avviker från det som anses vara normalt. Mödrarna i min undersökning hade inte samma möjlighet att vara mor till sina barn som andra. Det är just de begränsningar som mödrarna stöter på i och med att barnet är omhändertaget som gör att jag uppfattar att deras moderskap blir marginaliserat.

Marginalisering som begrepp för att förklara moderskapet hos mammor till omhändertagna barn, blir speciellt användbart då man ser marginalisering som relationellt (se Krok 2009, 27). Marginalisering är inte ett socialt faktum eller tillstånd utan något som uppstår i relation till andra människor och till samhället och dess institutioner. När man säger att moderskapet hos mödrar till omhändertagna barn är marginaliserat så är det alltså just utifrån hur andra ser på dem. Mödrar vars barn är omhändertagna kanske inte alltid själva uppfattar sitt moderskap som marginaliserat. Detta säger mer om vilka värderingar och förväntningar som finns i samhället på moderskapet än om mödrarnas egen syn på deras moderskap.

Den marginella statusen som moderskap hos modern vars barn är omhändertaget får, är alltså inte nödvändigtvis självtilldelad, men likväl finns den där som ett resultat av samhällets syn på den. Det är alltså de samhälleliga diskurserna som ger moderskapet dess mindervärdiga status på grund av de förväntningar och värderingar som finns i samhället och på grund av att moderskapet när barnet är omhändertaget inte kan leva upp till den idealbild av moderskap som råder i samhället (jfr. Kulmala och Vanhala 2004, 99).

På basen av mödrarnas upplevelser hävdar jag att modern till det omhändertagna barnet får en underordnad ställning i hjälpsystemet. Deras underordnade ställning syns i förhållande till professionella inom socialservicen och till fosterföräldrar. Det negativa bemötandet som mödrarna upplevt i samarbetet med socialarbetare och annan personal inom socialservicen, tyder på att man har förhållit sig till dem som en `annan` (på finska toinen, på engelska other) (bl.a. Beresford 2013; Hänninen, Karjalainen och Lahti 2005; Julkunen och Rauhala 2013). Synen på mödrarna som en `annan`, och förhållningssättet och bemötandet av dem som en `annan`, har gjort att deras ställning i hjälpsystemet blivit underordnad t.ex. socialarbetares och fosterföräldrars.

Det man förstår med `annan` och `annanhet` (på finska *toiseus*, på engelska *otherness*) har att göra med hur man ser sig själv och andra i olika kontexter förbundna i tid och rum, menar Ilse Julkunen och Pirkko-Liisa Rauhala (2013, 110). `Den Andre` eller `annan` beskriver individer som skiljer från en själv. Begrepp om `Den Andre` och `annanhet` grundar sig alltså på hur man ser på `dem` i förhållande till `oss`, men också på det att man är medveten om ojämlikheter och orättvisor människor emellan (Julkunen och Rauhala 2013, 116). Frågor om `Den Andre` och `Annanhet` har varit centrala i det sociala arbetets forskning när man undersökt erfarenheter och levnadsvillkor bland människor i utsatta situationer (Julkunen och Rauhala 2013, 106).

Tankeväckande i min undersökning är att det främst var professionella inom socialservicen som hade skuldbelagt eller nedvärderat mödrarna. Mycket sällan hade människor som kände dem, eller som kände till familjens situation, skuldbelagt, nedvärderat eller stämplat dem. Utifrån mödrarnas berättelser tolkar jag det som att professionella inom det sociala arbetet sådana gånger de nedvärderade eller skuldbelade dem, förhöll sig till mödrarna utifrån sociala och kulturella antaganden om hur modern till det omhändertagna barnet är. Dessutom verkar det som att socialarbetare och andra professionella i mötet med mödrarna många gånger har använt sin maktposition för att berättiga sina egna synpunkter och driva igenom sina beslut, utan att ta i beaktande moderns åsikter. Därför hävdar jag att det är det sociala arbetet som, för mödrarna som deltog i min undersökning, har skapat deras `annanhet`.

Adrienne Chambon (2013, 127) lyfter fram att fenomenet med att skapa `annanhet` (på engelska *othering*) är en fundamental utmaning för det sociala området och det sociala arbetet. `Annanhet` skapas genom kommunikation och mellanmännsliga relationer, i organisationer, institutioner och i olika sociala sammanhang (Julkunen och Rauhala 2013, 106), även i det sociala arbetets diskurser och relationer. Julkunen och Rauhala (2013, 116) påpekar att skapandet av `annanhet` är ett komplext och mångdimensionerat fenomen som dessutom är intimt förenat med strukturella maktrelationer i samhället. Enligt författarna är det av stor betydelse att man inom det sociala arbetet är medveten om och förstår fenomenets komplexitet. Ändå har man inte i tillräckligt stor utsträckning tagit fasta på att

man också i det sociala arbete själv skapar `annanhet`. Julkunen och Rauhala (2013, 111) menar att detta kan beror på att man i det sociala arbetet har som sin uppgift att motarbeta stigma och kategorisering, och därför undvikit denna politiskt känsliga fråga.

Det att modern till det omhändertagna barnet uppfattas som en `annan` i det sociala arbetet, att hennes moderskap blir marginaliserat, och att hon får en underordnad ställning i hjälpsystemet, ser jag som hot mot moderns delaktighet i det sociala arbetet. Om modern dessutom lämnas utan hjälp och stöd efter omhändertagandet, kan detta i värsta fall leda till att modern lämnar utanför eller t.o.m. utesluts ur samarbetet kring hennes eget barn. Avhandlingen avslutas med att diskutera betydelsen av att möjliggöra den biologiska moderns fulla delaktighet i det sociala arbetet, även när barnet är omhändertaget. Innan det utvärderar jag och reflekterar kring min forskningsprocess, undersökningens tillförlitlighet och etiska frågor i undersökningen.

7 UTVÄRDERING OCH REFLEKTION

7.1 Forskningsprocessen

Kari Kiviniemi (2010, 70, 76) skriver att kvalitativ forskning kan liknas vid en process, där perspektiv och tolkning av undersökningsfenomenet, utvecklas gradvis i forskarens medvetande, allteftersom forskningsprocessen framskrider. På så vis är forskningsprocessen också ett slags inlärningsförlopp för forskaren själv. Vidare menar Kiviniemi att kvalitativa undersökningar kan beskrivas som processer, i och med att undersökningens framskridande sällan sker i på varandra följande etapper. Istället kännetecknas den kvalitativa forskningens framskridande, av att t.ex. metodologi och teori ofta utformas gradvis, i takt med att arbetet med undersökningen fortskrider.

Jag ser min forskning som en process såsom Kiviniemi (2010, 70, 76) beskriver, i och med att många av mina forskningsmetodologiska val för undersökningen har framkommit successivt, och även omformats under forskningsprocessens gång. En helt avgörande roll kom det empiriska materialet att spela i denna process. Man kan säga att berättelserna har talat till mig och lotsat mig vidare i min forskning. Också de diskussioner jag har haft med mina handledare, och de råd de har gett mig, har varit mycket betydelsefulla för undersökningens framkomst, så som den ser ut idag.

Sedan jag började arbetet med gradu-avhandlingen har jag själv hunnit bli mer två gånger, vilket har inneburit att jag har haft både längre och kortare uppehåll med gradu-arbetet. Undersökningen har ändå hängt med mig hela tiden i mina tankar och funderingar. Även om jag inte kontinuerligt har arbetat aktivt med den, så har undersökningen funnits med i mitt medvetande, och det har sällan gått många dagar utan att jag funderat på den. På så sätt har undersökningen varit levande hela tiden.

Eftersom jag ibland har haft långa pauser i arbetet med undersökningen, så har det stundvis varit svårt att hålla fokus. När jag har tagit itu med arbetet på nytt så har mycket tid gått åt till att igen sätta mig in i undersökningen. Risken finns att jag har tappat något av min

förståelse och kunskap om mödrarnas upplevelser under tiden. Å andra sidan har det att jag har haft tid att reflektera över fenomenet gjort att jag har hittat nya perspektiv och infallsvinklar. När jag på nytt greppat min studie har jag således kunnat se saker och ting i ett nytt ljus. Även om det stundtals har gjort mig förvirrad så anser jag att den långa tiden som jag hållit på med arbetet och mina reflektioner, har medfört att jag till slut har kunnat känna mig mera säker på att mina val och beslut har varit riktiga och ändamålsenliga för min undersökning. Kiviniemi (2010, 77) menar att det tar en lång tid att samla in undersökningsmaterialet, på samma gång möjliggör utvecklandet av forskarens egen medvetenhet om fenomenet.

Min forskningsfråga för undersökningen är bred, vilket har inneburit utmaningar för min analys av det empiriska materialet. Mödrarnas berättelser är omfångsrika, djupa skildringar av deras upplevelser. Berättelserna gav mig så mycket material som verkade relevant och viktigt för min forskningsfråga, att det var svårt att välja ut aspekter av det för fortsatt analys och tolkning. Kiviniemi (2010, 73) skriver att det är vanligt att oerfarna forskare vill ta alla intressanta aspekter till behandling. Om man fokuserar på för många saker och vill ta med mycket material som till sitt innehåll är varierande, finns det en risk att undersökningen blir splittrad. Det här var en utmaning för mig. När jag arbetade med analys och tolkning upplevde jag också att materialet var splittrat. Det kändes som att jag inte riktigt fick grepp om undersökningen.

Jag valde att ändå inte begränsa eller specificera min forskningsfråga. Kiviniemi (2010, 73) menar att en avgränsning handlar om att hitta en meningsfull och klart avgränsad problemformulering. Om jag hade gjort en specifikation av min forskningsfråga, t.ex. riktat in mig på upplevelser av moderskapet, som jag tidigare hade begrundat, så hade jag rätt så snabbt kunnat välja fokus för undersökningen och rikta in mig på att vidare tolka vissa aspekter av den. Det gjorde jag ändå inte. Jag valde att fortsätta analys och tolkning av undersökningsmaterialet utifrån min ursprungliga forskningsfråga så som jag hade definierat den, och lita på att jag genom arbetet med mödrarnas berättelser skulle hitta de aspekter som var de mest relevanta för undersökningen.

Min avgränsning av undersökningsmaterialet har gått ut på att jag genom min tolkning av mödrarnas berättelser lyft fram sådana aspekter som jag anser vara de mest centrala för undersökningen. Istället för att avgränsa eller specificera min forskningsfråga så avgränsade jag materialet gradvis genom min egen tolkning av vad som är det mest väsentliga i det. Också Kiviniemi (2010, 73) ser forskarens avgränsning som en tolkande avgränsning. Eftersom forskarens perspektiv och intresse styr denna tolkning, så blir den avgränsning som görs ett resultat av forskarens tolkningsperspektiv.

7.2 Tillförlitlighet

När man utför narrativ forskning är det den subjektiva, personliga och till tid och plats bundna kunskapen som man strävar efter. Inom den modernistiska och empiristiska kunskapsfilosofin har man sett detta som den narrativa forskningens stora svaghet. Förespråkarna för narrativa studier å sin sida, har insett betydelsen av dessa dimensioner, och ser samma sak uttryckligen som den narrativa forskningens styrka. Genom att låta unika berättelser och individuella röster komma till tals, kan man få fram kunskap som inte är begränsad och generaliserad, utan är bred och mångdimensionerad (Heikkinen 2010, 156).

Enligt Johansson (2005, 313) bör berättelser inte ses som exakta redogörelser eller avspeglningar av vad som verkligen har hänt, de återger inte någon absolut sanning. Frågan om huruvida berättelsen är ”sann” eller inte är inte ens relevant. Det är berättaren som konstruerar sin egen narrativa sanning och därför kan samma händelse representeras olika beroende på vem som berättar. Likaså kan samma berättelse te sig väldigt olika för de som läser eller lyssnar till den.

När jag i denna undersökning redogör för mödrarnas upplevelser, gör jag det i ljuset av mina egna tankar, reflektioner och slutsatser. Undersökningens resultat har kommit till utifrån mina egna tolkningar och kan aldrig sägas vara helt överensstämmande med mödrarnas verklighet. Min analysberättelse bör inte ses som någon absolut sanning, utan som *en* möjlig tolkning av mödrarnas upplevelser. Min avsikt är inte heller att slå fast att mina undersökningsresultat är obestridliga. Ändamålet är att öppna upp för en diskussion

inom det sociala arbetet för den biologiska moderns upplevelser, situation, villkor och ställning när barnet är omhändertaget. Det är också viktigt att påpeka att jag har gjort mina slutledningar utifrån upplevelserna hos just de mödrar som deltog i min undersökning. Alla mödrar som har, eller har haft ett barn omhändertaget, har sin egen unika historia att berätta, och upplevelserna kan vara mycket olika. Undersökningsresultaten är således inte generaliserbara för alla mödrar vars barn har blivit omhändertagna, utan de gäller för just min undersökning.

Hannu Heikkinen (2007, 153) menar i enlighet med Bruner (1986), att den narrativa undersökningens uppgift är att övertyga läsaren. Med det menas att forskaren försöker övertyga läsaren om undersökningens verklighetsbetoning eller verklighetstrogenhet. Att en undersökning är verklighetstrogen betyder att läsaren kan leva sig in i berättelsen och upplever den som en återspeglning av verkligheten. Berättelsens värld öppnar sig för den som lyssnar så att han eller hon börjar leva sig in i den persons situation som finns i berättelsen och kan förstå hans eller hennes handlingar och vad som har påverkat dem. Att man blir övertygad om berättelsens verklighetstrogenhet är därför en mera överväldigande upplevelse än att bli övertygad om sanningsenligheten i påståenden eller grunder som läggs fram för en undersökningens trovärdighet. I bästa fall kan en undersökning med stark verklighetstrogenhet öppna upp för ett helt nytt sätt att se på och förstå världen (Heikkinen 2010, 153-154).

Narrativ forskning och analys handlar om tolkning. Johansson frågar sig hur man kan värdera en tolkning. Finns det bättre och sämre tolkningar? Processer med analys, tolkning och utvärdering är ständigt pågående i undersökningar med en narrativ ansats. Processerna blir aldrig helt avslutade och är därför också förenade med oförutsägbarhet. Att veta om en undersökning är tillförlitlig är svårt. Avgörande enligt Johansson (2005, 316) är att man som forskare är medveten om detta och ödmjukt accepterar det. Viktigt är också att man är öppen med hur man har utfört sin undersökning och varför man har kommit fram till sina slutsatser.

Även Eskola och Suoranta (1998, 208) lyfter fram betydelsen av att reflektera över sina egna lösningar och val när man utför kvalitativa studier. På så sätt hamnar man också inför sig själv att göra ett ställningstagande om den egna undersökningens tillförlitlighet. I min

undersökning har jag försökt att synliggöra forskningsprocessen, mina metodologiska val och min analys på ett öppet och begripligt sätt. Min strävan efter öppenhet och min kontinuerliga reflektion under hela forskningsprocessen hoppas jag har kunnat bidra till att läsaren uppfattar min undersökning som tillförlitlig.

7.3 Etiska frågeställningar

Under arbetets gång har etiska frågeställningar påverkat avhandlingens utformning och framskridning, från det att jag valde ämne och samlade in undersökningsmaterialet, till hur jag har redogjort för undersökningens resultat. Varje undersökning är unik och stöter därför på sina egna etiska utmaningar. Jag kommer här att diskutera sådana etiska aspekter som jag anser att är särskilt relevanta för min egen undersökning.

Arja Kuula (2006, 124-137) diskuterar i sin artikel vikten av att skydda och respektera människors privatliv när man utför forskning. Med det menas att man skyddar informanternas anonymitet och att man försäkras sig om och respekterar deras självbestämmanderätt. Dessutom innebär det god datasekretess, så att man skyddar undersökningsmaterialet och sina källor. Ett etiskt tillvägagångssätt när man vill skydda sina informanternas privatliv och integritet, är att låta dem själva avgöra om de vill vara med i undersökningen eller inte, och också låta dem bestämma vad de vill dela med sig av om sig själva. Man skall också på alla sätt försöka undvika att en person kan bli igenkänd i undersökningstexten. Därtill skall man ännu se till så att undersökningsmaterialet, datan, eller annan information som berör människor som är med i undersökningen, inte kommer i fel händer eller ”läcker ut” till utomstående (Kuula 2006, 124).

Alla mödrar som deltog i undersökningen tog själva kontakt med mig när de bestämt sig för att vara med i undersökningen. En moder gav sitt medtycke på så sätt att hon meddelade en annan moder som ville vara med i undersökningen, att hon också är intresserad. På detta vis fick jag hennes kontaktuppgifter och kunde ringa henne. Under telefonsamtalet försäkrade jag mig ännu om att hon visste vad undersökningen gällde och att hon fortfarande var villig att ställa upp på intervju.

Under samtalen med mödrarna ville jag låta dem själva lyfta fram vad de ville berätta om. Jag försökte inte ställa ledande frågor eller locka ur dem någonting som de inte ville prata om. Jag var intresserad av deras berättelser men jag var inte nyfiken. Inför varje intervju berättade jag också att de får berätta om vad de vill, att de inte behöver svara på någon fråga jag eventuellt ställer om de inte vill, och att de kan avbryta intervjun när som helst. Under intervjuerna försökte jag vara lyhörd inför mödrarnas reaktioner så att vi kunde undvika att gå in på saker som var alltför svåra att berätta om eller om det verkade som att hon inte ville fortsätta. Jag upplevde ändå att alla mödrar berättade öppet och inte verkade tycka att det var olustigt, obehagligt eller på annat sätt fel att berätta om någonting. Visst visade mödrarna starka känslor men inte på så sätt att berättandet skulle ha varit för svårt för dem.

För att undvika att deltagarna skall bli igenkända har jag ändrat alla namn, orter eller annan information, t.ex. namn på vårdplatser eller skolor, som kan vara avslöjande i undersökningen. Detta berättade jag också för mödrarna att jag kommer att göra. En moder sa att jag får använda hennes riktiga namn. Det har jag ändå inte gjort i undersökningen och jag sade också till henne att jag inte kommer att göra det. Redan när jag transkriberade berättelserna ändrade jag eller utelämnade sådan information som kan vara igenkännande. Ljudbanden med de inspelade intervjuerna, de transkriberade texterna och annat nedskrivet analysmaterial med mina anteckningar, förstörs så fort avhandlingen är klar.

Eftersom man vid narrativa studier och i sådan forskning som lyfter fram erfarenhetsbaserad kunskap, ofta undersöker personliga och känsliga frågor, så ställs man också inför sådana etiska frågeställningar som kan vara problematiska och känsliga till sin karaktär. Syrjäla, Estola, Uitto och Kaunisto (2006) beskriver hur de i sin egen studie, ganska snabbt kom fram till att sådana etiska forskningsregler, som traditionellt ansetts vara uttömmande för att kunna säga att en studie är etiskt "riktigt" gjord, inte var tillräckliga. Eftersom deltagarna i deras undersökning delade med sig av mycket personliga erfarenheter, behövdes något mer. För att på ett etiskt godtagbart sätt kunna bemöta deltagarna behövde de lösningar som de kunde ta till snabbt, just där och då i den situationen och med den specifika människan. För forskarna kom omsorgens etik (välittämisen etiikkaa) att bli den centrala etiska principen. Med omsorgens etik menas att man som forskare bör kunna känna av unika omständigheter i varje enskild situation, t.ex.

vid en narrativ intervju, och att man kan reagera på dessa omständigheter på ett sensibelt sätt (Syrjälä, Estola, Uitto och Kaunisto 2006, 184-185).

När man bemöter människor som varit med om något smärtsamt behöver man alltså kunna vara närvarande i situationen på ett finkänsligt sätt. Det här gäller också när man gör narrativa intervjuer. Det räcker inte med att lyssna uppmärksamt, man måste också kunna känna med den som berättar, visa empati och stå ut med tystnad och smärta. Man behöver skapa genuin växelverkan med den man intervjuar och visa respektfullhet och en icke-dömande attityd inför människan och hennes erfarenheter (Laitinen och Uusitalo 2007, 325). I nästa kapitel diskuterar jag bland annat dessa frågor när jag reflekterar över de etiska utmaningar jag stötte på i min undersökning, i förhållande till min egen roll som forskare.

7.4 Forskarens roll, känslor och etiska reflektioner

Personlig reflektion och att granska sig själv och sin egen roll är en viktig del av etiskt kvalitativ forskning. Forskarens känslor och val inverkar på undersökningsprocessen och därför bör man lyfta fram och diskutera dem (Laitinen och Uusitalo 2007, 317; 324). Genom hela undersökningen har jag strävat till ett ärligt, empatiskt och respektfullt bemötande av deltagarna i min undersökning. För att lyckas med detta har jag varit tvungen att lyfta mina egna uppfattningar, åsikter, värderingar och förutfattade meningar på bordet. Innan jag började arbetet med min undersökning visste jag nog inte ens så säkert vilka dessa var. Att det tagit en lång tid att skriva färdigt avhandlingen ser jag i detta hänseende som en positiv sak. Jag har haft gott om tid att bearbeta och reflektera över mina egna känslor, tankar, värderingar, erfarenheter, och fördomar. I och med samtalen med mödrarna har jag inte bara fått en ökad förståelse för dem. Jag har också lärt mig en hel del om mig själv.

Under intervjuerna med mödrarna hade jag ibland svårt att ärligt tro på att allt mödrarna berättade var sant. Min utgångspunkt var hela tiden att jag måste ta deras ord för sanna. Jag har ingen anledning att komma och lyssna på dem och inte tro på det de säger. I vissa situationer hade jag ändå svårt att släppa mina egna funderingar som fanns i bakhuvudet. Jag kunde ibland tänka; är det här verkligen sant, här måste ligga något annat, något mer

bakom. Är det faktiskt sant att socialarbetaren sade så, kallade henne så, gjorde de på allvar så här mot henne?

När mödrarna berättade om samarbetet med socialarbetare eller någon annan hjälpinstans, blev jag vid många tillfällen förstummad över hur dåligt de hade blivit bemötta. Min första reaktion var ofta i dessa situationer att det inte *kan* ha gått till så här, det *får* inte ha gått till så här. Eftersom jag själv arbetat som socialarbetare, *ville* jag inte att det skulle vara sant det som mödrarna berättade. Att de blivit så dåligt behandlade av socialarbetare, min arbetsgrupp, gjorde att jag skämdes. Det faktum att jag ändå inte var i situationen som socialarbetare gjorde delvis att jag lättare kunde släppa sådana här tankar. Jag måste fråga mig själv. Vad har jag för orsak att tvivla på det de säger? Är jag inte här för att lyssna på just deras berättelser, deras upplevelser och erfarenheter? Min skamsenhet och det att jag inte vill att det de berättar är sant, betyder inte att det är lögn.

Det som också hjälpte mig att släppa mina misstankar om det som berättades var sant eller inte, var det som också Laitinen och Uusitalo (2007, 329) säger; när man gör forskning får man välja sida, och många gånger måste man också det. Forskaren får ta parti för sina informanter och behöver inte försöka förstå sådana människor som gjort fel mot dem. I mitt fall betyder det att jag inte behöver förstå varför t.ex. en socialarbetare betett sig direkt motbjudande mot "mina" mödrar. Jag får tro på mina mödrar och känna avsky mot det de utsatts för av enskilda personer i min yrkesgrupp och av andra "hjälpande" människor. Det här betyder att jag som forskare inte behöver dra mig för att beskriva och rapportera sådana saker som kan anses vara otrevliga eller anstötande. Jag behöver inte vara neutral inför det jag skriver och inte heller behöver jag ta ansvar för hur någon annan reagerar på det jag rapporterar. Att man väljer sida har också en välgörande dimension om man som mål för sin undersökning har satt att förbättra levnadsvillkoren för sina undersökningsdeltagare och de som befinner sig i en liknande situation (Laitinen och Uusitalo 2007, 329).

Laitinen och Uusitalo (2007, 325) skriver att det ofta uppfattats som ett etiskt rättesnöre att bevara ett avstånd till sina informanter och till det fenomen man undersöker. När man utför undersökningar som till sin karaktär är sensitiva händer ofta det motsatta enligt dem. Forskaren blir emotionellt engagerad. Det uppstår en nära relation och samspel mellan forskare och informant. Det är ändå ingen omedveten eller ofrivillig händelse. Forskaren är och skall vara medveten om subjektiviteten i situationen och använda sig av den. Om

forskaren vågar visa sin egen mänsklighet, sin egen person och sina känslor, och också bemöter den som skall bli intervjuad på ett mänskligt sätt, har han eller hon större chans att komma åt den intervjuades innersta erfarenheter (Laitinen och Uusitalo 2007, 325).

Jag upplevde att det var enkelt att skapa en nära relation med mödrarna som deltog i min undersökning. En del av dem kom jag närmare än andra, men varje intervju gjorde mig emotionellt engagerad. Det var ingen överraskning för mig, utan helt förväntat. Jag var beredd på att jag skulle beröras av mödrarnas historier och att det under intervjuerna skulle komma fram mycket känslor, såväl från den som blev intervjuad som från mig själv. Att jag gav mig in i intervjusituationerna med ett empatiskt förhållningssätt och med en tanke om att jag möter mödrarna människa till människa tror jag öppnade upp för ett nära samspel med mödrarna.

Att bli medveten om sina egna känslor och gå igenom dem, processa dem, är en betydande etisk utmaning. Om forskaren åsidosätter sina egna känslor kan någonting gå förlorat i förståelsen för informanterna eller det fenomen man undersöker (Laitinen och Uusitalo 2007, 325). Kirsi Nousiainen (2004, 26) skriver att hon i sin avhandling har använt sig av känslor som ett verktyg för att själv förstå och också för att skapa förståelse. Hon menar att forskaren har svårt att komma nära en förståelse om han eller hon åsidosätter sina egna känslor. Jag har upplevt det som omöjligt att åsidosätta mina känslor och upplevelser under forskningsprocessen. De har istället varit en betydande del av arbetet och påverkat undersökningens utförande och utformning. Liksom för Nousiainen, har det för mig varit ett medvetet etiskt val att låta känslorna följa med i arbetsprocessen.

De känslor som kommit fram hos mig själv under arbetet med avhandlingen har varit både positiva och negativa. Med positiva känslor menar jag inte bara känslor som glädje, förhoppning, upprymdhet eller stolthet. Jag menar att också sorg och medlidande från min sida har varit positivt i mötet med mödrarna. Därför att jag har känt med mödrarna och för dem. Jag har känt empati, och även om känslor som sorg, besvikelse och ilska är negativa för dem som känner dem, så betyder det att jag också har känt dessa känslor i min roll som forskare. Jag har kunnat sätta mig in i mödrarnas känslovärld och dela någonting med dem, dela en förståelse för någonting, tack vare detta. Riitta Granfelt (1998, 24) tangerar detta när hon skriver att empati är att bli känslomässigt berörd och en känsla av att dela

någoting, en upplevelse av sammanhållning. Men samtidigt betyder det också att man kan hålla ett respektfullt avstånd och värda det som är olikt.

Laitinen och Uusitalo (2007, 27) skriver att forskaren känner mer än bara empati, medkänsla och positiva känslor inför sitt undersökningsmaterial och sina informanter. De frågar sig vad som händer när sådana känslor som t.ex. frustration, skam, antipati eller ilska kommer fram. Jag nämnde tidigare att jag kände mig skamsen över hur en del av mödrarna hade blivit bemötta av socialarbetare. Samtidigt upplevde jag det ändå svårt ibland att lyssna på kritiken som mödrarna riktade mot socialarbetare. Fastän jag i intervjuerna inte var där som socialarbetare kunde jag inte hjälpa att jag ibland tog det ganska personligt. En del av mödrarna pratade om socialarbetare i mycket hårda ordalag, vilket jag upplevde som nästan obehagligt. Jag visste inte riktigt hur jag skulle reagera på dessa uttal. Jag kände mig olustig i situationen. Å ena sidan kunde jag förstå mödrarnas ilska och bitterhet över hur de hade blivit behandlade. Å andra sidan var det frustrerande att t.ex. höra att någons uppfattning om socialarbetare är att socialarbetare har som mål att omhänderta så många barn som möjligt.

I mötet med mödrarna försökte jag i sådana situationer där man generellt mycket kraftigt kritiserade socialarbetare, förhålla mig till det som sades i rollen som studerande och mamma, eller bara som medmänniska. Det blev ännu viktigare att påminna mig själv om att jag inte är socialarbetare i situationen. Jag ifrågasatte inte mödrarnas åsikter i något skede. Istället fokuserade jag på att lyssna och respektera det de ville berätta. Jag ville värda deras åsikter, även om de skiljde sig från mina egna (jfr. Laitinen och Uusitalo 2007, 328). Mellan intervjuerna och under arbetet med undersökningen har jag fått avstånd till berättelserna och jag har bearbetat mina egna känslor.

8 UNDERSÖKNINGENS BUDSKAP TILL DET SOCIALA ARBETET

I det här avslutande kapitlet lyfter jag fram och diskuterar det jag anser vara undersökningen viktigaste budskap till det sociala arbetet. Detta är betydelsen av att arbeta för serviceanvändarnas, i min undersökning omhändertagna barns mödrars, fullskaliga involvering och delaktighet i det sociala arbetet. En genuin strävan efter att göra den biologiska modern delaktig kan förändra synen på henne från en `annan´ till en likvärdig samarbetspartner. Det kan också stärka hennes ställning i hjälpsystemet och i det sociala arbetet och förhindra att hon riskerar att lämnas utanför samarbetet i barnets ärende.

Till min hjälp i diskussionen har jag tagit den kritiska teorin i socialt arbete och kritisk reflektion. Dessutom använder jag mig av aktuell forskningslitteratur kring ämnet delaktighet i det sociala arbetet.

Karen Healy (1999, 3) skriver att karakteristiska drag i den kritiska teorin i socialt arbete är att den betonar betydelsen av social förändring, och riktar fokus mot sociala orättvisor som grund till sociala problem, istället för att fokusera på individuella orsaker. Den kritiska teorin i socialt arbete betonar således betydelsen av sociala, ekonomiska och politiska strukturer, som påverkar individens erfarenheter och sociala relationer. Kritiskt socialt arbete poängterar också vikten av en relation som baserar sig på ömsesidig dialog mellan socialarbetare och klienter (Healy 1999, 3).

Jan Fook har varit en betydelsefull utvecklare av den kritiska teorin i socialt arbete. Fooks (2002, 18) beskrivning av det kritiska sociala arbetet (citerad i Stepney 2006, 1301–1302) lyder: `critical social work practice is primarily concerned with practising in ways which further a society without domination, exploitation and oppression`. Det praktiska kritiska sociala arbetet ser alltså enligt Fook som sitt mål att arbeta för ett jämlikt samhälle och att avlägsna strukturer och faktorer som skapar förtryck och orättvisa.

Den kritiska teorins karaktär och ändamålet med det praktiska kritiska sociala arbetet såsom Fook ser det, stöder en sådan utveckling i det sociala arbetet som man strävar efter när målet är serviceanvändares fullskaliga delaktighet. Utvecklingen mot ett mera involverande och delaktigt socialt arbete tar i beaktande politiska och samhällsliga faktorer som inverkar på människors delaktighet, och även maktstrukturer och maktrelationer som kan stå i vägen för delaktighet (bl.a. Matthies 2014; Uggerhøj 2014). Dessutom betonar man liksom det kritiska sociala arbetet betydelsen av en likvärdig relation mellan serviceanvändare och professionella och betydelsen av reflektion i det praktiska sociala arbetet (Uggerhøj 2014, 213).

Idag är man mycket mera medveten om betydelsen av att klienter är delaktiga i det sociala arbetet än tidigare (bl.a. Matthies 2014, Pohjola 2010, Uggerhøj 2014). men ansatser för att öka delaktigheten har inte utvecklats i tillräckligt stor grad (Matthies 2014, 10). Pohjola (2010, 58) framhåller att diskurser om klientens delaktighet ofta stannar på en allmän eller teoretisk nivå. Det kan komma fram vid t.ex. ett möte eller arbetsprocess där klienten nog är närvarande, deltar, men där hans eller hennes roll förblir marginell. Socialarbetaren kanske aktivt lyssnar till klientens önskemål och åsikter, och de dokumenteras, men klienten får ändå ingen aktiv roll i beslutsfattandet.

Aila-Leena Matthies (2014, 15) lyfter fram och diskuterar betydelsen av makt i frågor som rör serviceanvändares delaktighet. Hon menar att serviceanvändares och t.ex. socialarbetares olika tillgång till makt är ett hinder för verklig delaktighet, och att det är ytterst viktigt att serviceanvändarna får mera makt och resurser för att kunna inverka på och förbättra såväl det egna livet som servicestrukturer. Utan en sådan utveckling blir alla ansträngningar för ökad delaktighet kvar på en symbolisk nivå. Verklig delaktighet bör och ska vara mer än bara ytterligare en form av "god praxis" poängterar Matthies; målet är att förändra välfärdsservicen i sin helhet (2014, 15).

Anneli Pohjola (2010, 19) skriver att man fortfarande uppfattar det sociala arbetets klient som speciell på något sätt, och att klientens livssituation tolkas utifrån värdegrunder och ideologier. Den syn man har av klienten är ofta beroende av värdeuppfattningar och moraluppfattningar och av hur man tolkar klienten i dennes sociala sammanhang och

vardag. I likhet med Riki Savoya och Fiona Gardner (2012) så menar även Pohjola (2010, 20) att man inte alltid är medveten om att klientens situation blir bedömd utifrån sådana uppfattningar och tolkningar, och att det därför är viktigt att öppna upp och analysera uppfattningar och förutfattade uppfattningar förknippade med klient-begreppet. Speciellt eftersom dessa inverkar på vilken ställning klienten får i servicesystemet. När man gör det måste man granska både strukturella faktorer och hur människan blir bemött i egenskap av klient.

I min undersökning hade man inom det sociala arbetet sett och förhållit sig till modern, samt bemött och behandlat henne som en `annan`. Implikationerna för det sociala arbetet landar således i förhållningssättet gentemot det omhändertagna barnets moder, och i bemötandet och samarbetet med henne. Den kritiska teorin i socialt arbete erbjuder genom det man kallar för kritisk reflektion, ett praktiskt verktyg för att tackla sådana normativa föreställningar, som kan ligga till last i mötet och samarbetet med det omhändertagna barnets moder. Savoya och Gardner (2012, 145) beskriver kritisk reflektion som en process genom vilken man kan bli medveten om sådana bakomliggande antaganden som styr ens handlande. Savoya och Gardner menar att medvetenheten i sin tur gör att man kan ifrågasätta sina förutfattade meningar och antaganden och hitta nya sätt att handla på. I min undersökning betyder det att man skulle kunna öppna upp för ett mer respektfullt och jämlikt bemötande av mödrarna och därmed skapa möjligheter för mödrarnas större involvering och delaktighet i det sociala arbetet.

Verklig delaktighet grundar sig på att man ser och förhåller sig till klienten som en expert på sitt eget liv. Innebörden av ett sådant förhållningssätt är att det är klientens erfarenhet eller upplevelse av sin egen situation som blir utgångspunkten för den service man utformar. Då bortgår man från föreställningen om att det är socialarbetaren som har expertrollen och upphäver hierarkin mellan socialarbetare och klient. Istället vänds relationen mellan klient och socialarbetare till en samarbetsrelation, där båda ses som en likvärdig partner till den andra. Då klienten ses som en partner till socialarbetaren i arbetsprocessen så blir expertisen delad. Båda har kunskap att tillföra till processen, socialarbetaren i form av sin kunskap om metoder och serviceformer, och klienten i form av sin livserfarenhet och primära kunskap om sin livssituation. Väsentligt är att kunna förena de två

expertkunskaperna på ett jämlikt sätt för att hitta lösningar på svåra situationer (Pohjola 2010, 58–59).

Det är omöjligt att skapa en likvärdig relation i klientmötet om den enes kunskap ständigt är i underläge, har en `annan´ ställning (Juhila 2006, 148). Om det sociala arbetet vill uppnå en jämlik och respektfull relation, och skapa förutsättningar för verklig delaktighet och involvering, även när det gäller mödrar vars barn har blivit omhändertagna, så måste mödrarna få göra sig hörda och ta upp plats och tid. Att bli hörd i frågor som rör en själv, både på ett personligt och samhällspolitiskt plan, och att ha möjlighet att påverka sådana beslut som inverkar på det egna livet, öppnar upp för ett fullskaligt medborgarskap. Det skapar förutsättningar för att individen aktivt skall kunna vara med och förbättra såväl sitt eget liv som hela välfärdssamhället.

En självklar grundprincip och etiskt rättesnöre för det sociala arbetet är ett respektfullt och bra bemötande av klienten. Ändå verkar det som att det sociala arbetet brister här. Anneli Pohjola (2010, 52) menar att en förutsättning för ett gott bemötande och ett bra samarbete inte bara handlar om att man tillämpar de färdigheter eller metoder som har utvecklats för att främja god service, utan att man förhåller sig till klienten som en medmänniska, som tar sig tid att lyssna och fördjupa sig i klientens ärende och som pratar ett begripligt och bekant språk. Ett sådant bemötande öppnar upp för att se klienten i sitt helhetsperspektiv, och för att respektera och värdera honom eller henne som människa.

Pohjola (2010, 53) lyfter fram flera aspekter som förknippas med god service och bra bemötande; att lyssna på ett öppet sätt, att bry sig om och ta saker på allvar, att se klientens situation ur ett helhetsperspektiv och att få hjälp när man behöver det. Samtliga dessa aspekter är också sådana som mödrarna som deltog i min undersökning önskade att det sociala arbetet skulle innefatta. Nedan sammanfattar jag de önskemål, som jag utifrån deras berättelser tolkade som de viktigaste, som en hälsning av mödrarna till det sociala arbetet:

Lyssna på mig och tro på det jag säger.

Gör era bedömningar och tolkningar utifrån fakta, och ta i beaktande mina synpunkter.

Se min och min familjs bra sidor och styrkor.

Bemöt mig med respekt och värdera mina åsikter.

Behandla mig som en likvärdig partner.

Erkänn om ni gör fel.

LITTERATUR

Bardy, Marjatta: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. I verket Bardy, Marjatta (red.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2009, 17–46.

Barnskydd 2012. Statistikrapport 30/2013. Finlands officiella statistik, Barnskydd. THL <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110691/Tr30_13.pdf?sequence=5>, läst 17.3.2014.

Barnskyddslagen 13.4.2007/417
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070417>, läst 19.3.2014.

Beresford, Peter (2013): From ‘other’ to involved: user involvement in research: an emerging paradigm. Nordic Social Work Research 3:2, 139 – 148.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/2156857X.2013.835138#.VGnaN_msWE8>, läst 10.11.2014

Berg, Kristiina (2008): Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja. 2008:D48. <<http://doria32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/42524/diss2008berg.pdf?sequence=1>>, läst 30.3.2014.

Bryman, Alan (2011): Samhällsvetenskapliga metoder. Uppl. 2. Malmö: Liber AB.

Burr, Vivien (2003): An Introduction to Social Constructionism. London: Routledge.

Chambon, Adrienne (2013): Recognising the Other, understanding the Other: a brief history of social work and Otherness. Nordic Social Work Research 3:2, 120 – 129.
<<http://www.tandfonline.com.ezproxy.jyu.fi/doi/full/10.1080/2156857X.2013.835137#.VGkUtvmsWE8>>, last 10.11.2014.

Eronen, Tuija (2012): Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampere University Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Granfelt, Riitta (1998): Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Granfelt, Riitta: Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. I verket Karvinen, Synnöve, Tarja Pösö och Mirja Satka (red.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. SoPhi, Jyväskylä 2000, 99–116.

Gråsten-Salonen, Hanna: Kuka kuuntelee lasta? I verket Hirvilampi, Tuuli och Markku Laatu (red.): Toinen vääryyskirja. Lähikuvia sosiaalista epäkohdista. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2008, 199–215.

Healy, Karen (1999): Social Work Methods and Skills: The Essential Foundations of Practice. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Heikkinen, Hannu: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. I verket Aaltola, Juhani och Raine Valli (red.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Jyväskylä 2010, 142–158.

Heino, Tarja: Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. I verket Bardy, Marjatta (red.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2009, 52–75.

Helne, Tuula (2002): Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes. Tutkimuksia 2002:123.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2000): Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hydén, Lars-Christer: Analys av berättelser i forskningsintervjuer. I verket Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom och John Lilja (red.): Narrativa metoder i socialt arbete. Studentlitteratur, Lund 2008, 111–132.

Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka: Lukijalle. I verket Hänninen, Sakari, Jouko Karjalainen och Tuukka Lahti (red.): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes, Helsinki 2005, 3–9.

Höjer, Ingrid (2007): Föräldrars röster - hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem? Brukare och forskare samverkar. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Skriftserie 2007: 2.

Johansson, Anna (2005): Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus. Lund: Studentlitteratur.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. I verket Jokinen, Arja, Laura Huttunen och Anna Kulmala (red.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Helsinki 2004, 9–19.

Juhila, Kirsi: Sosiaalityö marginaalissa. I verket: Juhila, Kirsi, Hannele Forsberg och Irene Roivanen (red.): Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi, Jyväskylä 2002, 11–19.

Juhila, Kirsi (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Ilse & Rauhala Pirkko-Liisa (2013): Otherness, social welfare and social work—a Nordic perspective. *Nordic Social Work Research* 3:2, 105 – 119.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/2156857X.2013.835138#.VGnAN_msWE8>, läst 10.11.2014

Kielty, Sandra (2008): Non-resident motherhood: managing a threatened identity. *Child and Family Social work* 13:1, 32–40.

<<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=bfba32ff-066b-4b13-915c-e715b7785f61%40sessionmgr111&hid=121>>, läst 28.4.2014.

Kiviniemi, Kari: Laadullinen tutkimus prosessina. I verket Aaltola, Juhani och Raine Valli (red.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Jyväskylä 2010, 70–85.

Knuuti, Ulla (2007): Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Helsinki: Helsinki University Press.

Krok, Suvi (2009): Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Tampere: Tampere University Press.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni: Vanhemmuus marginaalissa: Kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. I verket Jokinen, Arja, Laura Huttunen och Anna Kulmala (red.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Helsinki 2004, 98–114.

Kuula, Arja: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. I verket Hallamaa, Jaana, Veikko Launis, Salla Lötjönen och Irma Sorvali (red.): Etiikkaa ihmistieteille. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006, 124-140.

Laitinen, Merja (2004): Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007): Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15:4, 316–332.

Larsson, Sam, Sjöblom, Yvonne & Lilja, John: En integrerande narrativ metoddiskussion via berättelse-exempel från beroende av psykofarmaka. I verket Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom och John Lilja (red.): Narrativa metoder i socialt arbete. Studentlitteratur, Lund 2008, 203–232.

Matthies, Aila-Lena: How Participation, Marginalization and Welfare Services are Connected. I verket Uggerhøj, Lars och Aila-Leena Matthies (red.): Participation, Marginalization and Welfare Services: Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate Publishing Ltd 2014, 3 – 18.

< <https://www.dawsonera.com/readonline/9781409463535>>, läst 11.11.2014.

Metteri, Anna (2012): Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampere University Press.

Nousianen, Kirsi (2004): Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi.

Pohjola, Anneli: Asiakas sosiaalityön subjektina. I verket Laitinen, Merja och Anneli Pohjola (red.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus, Helsinki 2010, 19–74.

Pösö, Tarja: Lastensuojelun puuttuva tieto. I verket Vuori, Jaana och Ritva Nätkin (red.): Perhetyön tieto. Vastapaino, Tampere 2007, 65–82.

Riessman-Kohler, Catherine: Förord. I verket Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom och John Lilja (red.): Narrativa metoder i socialt arbete. Studentlitteratur, Lund 2008, 15–20.

Riessman-Kohler, Catherine: Analys av individuella berättelser. Översättning Yvonne Sjöblom. I verket Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom och John Lilja (red.): Narrativa metoder i socialt arbete. Studentlitteratur, Lund 2008, 55–84.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006): KvaliMOTV-menetelmäopetuksen tietovaranto (pdf-verkkójulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.

<http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf>, läst 6.11.2013

Savaya, Riki & Gardner, Fiona (2012): Critical Reflection to Identify Gaps between Espoused Theory and Theory-in-Use. *Social Work* 57:2, 145–154.

<<http://sw.oxfordjournals.org/content/57/2/145.full.pdf+html>>, läst 13.11.2013.

Siekinen, Kirsi: Syvähaastattelu. I verket Aaltola, Juhani och Raine Valli (red.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalla tutkijalle. PS-Kustannus, Jyväskylä 2007, 44–59.

Sinko, Elina & Virokannas, Elina (2009): Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17:2, 104–120.

Skott, Carola: Framväxten av narrativ forskning. I verket Skott, Carola (red.): *Berättelsens praktik och teori: narrativ forskning i ett hermeneutiskt perspektiv*. Studentlitteratur, Lund 2004, 39 – 49.

Sosulski, Marya . (2009): Developing a Standpoint Practice Method With Cases: Authority, Subjectivity, Reflection. *Affilia* 24:3, 226–243.

<<http://aff.sagepub.com/cgi/content/abstract/24/3/226>>, läst 7.11.2013

Spector-Mersel, Gabriela (2010): Narrative Research: Time for A Paradigm. *Narrative Inquiry* 20:1, 204–224.

<<http://ejournals.ebsco.com.ezproxy.jyu.fi/Article.asp?ContributionID=22389263>>, läst 14.5.2014.

Stepney, Paul (2006): Mission Impossible? Critical Practice in Social Work. *British Journal of Social Work* 36:8, 1289–1307.

<<http://bjsw.oxfordjournals.org.ezproxy.jyu.fi/content/36/8/1289.full.pdf>>, läst 15.9.2014.

Syrjälä, Leena: Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. I verket Aaltola, Juhani och Raine Valli (red.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virkkeitä aloittelevalla tutkijalla*. PS-kustannus, Jyväskylä 2007, 229–243.

Syrjälä Leena, Estola Eila, Uitto Minna & Kaunisto, Saara-Leena: Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. I verket Hallamaa, Jaana, Veikko Launis, Salla Lötjönen och Irma Sorvali (red.): *Etiikkaa ihmistieteille*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006, 181–202.

Trulsson, Karin (1998): *Det är i alla fall mitt barn: En studie om att vara missbrukare och mamma*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Uggerhøj, Lars: The Powerful Meeting between Social Workers and Service Users: Needs Barriers and Possibilities in Participation Processes in Agency Settings. I verket Uggerhøj, Lars och Aila-Leena Matthies (red.): Participation, Marginalization and Welfare Services: Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate Publishing Ltd 2014, 201 – 217.

< <https://www.dawsonera.com/readonline/9781409463535>>, läst 11.11.2014.

Urek, Mojca (2005): Making a Case in Social Work. The Construction of an Unsuitable Mother. *Qualitative Social Work* 4:4, 451–467.

<<http://qsw.sagepub.com.ezproxy.jyu.fi/content/4/4/451.full.pdf+html>>, läst 13.5.2014.

Vierula, Tarja: Lastensuojelun asiakirjakäytäntöjen tahattomat seuraukset vanhempien kokemina. I verket Laitinen, Merja och Asta Niskala (red.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino, Tampere 2013, 272–298.

Viitasalo, Katri: Äitien taloudellinen toimijuus ja selviytyminen muistelutyöaineiston valossa. I verket Laitinen, Merja och Asta Niskala (red.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino, Tampere 2013, 357–374.

Väyrynen, Sanna: ”Multa on viety se kaikkein tärkein...”. Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuviossa. I verket Nätkin, Ritva (red.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus, Jyväskylä 2006, 81–105.

BILAGA 1 BREV TILL MÖDRARNA

Hej!

Jag studerar socialt arbete vid Jyväskylä universitet. Jag är nu i slutskedet av mina studier och vill inför arbetet med min pro gradu-avhandling komma i kontakt med mödrar vars barn är omhändertagna.

Syftet med min undersökning är att få fram information om **hur mödrar har upplevt sitt barns omhändertagande**. Jag är intresserad av att höra **en hurudan erfarenhet ditt barns omhändertagande har varit för Dig**. Jag vill gärna intervjua Dig även om det har gått en lång tid sedan ditt barn blev omhändertaget eller fastän omhändertagandet redan har tagit slut.

Ett barns omhändertagande berör många människor och inte minst mödrarna. Därför anser jag att det är viktigt att mödrarnas upplevelser kommer fram. Det sociala arbetet och de som arbetar med barn och familjer har nytta av att ta del av mödrarnas erfarenheter och upplevelser. Endast få undersökningar har gjorts om ämnet tidigare.

Intervjun kan göras på en tid som passar Dig, antingen hemma hos Dig eller på någon annan plats. För intervjun bör man beräkna minst en och en halv timme. Vid behov kan intervjun göras under två olika tillfällen. När jag intervjuar använder jag mig av en bandspelare. Detta för att underlätta arbetet och för att samtalet skall löpa så fritt som möjligt.

Undersökningen är helt konfidentiell. Den information som samlas in har ingen annan tillgång till och den behandlas endast av mig. Alla namn, orter och annan information som nämns och som kan vara igenkännande ändras. Ingens berättelse skrivs ner i sin helhet. Därför kan Du vara helt anonym. Efter att avhandlingen är färdig förstörs allt insamlat material på rätt sätt.

Jag skulle vara mycket tacksam för Din hjälp. Tag gärna kontakt med mig så fort som möjligt så att vi kan komma överrens om en tid för intervjun. Du kan också skriva ner dina kontaktuppgifter på blanketten och ge den till din socialarbetare. Socialarbetaren lämnar sedan blanketten till mig så kan jag kontakta dig.

Med vänlig hälsning,

Heidi Westerlund

Tel.nr. [borttagen]

E-post. [borttagen]

Adress. [borttagen]

Namn: _____

Telefonnummer: _____

E-post: _____

Jag ger mitt medgivande till att mina kontaktuppgifter ges till studerande Heidi Westerlund så att hon kan kontakta mig angående deltagande i hennes Pro gradu-undersökning.

Plats och datum,

Namnteckning,

BILAGA 2 BREV PÅ NÄTDISKUSSIONSFORUM 1

Vill Du berätta om Din erfarenhet?

av Heidi Westerlund » 26 mar 2012, 12:08

Hej.

Jag vill interjua Dig mamma, som har ett eller flera barn som blivit omhändertagna. Jag är intresserad av att höra en hurudan erfarenhet och upplevelse omhändertagandet har varit för dig. Jag vill gärna intervjua dig även om det gått en lång tid sedan omhändertagandet skedde eller fast det inte längre är i kraft. Det spelar ingen roll hur gamla barnen är eller om de är placerad på ett barn-eller ungdomshem eller i en familj.

Jag vill med min **undersökning** lyfta fram biologiska mammors erfarenheter och göra deras röster hörda.

Intervjun är helt frivillig och du kan när som helst avbryta den om du vill. Alla namn och andra uppgifter som kommer fram och kan vara avslöjande ändras. Du kan vara helt anonym.

Om du vill berätta om din erfarenhet hoppas jag att du tar kontakt med mig per e-post så kan jag berätta mer, eller så kan vi komma överrens om tid och plats för intervjun.

Heidi Westerlund

E-post [borttagen]

BILAGA 3 BREV PÅ NÄTDISKUSSIONSFORUM 2

Haluatko tulla kuulluksi?

16 VASTAUSTA 150 LUKUKERTAA

- [Tilaa palstan RSS-syöte](#)
- Aloita uusi keskustelu
- Poista kirosanafilteri käytöstä

Heidi Jansson

27.9.2012 12:06

+1
Hei!

Olen sosiaalityön opiskelija Jyväskylän yliopistossa. Pro gradu – tutkielmani varten haluan haastatella biologisia äitejä siitä, miten he ovat kokeneet lapsensa huostaanoton. Tutkimukseni tarkoituksena on siis saada tietoa siitä, miten äidit ovat kokeneet lapsensa huostaanoton. Olen kiinnostunut kuulemaan millainen kokemus lapsesi huostaanotto on ollut juuri Sinulle! Haluan kuulla kokemuksiasi, vaikka huostaanotosta olisi jo pitkä aika, tai vaikka lapsesi huostaanotto olisi jo päättynyt.

Pidän biologisten äitien näkemysten esilletuominen tärkeänä. Tutkimukseni kautta haluan saada äitien kokemukset näkyviksi ja kuulluksi. Uskon että me sosiaalityössä sekä lasten ja perheiden kanssa työskentelevät hyötyvät äitien kokemusten kuulemisesta. Aiheesta on tehty vain vähän aiempaa tutkimusta.

Haastattelut voidaan toteuttaa Sinulle sopivana ajankohtana. Me voimme tavata Sinun kotonasi tai muulla sopivalla paikalla. Teen haastattelut mieluiten Pohjanmaalla/ Länsi-Suomen alueella. Haastattelulle tulisi varata aikaa vähintään puolitoista tuntia. Tarvittaessa haastattelua voidaan tehdä kahdella eri kerralla. Äänitän haastattelun työni helpottamiseksi ja myös siksi että voisimme keskustella mahdollisimman sujuvasti ja luontevasti.

Tutkimus on täysin luottamuksellinen. Haastattelussa saatu tieto ei käsittele kukaan muu kuin minä. Kaikki mainitut nimet ja muut tiedot, jotka ovat mahdollisesti tunnistettavissa, muutetaan valmiiseen työhön. Kenenkään tarina ei esiinny kokonaisuudessaan, ja kaikki haastateltavat voivat olla täysin anonyyminä.

Olisin kiitollinen avustasi. Jos haluat osallistua tutkimukseen, toivoisin yhteydenottoasi sähköpostitse mahdollisimman pian, jotta voisimme sopia haastatteluajankohdan. Vastaan mielelläni myös tutkimukseen liittyviin kysymyksiin. Kiitos osallistumisesta jo etukäteen!

Ystävällisin terveisin!

Heidi Jansson

[E-post \[borttagen\]](#)

BILAGA 4 KATEGORISERING AV KODER

1. BAKGRUNDEN TILL

OMHÄNDERTAGANDET

- kontakten till barnskyddet
- kontakten till annan hjälpinstans
- orsaker till omhändertagandet
- modern / familjens situation

2. SAMARBETE MED

HJÄLPINSTANSER

- Bemötande
- Obehöriga socialarbetare
- Feltolkningar / Felbedömningar
- Tror inte på oss
- Misstro mot socialen / Ej tilltro till
- Kränkningar
- Press
- Går bakom ryggen / ljuger
- Uppmuntran
- Värdesätter en
- Makt
- Kontroll
- Ansvar
- Förväntningar / Förhoppningar
- Motarbetar
- Gjort fel
- Förnedrar
- Bryter ner
- Sårar
- Fel i systemet
- Fel hjälp
- Ordet oro
- Stöd från socialarbetare
- Förståelse från socialarbetare

3. MÖDRARNAS KÄNSLOR

- Bitterhet
- Besvikelse
- Sårad
- Skam
- Skuld
- Trötthet
- Hjälplöshet
- Saknad
- Sorg
- Oro
- Rädsla
- Förnedring
- Längtan
- Chock
- Empati
- Förståelse för andra
- Tung upplevelse
- Hat
- Ilska
- Lättnad
- Orättvisa
- Glädje

4. HJÄLP, STÖD, ORK OCH KRAFT

- Hoppet om att barnen ska komma hem
- Vänner
- Bekanta
- Familj
- Släktingar
- Människor man inte känner
- Arbete
- Arbetskompisar
- Egen personlighet
- Inneboende styrka
- Tron på Gud
- Vetskapen om att man inte gjort något fel
- För barnens skull
- Socialarbetare
- Utomstående hjälp

5. MODERSKAPET

- Hjäplöshet / Maktlöshet
- Sorg
- Saknad
- Längtan
- Dålig mamma
- Stigma / Stämpel
- Status
- Värde
- Kritik
- Skuldbeläggande
- Nedvärderad
- Glad för barnens skull
- Relationen till barnen
- Bra mamma
- Litar på egen modersroll
- En bland andra mödrar
- Försvar

6. INVERKAN PÅ DET EGNA LIVET

- Grämer
- Kan ej besöka stad där barnen varit omhändertagna
- Mist förtroendet för samhället
- Kämpar för egna och andras rättigheter
- Blivit känslig
- Granskar andra
- Jämför sig med andra
- Blivit noggrann så ingen skall kunna klaga
- Skilsmässa
- Sjukskrivning
- Isolerade mig / Vart försvann jag?
- Stängde av
- En dag i sänder
- Funderar på att flytta

7. RÅD, KRAV OCH ÖNSKEMÅL

- Behöriga socialarbetare
- Lyssna på oss
- Tro på oss
- Skriva det som är sant
- Respekt
- Se individuellt
- Se positiva saker
- Värdera åsikter
- Erkänna fel